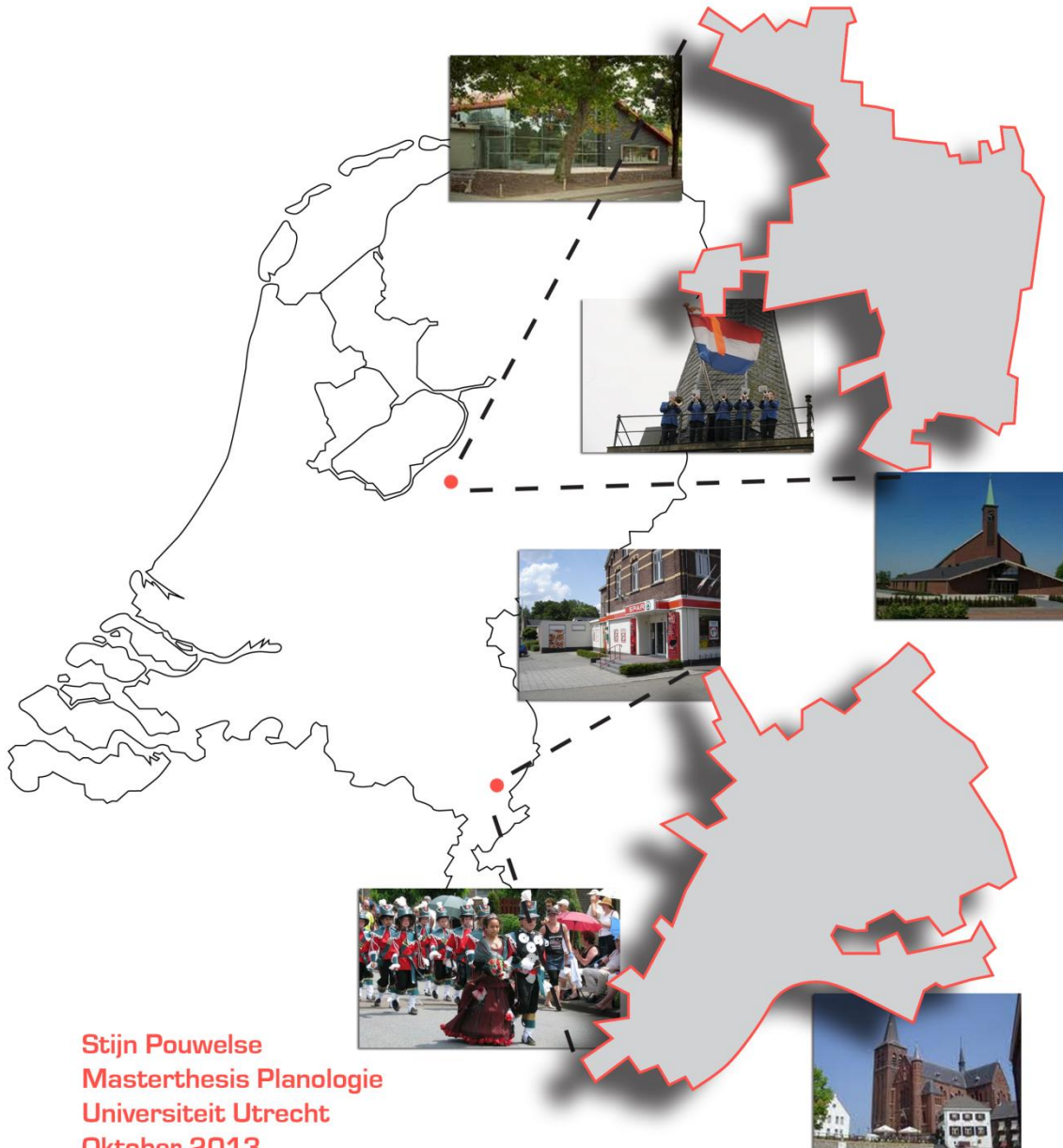

Komend tot de (dorps)kern: Sociale cohesie door een ruimtelijke bril

Stijn Pouwelse
Masterthesis Planologie
Universiteit Utrecht
Oktober 2013

Komend tot de (dorps)kern:

Sociale cohesie door een ruimtelijke bril

Masterthesis

Auteur: S. (Stijn) Pouwelse

Stud.nr: 3841383

Datum: oktober 2013

Universiteit Utrecht

Faculteit Geowetenschappen

Master Planologie

Begeleider: dr. F.C. (Friedel) Filius / Prof.dr. T.J.M. (Tejo) Spit

KuiperCompagnons

Atelier Ruimtelijke Ordening

Begeleider: ir. M.R. (Maarten) van Vuurde

Universiteit Utrecht

Voorwoord

Voor u ligt de masterthesis over het onderzoek naar sociale cohesie in dorpen. Dit rapport is het resultaat van een onderzoek dat parallel heeft gelopen aan een stage die ik heb mogen uitvoeren bij KuiperCompagnons in Rotterdam.

Ter afsluiting van de master Planologie heb ik mij het afgelopen jaar mogen bezighouden met het brede en alomvattende begrip sociale cohesie. Na het afronden van diverse stagescripties tijdens mijn HBO opleiding Ruimtelijke Ordening en Planologie in Breda, die vooral gingen over ruimtelijke ordening in relatie tot fysieke onderwerpen (water en klimaat), leek het mij leuk om eens een onderwerp te zoeken dat vooral het sociale vlak betrof. Ik heb lang gebrainstormd over een onderwerp rondom demografische krimp, voorzieningen en dorpen en na uitgebreid overleg met KuiperCompagnons is uiteindelijk gekozen voor sociale cohesie in dorpen.

Het schrijven van deze scriptie is een lang proces geweest, waarbij het veel tijd kostte om een heldere afbakening te maken binnen het grote web dat sociale cohesie heet. Ook het selecteren van geschikte casussen ging niet over één nacht ijs, wat deels te maken had met de afhankelijkheid van gemeenten en respondenten voor medewerking. Desondanks ben ik erg blij dat de scriptie af is en ben ik tevreden met het eindresultaat. Ondanks de ruimtelijke focus die op dit onderzoek lag, zijn de uitkomsten niet alleen inhoudelijk, maar toch ook procesmatig van aard. Dit illustreert nog maar eens het brede karakter van de planologie en juist dat aspect spreekt mij enorm aan.

Ik wil graag een aantal personen bedanken voor hun steun en medewerking in het afgelopen jaar. Allereerst wil ik alle respondenten van harte bedanken voor hun medewerking aan de interviews. Verder ben ik de gemeenten Nunspeet en Leudal dankbaar voor het helpen om geschikte contactpersonen te vinden.

Daarnaast wil ik Maarten van Vuurde en Gerwin Gabry bedanken voor het begeleiden van mijn onderzoek vanuit KuiperCompagnons. Mijn stage heeft ervoor gezorgd dat ik makkelijker casussen kon selecteren en heeft sturing gegeven aan mijn onderzoek. Ook wil ik de andere collega's bij KuiperCompagnons bedanken die mij regelmatig van tips en suggesties hebben voorzien.

Ook wil ik Friedel Filius bedanken voor haar begeleiding gedurende het schrijven van de scriptie. Zij heeft mij regelmatig van heldere feedback en opbouwende kritiek voorzien en mij geholpen met ideeën voor het vervolgen van het onderzoek op momenten dat ik 'vast' zat. Verder wil ik Tejo Spit bedanken voor de begeleiding tijdens de laatste maanden.

Ik heb dit onderzoek met veel plezier uitgevoerd en vooral het brede en strategische karakter van het onderwerp heeft mij enorm aangesproken. Zodoende hoop ik ook dat u veel plezier beleeft aan het lezen van deze thesis!

Stijn Pouwelse

oktober 2013

Samenvatting

In deze thesis staat het onderzoek naar sociale cohesie in dorpskernen centraal. In het bijzonder gaat de aandacht uit naar de ruimtelijke component van dit begrip.

Sociale cohesie wordt vaak als politiek doel nagestreefd in Nederland, zowel in stedelijke als in landelijke gebieden. Op het platteland wordt het begrip vaak in één adem genoemd met het hechte dorpsleven, terwijl sociale cohesie in steden vaak een motief is om de veiligheid in woonwijken te verbeteren en daarmee de leefbaarheid als geheel.

Sociale cohesie wordt door Schnabel (2000) gedefinieerd als “de mate waarin mensen in gedrag en beleving uitdrukking geven aan hun betrokkenheid bij maatschappelijke verbanden in hun persoonlijk leven, als burger in de maatschappij en als lid in de samenleving”. Sociale cohesie heeft dus betrekking op de binding tussen burgers en hoe dit zich in de praktijk uit, zoals de betrokkenheid in de samenleving en participatie in verenigingen.

Door demografische en maatschappelijke ontwikkelingen op het platteland als krimp, vergrijzing, schaalvergroting en individualisering groeit de druk op sociale cohesie, omdat het begrip gezien wordt als een middel om met deze trends om te gaan. Zo kan een hoge mate van sociale cohesie bijdragen aan het behouden van voorzieningen of dat een dorp vanwege het aangename gemeenschapsleven toch aantrekkelijk blijft om er te blijven wonen. Tegelijkertijd dreigen de ontwikkelingen en trends ook de sociale cohesie aan te tasten, bijvoorbeeld doordat voorzieningen verdwijnen die voorheen als belangrijke ontmoetingsplek fungeerden, of door het wegtrekken van dorpsbewoners. Gemeenten dienen hier op te anticiperen, maar omdat sociale cohesie een breed en abstract begrip is, is het vaak niet duidelijk met welke concrete (ruimtelijke) maatregelen sociale cohesie kan worden beïnvloed en of deze behoefte er op dit moment ook is. Dit wordt geïllustreerd in een recent uitgekomen document van Platform31. Dit kennisinstituut heeft de zogenoemde Kennisagenda Demografische Transitie opgesteld om samen met allerlei partners nieuwe kennis te verzamelen met betrekking tot de impact van demografische transitie, waar demografische krimp en vergrijzing deel van uitmaken. Platform31 geeft aan dat er beperkt inzicht bestaat in hoe men kan inspelen op gevoelens en behoeften van bewoners bij het herstructureren van voorzieningen, ten behoeve van het in stand houden of het verbeteren van de sociale cohesie. Dit onderzoek spitst zich toe op deze vraag en bekijkt in het bijzonder hoe er met ruimtelijke maatregelen om kan worden gegaan met de sociale cohesie.

De centrale vraag van dit onderzoek luidt:

In hoeverre hebben bewoners van de dorpen Elspeet en Neer behoefte aan verbetering van de sociale cohesie door fysiek-ruimtelijke ingrepen van de gemeente?

In de centrale vraag worden een aantal essentiële keuzes gemaakt ten aanzien van de focus van dit onderzoek. Zo wordt het beïnvloeden van de sociale cohesie bewust bekeken vanuit het perspectief van burgers, in dit geval dorpsbewoners van Elspeet en Neer. Deze dorpen, die respectievelijk in de gemeenten Nunspeet en Leudal gelegen zijn, vormen de *case studies* van dit onderzoek. Verder wordt zoals gezegd in het bijzonder gekeken naar de behoefte aan ruimtelijke maatregelen, ofwel de inhoudelijke (ruimtelijke) kant van sociale cohesie. Het is ook mogelijk dat juist procesmatige

aspecten een rol spelen bij de beleving van de sociale cohesie en op dit vlak maatregelen worden genomen en om die reden wordt ook aandacht besteed aan de proceskant.

Op basis van de operationalisatie staan de elementen binding, participatie en betrokkenheid centraal in dit onderzoek. Naast de banden tussen burgers onderling wordt ook gekeken naar de relatie tussen burgers en de gemeenten. Door diverse wetenschappers worden ook deze banden gerekend tot het sociale kapitaal, zoals de *linking capital* (Woolcock, 2000). Omdat de gemeente samen met burgers de sociale cohesie wil beïnvloeden, is de *linking capital* als vierde element meegenomen in dit onderzoek. Deze wordt gemeten aan de hand van het vertrouwen dat burgers hebben in de gemeente.

Voor het onderzoeken van de sociale cohesie in Elspeet en Neer is gebruik gemaakt van kwalitatief onderzoek, *case studies* en semigestructureerde interviews. Voor de semigestructureerde interviews is een groep respondenten geselecteerd, waarbij het de bedoeling was dat deze een zo breed mogelijke groep van de dorpsgemeenschappen vertegenwoordigden: van kerken tot allerlei verenigingen, en van autochtone dorpsbewoners tot burgers die pas later in de dorpen zijn komen wonen. Binnen de interviews hebben de respondenten bewust veel ruimte gekregen voor het vertellen van verhalen, om zo veel mogelijke diepgaande data te verzamelen. Wel is vanwege de breedte van het onderwerp sociale cohesie en de focus op ruimtelijke (en procesmatige) maatregelen enigszins structuur aangehouden. De *interviewguide* en lijst met respondenten is te vinden in de bijlagen van deze thesis. Van alle interviews is een transcriptie gemaakt en deze zijn geanalyseerd met behulp van coderen.

Het dorp Elspeet is midden in de bossen gelegen in de gemeente Nunspeet en telt ongeveer 4.400 inwoners. De bewoners van Elspeet waarderen de sociale cohesie als overwegend positief, wat zich uit in een sterke binding tussen groepen, een groot vrijwilligersaantal, hulpverlening aan elkaar en veel andere vormen. Diverse voorzieningen zijn het resultaat van een hoge mate van cohesie, zoals de Oranjarahof en het Kulturhus. Ook de kerken zijn erg belangrijk voor de cohesie in Elspeet. De dorpsvereniging in Elspeet is erg belangrijk voor het realiseren van projecten. Zij heeft er bijvoorbeeld voor gezorgd dat er in het verleden onderzoek heeft plaats gevonden naar de woningbehoefte onder de Elspeters. Dit heeft uiteindelijk geleid tot de realisatie van nieuwe woningen.

Neer is gelegen in Midden-Limburg in de grote fusiegemeente Leudal en telt ongeveer 3.500 inwoners. Ook de binding, participatie en betrokkenheid in dit dorp worden als positief ervaren, met een bruisend verenigingsleven en veel actieve vrijwilligers. Ook hier zijn een aantal voorzieningen erg bepalend voor de cohesie, zoals het gemeenschapshuis en de lokale supermarkt. Daarnaast zorgen ook de vele evenementen die hier plaatsvinden voor binding, zoals carnaval en schutterijfeesten.

Waar de ervaringen met binding, participatie en betrokkenheid vaak positief zijn, is de *linking capital* in zowel Elspeet als Neer voor verbetering vatbaar. In Neer is vanuit het gevoel van dorpsbewoners mede door de gemeentelijke fusie een soort kloof ontstaan tussen burgers enerzijds en de gemeente anderzijds. De lokale dorpsraad zou een belangrijke schakel kunnen zijn tussen deze partijen, maar vanwege de (huidige) tevredenheid over het leven in het dorp en doordat veel kleine zaken al door buurtverenigingen worden aangepakt, is er weinig draagvlak voor een dergelijke dorpsraad en komt deze dus niet goed van de grond. Dit is opmerkelijk, want in Elspeet blijkt de dorpsvereniging juist wel succesvol. Het draagvlak blijkt een belangrijke rol te spelen in dit succes.

De sociale cohesie als geheel heeft zich in zowel Elspeet als Neer aangepast aan de tijd: individuen maken steeds vaker eigen keuzes en deze keuzes zijn steeds minder gebaseerd op sociale normen. Dit sluit aan bij de ontwikkeling dat dorpen steeds meer veranderd zijn van het traditionele autonome dorp met hechte gemeenschappen en veel sociale normen tot 'woondorp' met meer contacten buiten het dorp en normen en waarden die gebaseerd zijn op eigen keuzes (Thissen, 2009). Ontwikkelingen en trends die hier aan hebben bijgedragen zijn de individualisering, de komst van nieuwe inwoners en een toegenomen mobiliteit. Vergeleken met ander nationaal en internationaal onderzoek wordt naar de beleving van de dorpsbewoners op dit moment de sociale cohesie nauwelijks aangetast door de krimp.

In hoeverre is er in de dorpen de behoefte aan het verbeteren van de sociale cohesie voor ruimtelijke maatregelen? Doordat er op dit moment weinig problemen worden ervaren en men over het algemeen tevreden is met het wonen op het dorp, worden er weinig concrete fysiek-ruimtelijke maatregelen geschetst die de sociale cohesie kunnen verbeteren: er wordt simpelweg op dit moment weinig gemist. Voorbeelden die geschetst worden zijn het realiseren van nieuwe starterswoningen (of in ieder geval regelmatig onderzoeken of deze behoefte er is), zorgvoorzieningen en de aanpak van het dorpscentrum voor een betere sociale en stedenbouwkundige samenhang. Met de landelijke ontwikkelingen op het platteland in het achterhoofd kan het in de toekomst wel zijn dat er problemen optreden en dus is het volgens de dorpsbewoners vooral zaak om er op toe te zien dat het huidige voorzieningenaanbod behouden blijft en zij zien hier een uitdaging in voor zowel burgers zelf als de gemeente met een mogelijke dorpsraad of –vereniging als tussenschakel. Bij de genoemde maatregelen wordt continu het soms moeizame proces van planvorming en realisatie aangehaald.

Om in de toekomst de sociale cohesie in stand te kunnen houden en waar nodig te verbeteren en effectief om te kunnen gaan met bedreigingen die op de dorpen af komen, dient er volgens de bewoners op dit moment vooral op het procesmatige vlak verbetering plaats te vinden. Volgens de dorpsbewoners zijn vertrouwen, duidelijkheid, communicatie en een positieve stimulans essentiële zaken die de sociale cohesie kunnen versterken en daarnaast ook de banden met gemeente aan kunnen halen. Hiermee kunnen de gemeenten, die in hun beleid aangeven steeds meer te willen streven naar initiatieven vanuit de *civil society* of zelfs naar zelfsturing, samen met de dorpsbewoners effectiever maatregelen uitvoeren en mogelijke problemen als het verdwijnen van meer voorzieningen voorkomen. Zodra het vertrouwen van de burgers groter is en problemen meer zichtbaar worden, zouden zij wellicht ook meer een actieve houding aannemen. Dit is iets wat op dit moment nog wel eens ontbreekt in de dorpen. Het blijkt voor te komen dat mensen zich pas druk gaan maken om iets als een voorziening weg is en de effecten dan pas gemerkt worden. Met een gegroeid vertrouwen kunnen burgers en de overheid samen de signalen waarnemen dat er bedreigingen op de dorpen afkomen, waaronder het mogelijke verdwijnen van voorzieningen. Uiteraard kunnen hierin ook andere partijen, als corporaties en het bedrijfsleven een rol spelen, maar deze zijn in dit onderzoek buiten beschouwing gelaten omdat het burgerperspectief centraal staat.

Ook is op het procesmatige vlak een rol weggelegd voor een dorpsraad of –vereniging als schakel tussen de burgers en de gemeente. Hoewel een dergelijke raad moeilijk van de grond komt in Neer (en dit mogelijk een momentopname is), laten ervaringen in Elspeet juist zien dat een dorpsraad, indien zij serieus genomen wordt door de gemeente en er voldoende draagvlak aanwezig is vanuit

het dorp, dorpsbelangen op effectieve wijze kan behartigen. Een aanbeveling die in dit onderzoek gedaan wordt is dan ook om verder onderzoek te doen naar wat een dorpsraad of –vereniging kan betekenen voor een dorp, met daarbij mogelijk het geven van meer bevoegdheden als volgende stap. Wel dient hierbij te worden opgemerkt dat een dorpsraad geen democratisch verkozen orgaan is, wat ervoor kan zorgen dat deze bevoegdheden mogelijk beperkt blijven tot een adviserende en een communicatieve rol.

Op dit moment ervaren de inwoners van zowel Elspeet als Neer dus weinig problemen met betrekking tot sociale cohesie en zijn zij tevreden met het wonen op het dorp. Dit kan echter in de toekomst veranderen als ontwikkelingen als krimp en het verdwijnen van voorzieningen nadrukkelijker gaan spelen in de dorpen. Het is zaak om op tijd deze problemen te signaleren en daarom dient er volgens de dorpsbewoners nu vooral op procesmatige vlak verbetering plaats te vinden.

Inhoudsopgave

Voorwoord	iii
Samenvatting	iv
1 Inleiding	1
1.1 Aanleiding	1
1.2 Onderzoeksopzet	2
1.3 Leeswijzer	7
2 Een theoretische verkenning naar sociale cohesie	9
2.1 Een blik op sociale cohesie	9
2.1.1 Van autonoom dorp naar woondorp	10
2.1.2 Sociale cohesie, een breed begrip	11
2.1.3 Operationalisatie	13
2.1.4 Sociale cohesie in de stad en op het platteland	18
2.1.5 Relatie tussen krimp en sociale cohesie	20
2.2 Aanpak sociale cohesie met fysiek-ruimtelijke ingrepen	23
2.3 Invloed van procesmatige aspecten	25
2.4 Conclusie	29
3 Methodologie	31
3.1 Indicatoren voor empirisch onderzoek	31
3.2 Keuze voor onderzoeksmethoden	32
3.3 Interviews	36
3.4 Conclusie	38
4 Elspeet: christelijk dorp in de bossen	40
4.1 De casus Elspeet	40
4.2 Binding	46
4.3 Participatie en betrokkenheid	48
4.4 Linking capital	50
4.5 Conclusie	52
5 Neer: gemoedelijkheid aan de Maas	54
5.1 De casus Neer	54
5.2 Binding	59
5.3 Participatie en betrokkenheid	62
5.4 Linking capital	64
5.5 Conclusie	67
6 Conclusie	68
6.1 Vergelijking Elspeet en Neer	68
6.2 Conclusie	73
7 Discussie: resultaten in een bredere context	76
8 Aanbevelingen	80

Literatuurlijst	82
Bijlage I: Interviewguide	87
Bijlage II: Overzicht respondenten	89
Bijlage III: Labels	90

1 Inleiding

“Nee, dit wordt geen spookdorp”, kopte de *Trouw* op 17 januari 2013. Het dorp in kwestie betreft Hornhuizen, een kleine Groningse kern van 200 inwoners vlakbij de Waddenzee. In het artikel wordt door cultureel geograaf Rixt Bijker (recent gepromoveerd aan de Rijksuniversiteit Groningen op haar onderzoek naar motieven om naar minder populaire plattelandsgebieden te verhuizen) geconcludeerd dat naast lage huizenprijzen de sociale cohesie op het platteland mensen blijven trekken, ondanks het gegeven dat deze gebieden steeds minder voorzieningen kennen (Trouw, 2013). Sociale cohesie kan zodoende dus fungeren als een soort wapen tegen de bedreigingen die op het platteland afkomen, zoals bevolkingsdaling en schaalvergroting. Maar wat dient er te gebeuren als ook de sociale cohesie wordt aangetast door deze bedreigingen?

Centraal in dit rapport staat het onderzoek naar sociale cohesie in dorpskernen. Er zal worden onderzocht in hoeverre dorpsbewoners behoefte hebben aan het verbeteren van de sociale cohesie met ruimtelijke maatregelen. Er zal dus specifieke aandacht uit gaan naar de ruimtelijke component van sociale cohesie.

Allereerst wordt in paragraaf 1.1 ingegaan op de aanleiding van dit onderzoek. In de onderzoeksopzet in 1.2 wordt vervolgens de centrale vraag van dit onderzoek geïntroduceerd en komen de doelstelling en de relevantie van het onderzoek aan bod. Tot slot is in 1.3 de leeswijzer te vinden.

1.1 Aanleiding

Sociale cohesie, in de literatuur ook wel sociale samenhang of sociale vitaliteit genoemd, is een veelgebruikte term in beleidsstukken en wordt vaak als politiek doel nagestreefd. Dit is niet alleen in Nederland het geval, maar ook op internationaal vlak, getuige de aandacht voor *social cohesion* in beleidsteksten van de Europese Unie. Het bevorderen van sociale cohesie kan daarnaast gebruikt worden voor het streven naar andere doelen, bijvoorbeeld op het gebied van veiligheid, gezondheid, economische situatie en leefbaarheid (Huygen & De Meere, 2008). Ook de kwaliteit van de leefomgeving valt hieronder. Vaak is te lezen dat een goede sociale cohesie de leefbaarheid kan bevorderen (De Hart et al., 2002). Voorzieningen spelen hierin een belangrijke rol, omdat zij enerzijds een bepalende factor kunnen zijn voor leefbaarheid, maar anderzijds ook het resultaat hiervan. Voorwaarden voor gemeenschapsinitiatieven in de vorm van voorzieningen zijn ruimtelijke kwaliteit en fysieke ruimte voor ontmoetingen (Thissen, 2009). Dit geeft aan dat de ruimtelijke component van sociale cohesie van groot belang is. Tegelijkertijd is sociale cohesie een begrip waarvan de definitie moeilijk in één zin te beschrijven valt. De term is volgens Vermeij & Mollenhorst (2008) dan ook het gevolg van een samenspel van factoren.

Sociale cohesie speelt vaak een belangrijke rol in het dorpsleven. Van oudsher staat de dorpsgemeenschap bekend als hecht (Vermeij & Mollenhorst, 2008). Steeds meer kleine dorpen krijgen echter in toenemende mate te maken met het verdwijnen van voorzieningen, waarmee de sociale cohesie in deze kernen onder druk komt te staan, een ontwikkeling die al sinds de jaren zeventig waarneembaar is (Janssen & Lammerts, 1999). Bestuurders van overheden proberen hierop te anticiperen door de sociale cohesie te beïnvloeden om deze in stand te houden en waar nodig te verbeteren. Echter, er bestaan weinig inzichten over hoe de sociale cohesie met ruimtelijke maatregelen kan worden beïnvloed. Dit wordt geïllustreerd in een recent uitgekomen document van Platform31 (2012). Dit kennisinstituut heeft de zogenoemde *Kennisagenda Demografische Transitie*

opgesteld om samen met allerlei partners nieuwe kennis te verzamelen met betrekking tot de impact van demografische transitie, waar bevolkingskrimp en vergrijzing deel van uitmaken. Leefbaarheid en voorzieningen is één van de beleidsthema's waar op in wordt gegaan. Er wordt gesteld dat het in stand houden van een bestaande- of het initiëren van een nieuwe voorziening vaak het resultaat is van een hoge mate van betrokkenheid en sociale cohesie (door Platform31 'sociale vitaliteit' genoemd). Er is echter nog beperkt inzicht hoe men kan inspelen op gevoelens en behoeften van bewoners bij het herstructureren van voorzieningen. Welke typen voorzieningen zijn bijvoorbeeld van belang voor de leefbaarheid? Ook geeft Platform31 aan dat het niet duidelijk is in hoeverre een vitale gemeenschap (dus een sterke cohesie) tot stand komt en hoe het zich ontwikkelt in tijden met allerlei ontwikkelingen op demografisch, economisch en maatschappelijk vlak. Verder vraagt het instituut zich af waar het evenwicht ligt tussen de zorgplicht van de overheid en actief burgerschap.

Vergelijkbaar onderzoek van Weenink (2009) naar sociale cohesie in kleine dorpen in Overijssel focust zich vooral op sociaal-maatschappelijke elementen en hier vloeien weinig concrete aanbevelingen voort voor ruimtelijk beleid. In het onderzoek in Overijssel wordt vooral ingegaan op wat burgers zelf kunnen doen om hun leefomgeving te kunnen verbeteren, maar het is vervolgens ook de vraag wat dan van de overheden wordt verwacht. Ook is er weinig onderzoek gedaan naar hoe mensen tegen gevolgen van demografische ontwikkelingen voor de leefbaarheid aankijken, waar sociale cohesie deel van uitmaakt (Bot, 2011). Dit maakt het noodzakelijk om tot meer inzichten te komen over factoren die van invloed zijn op sociale cohesie en hoe overheden hier met ruimtelijke maatregelen op kunnen anticiperen.

1.2 Onderzoeksopzet

In deze paragraaf zal in worden gegaan op de opzet van dit onderzoek. Allereerst zal een doelstelling worden geformuleerd, die weergeeft wat met het onderzoek getracht wordt te bereiken. Vervolgens wordt ingegaan op de centrale vraag die zal worden gehanteerd en welke deelvragen gebruikt zijn voor het beantwoorden van de centrale vraag. Hierbij wordt ook het conceptueel model dat voortvloeit uit de theorie geïntroduceerd. Tot slot zal worden toegelicht op welke manier het onderzoek wordt afgebakend en wat de maatschappelijke- en wetenschappelijke relevantie is van het onderzoek.

Doelstelling

Het doel van dit onderzoek is het verkrijgen van inzicht in (de behoefte aan) maatregelen waarmee overheden de sociale cohesie in dorpskernen kunnen beïnvloeden.

De resultaten van het onderzoek kunnen gebruikt worden om beter te begrijpen welke factoren van invloed zijn op sociale cohesie in dorpskernen en om aanbevelingen te geven aan bestuurders van overheden om de sociale cohesie in deze kernen effectiever te kunnen beïnvloeden.

Centrale vraag

Om te onderzoeken in hoeverre dorpsbewoners behoefte hebben aan verbetering van de sociale cohesie met ruimtelijke maatregelen en wat gemeenten vervolgens concreet kunnen doen, is een centrale vraag opgesteld. Deze luidt als volgt:

In hoeverre hebben bewoners van de dorpen Elspeet en Neer behoefte aan verbetering van de sociale cohesie door fysiek-ruimtelijke ingrepen van de gemeente?

In de centrale vraag zijn nadrukkelijk de dorpen Elspeet en Neer genoemd, die fungeren als casussen in dit onderzoek. Dit is gedaan omdat specifiek in deze dorpen gekeken wordt naar de huidige behoefte van het versterken van sociale cohesie met ruimtelijke maatregelen. Wellicht is deze behoefte in andere dorpen weer heel anders, doordat trends als krimp en schaalvergroting al nadrukkelijker merkbaar zijn en problemen worden ervaren en meer zichtbaar zijn. De casussen zullen later in dit rapport nader geïntroduceerd worden.

Deelvragen

Om bovenstaande onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden wordt gebruik gemaakt van deelvragen. De deelvragen zijn te onderscheiden in vragen die betrekking hebben op aspecten uit de theorie en op het empirisch gedeelte van het onderzoek.

- 1. Wat wordt verstaan onder sociale cohesie?*
- 2. Welke ontwikkelingen en trends zijn van invloed op sociale cohesie?*
- 3. Hoe kan sociale cohesie worden gemeten?*
- 4. Op welke wijze kan sociale cohesie beïnvloed worden met fysiek-ruimtelijke ingrepen?*
- 5. Welke procesmatige aspecten kunnen een rol spelen in het beïnvloeden van sociale cohesie door overheden?*
- 6. Op welke manier trachten overheden met ruimtelijke maatregelen de sociale cohesie in dorpskernen te beïnvloeden?*
- 7. Wat vinden bewoners van dorpskernen van de sociale cohesie in hun leefomgeving en in hoeverre kan en moet dit volgens hen worden beïnvloed?*

Om de keuze voor de deelvragen nader toe te lichten is in figuur 1.1 het conceptueel model voor dit onderzoek weergegeven. Dit model vloeit voort uit de theorie die in hoofdstuk 2 is opgenomen.

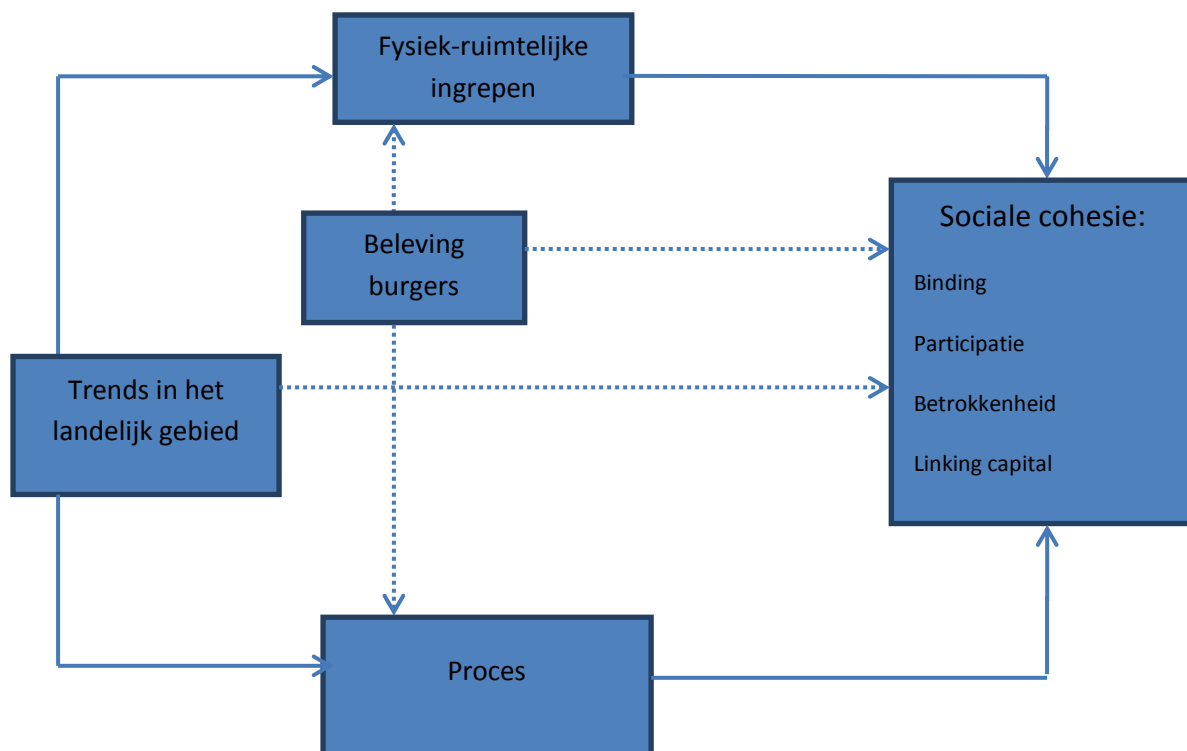
In het model is te zien dat trends in het landelijk gebied van invloed zijn op sociale cohesie. Hier toe behoren alle ontwikkelingen en trends op demografisch- en maatschappelijk vlak die zich de afgelopen decennia hebben voortgedaan op het platteland en deze vormen ook de aanleiding van dit onderzoek. Deze ontwikkelingen en trends leiden er toe dat de druk op sociale cohesie in dorpen groeit. Hier dienen gemeenten op te anticiperen, maar het is niet duidelijk op welke manier dit precies kan gebeuren. Hebben dorpsbewoners behoefte aan het verbeteren van de sociale cohesie met specifieke ruimtelijke maatregelen of komen er vooral procesmatige aspecten om de hoek kijken? Of is het een combinatie en zijn de ruimtelijke en sociale component van sociale cohesie feitelijk niet los te zien? In dit opzicht is dus ook de beleving van burgers bepalend voor de sociale cohesie en het beïnvloeden hiervan (zowel via ruimtelijke ingrepen als via het proces), wat ook te zien is in het model. Deze beleving (perceptie) staat centraal in dit onderzoek: het gaat specifiek om wat burgers, in de vorm van dorpsbewoners, zelf ervaren.

In het model is te zien dat de trends op het platteland ook zowel fysiek-ruimtelijke ingrepen als procesmatige aspecten beïnvloeden, bijvoorbeeld omdat zij leiden tot 'problemen' waarmee de behoefte groeit om deze problemen op te lossen op bepaalde wijze. Fysiek-ruimtelijke ingrepen en procesmatige aspecten zijn in dit geval beiden ook weer van invloed op sociale cohesie.

Om meer te weten komen over de beleving van sociale cohesie door burgers, is het eerst zaak om het begrip sociale cohesie onder de loep te nemen en te kijken hoe het kan worden gemeten. Deelvragen 1,2 en 3 zijn hier op gericht en op basis van deze deelvragen zijn vier elementen van sociale cohesie onderscheiden die centraal staan in dit onderzoek: binding, participatie, betrokkenheid en *linking capital*. Deze elementen zijn eveneens weergegeven in het model.

Deelvragen 4 en 5 focussen zich op de maatregelen waarmee overheden de sociale cohesie kunnen beïnvloeden. Deelvraag 4 heeft betrekking op fysiek-ruimtelijke ingrepen die in de literatuur worden genoemd voor het beïnvloeden van de sociale cohesie. Hier gaat het dus specifiek om de ruimtelijke component van het begrip. Deelvraag 5 is gericht op procesmatige aspecten uit de literatuur die een rol kunnen spelen in het beïnvloeden van de sociale cohesie.

De theoretische deelvragen (1 t/m 5) schenken dus aandacht aan het begrip sociale cohesie en verwante ontwikkelingen en trends, waarmee een basis wordt gelegd voor het empirisch gedeelte van het onderzoek. In dit gedeelte zal aan de hand van een tweetal *case studies* worden onderzocht op welke manier overheden trachten de sociale cohesie te beïnvloeden met bestaand (ruimtelijk) beleid en in hoeverre dit verbeterd dient te worden volgens dorpsbewoners. Bij deelvraag 6 wordt gekeken waar het huidige beleid op gericht is en in hoeverre gemeenten zelf al concrete beleidsmaatregelen noemen voor het beïnvloeden van de sociale cohesie. Deelvraag 7 focust zich in het bijzonder op het burgerperspectief en kijkt naar hoe dorpsbewoners sociale cohesie beleven, hoe dit zich uit en in hoeverre dit volgens hen kan en moet worden beïnvloed.

Figuur 1.1: Het conceptueel model voor dit onderzoek op hoofdlijnen.

Afbakening

Sociale cohesie kan worden opgevat als een zeer breed begrip, maar tegelijkertijd is het ook een term waarvan moeilijk in één zin kan worden gezegd wat het inhoudt en hoe het kan worden

waargenomen. Daarom zal hierna worden ingegaan op een aantal keuzes met betrekking tot de afbakening van dit onderzoek.

Sociale cohesie kan op het ene schaalniveau van een hele andere orde zijn dan in het andere. Zo wordt sociale cohesie in onderzoek op buurtniveau in grote steden vaak in verband gebracht met opgaven als stedelijke vernieuwing en de integratie van allochtone groeperingen (zie bijvoorbeeld Van Marissing et al., 2004; Bolt & Torrance, 2005), terwijl deze aspecten in onderzoek naar sociale cohesie in dorpskernen (bijvoorbeeld Weenink, 2009) niet terugkomen en het eerder gaat over zaken als ‘het ons het ons’, de morele plicht om iets voor het dorp te betekenen en de rol van nieuwe bewoners die uit andere regio’s afkomstig zijn.

In dit onderzoek gaat de aandacht uit naar sociale cohesie in dorpskernen, die in landelijke gemeenten gelegen zijn. In de literatuur wordt geen eenduidige definitie gegeven van een landelijke gemeente. Het landelijk gebied wordt door het CBS gedefinieerd als een gebied met een omgevingsadressendichtheid van minder dan 1000 adressen per vierkante kilometer (CBS, 2012). Gebaseerd op deze definitie zou een gemeente waar het gemiddelde onder dit aantal ligt als landelijke gemeente kunnen worden gezien.

Naast verschil in type gebied kan binnen sociale cohesie ook onderscheid gemaakt worden in verschillende schaalniveaus: straat, buurt, stad, regio en natie (Bolt & Torrance, 2005; De Hart et al., 2002). Het is dus belangrijk om in het onderzoek goed in de gaten te houden over welke schaalniveau wordt gesproken. In het onderzoek zal aandacht worden geschonken aan zowel de sociale cohesie op straatniveau (bijvoorbeeld verbondenheid tussen burens) als op dorpsniveau (verbondenheid met dorpsgenoten).

Omdat sociale cohesie een breed begrip is, is het ook belangrijk om keuzes te maken met betrekking tot wat er binnen dit begrip wordt onderzocht. Vanwege het planologisch karakter van het onderzoek zal in het bijzonder worden gekeken naar ruimtelijke aspecten. In het theoretisch hoofdstuk zal naar voren komen welke aspecten dit kunnen zijn. Gedacht kan worden aan bijvoorbeeld fysiek-ruimtelijke functies die sociale ontmoetingen mogelijk maken.

Schnabel (2000) definieert sociale cohesie als volgt: “De mate waarin mensen in gedrag en beleving uitdrukking geven aan hun betrokkenheid bij maatschappelijke verbanden in hun persoonlijk leven, als burger in de maatschappij en als lid in de samenleving”. In deze definitie wordt de nadruk gelegd op zowel het gedrag als de beleving van burgers, die zich uit in betrokkenheid bij maatschappelijke verbanden. De focus zal in dit onderzoek vooral uit gaan naar hoe burgers de cohesie beleven en in welke mate zij bijvoorbeeld lid zijn van verenigingen of gebruik maken van ontmoetingsplaatsen. Burgerparticipatie is een onderwerp dat nauw verweven is aan sociale cohesie – het heeft immers betrekking op mate van betrokkenheid – maar vormt niet een onderzoeksonderwerp op zich, omdat dit de diepgang van het onderzoek aan zou kunnen tasten. Wel zal gekeken worden naar hoe dorpsbewoners zelf met initiatieven kunnen komen en hoe het gesteld is met de banden tussen burgers en de gemeente.

Maatschappelijke relevantie

Dit onderzoek is vanwege een aantal zaken maatschappelijk relevant. Allereerst kan met het onderzoek meer inzicht worden verkregen in factoren die van invloed zijn op sociale cohesie in

dorpskernen, waarbij in dit onderzoek vooral aandacht uitgaat naar ruimtelijke aspecten en maatregelen. Hiermee kunnen (bestuurders) van overheden beter grip krijgen op de term sociale cohesie: wat het inhoudt, hoe het kan worden waargenomen, welke factoren van invloed zijn en vooral met welke ruimtelijke maatregelen overheden de sociale cohesie in dorpskernen kunnen beïnvloeden. Hiermee kan effectiever om worden gegaan met het eerder in de aanleiding genoemde verdwijnen van voorzieningen in dorpskernen, wellicht nu al maar zeer zeker ook voor de toekomst.

Daarnaast zijn veel gemeenten bezig met het opstellen van structuurvisies, al dan niet in samenwerking met adviesbureaus. Het sociaal-maatschappelijk hoofdstuk (of paragraaf) is een belangrijk onderdeel van een dergelijke visie, het is immers belangrijk om als overheid een ruimtelijk toekomstbeeld te schetsen van de gemeente met betrekking tot het welzijn van haar bewoners. Omdat hierin vaak zaken worden meegenomen die vaak erg abstract zijn en niet waarneembaar in de fysieke leefomgeving, is het een complexe opgave om tot een sociaal-maatschappelijk hoofdstuk te komen. Input vanuit bewoners is hierin zeer waardevol, want zij weten immers wat er speelt in de samenleving en wat zij belangrijk vinden. Dit onderzoek kan met de verkregen inzichten op sociale cohesie bijdragen aan het makkelijker opstellen van het sociaal-maatschappelijk onderdeel van een structuurvisie. Naast structuurvisies werken gemeenten ook steeds meer met zogeheten integrale dorpsontwikkelingsplannen (IDOP's). Ook voor deze plannen geldt dat nieuwe inzichten op sociale cohesie vertaald kunnen worden in nieuw beleid.

Wetenschappelijke relevantie

Dit onderzoek is wetenschappelijk relevant omdat er specifieke aandacht wordt besteed aan ruimtelijke aspecten binnen sociale cohesie. In de bestaande literatuur is veel onderzoek gedaan naar de relatie tussen voorzieningen en leefbaarheid, maar minder naar voorzieningen in relatie tot sociale cohesie. Leefbaarheid wordt door het Sociaal Cultureel Planbureau als een samenspel gezien van drie onderdelen: fysieke kwaliteit, veiligheid van de leefomgeving en sociale cohesie (De Hart et al., 2002). Sociale cohesie is dus een onderdeel van leefbaarheid, maar de aandacht voor (fysiek) ruimtelijke aspecten zit vooral in de andere twee onderdelen: fysieke kwaliteit en veiligheid, terwijl bij sociale kenmerken zaken als betrokkenheid, kwaliteit van (buur)contacten en vormen van burenhulp worden genoemd (De Hart et al., 2002). Dit gaat veel meer over sociaal-maatschappelijke aspecten en hiermee dreigt de ruimtelijke component onderbelicht te blijven binnen sociale cohesie. Het is dus interessant om juist eens te kijken naar ruimtelijke kant van dit begrip, het terrein waar de sociale en ruimtelijke aspecten elkaar tegenkomen.

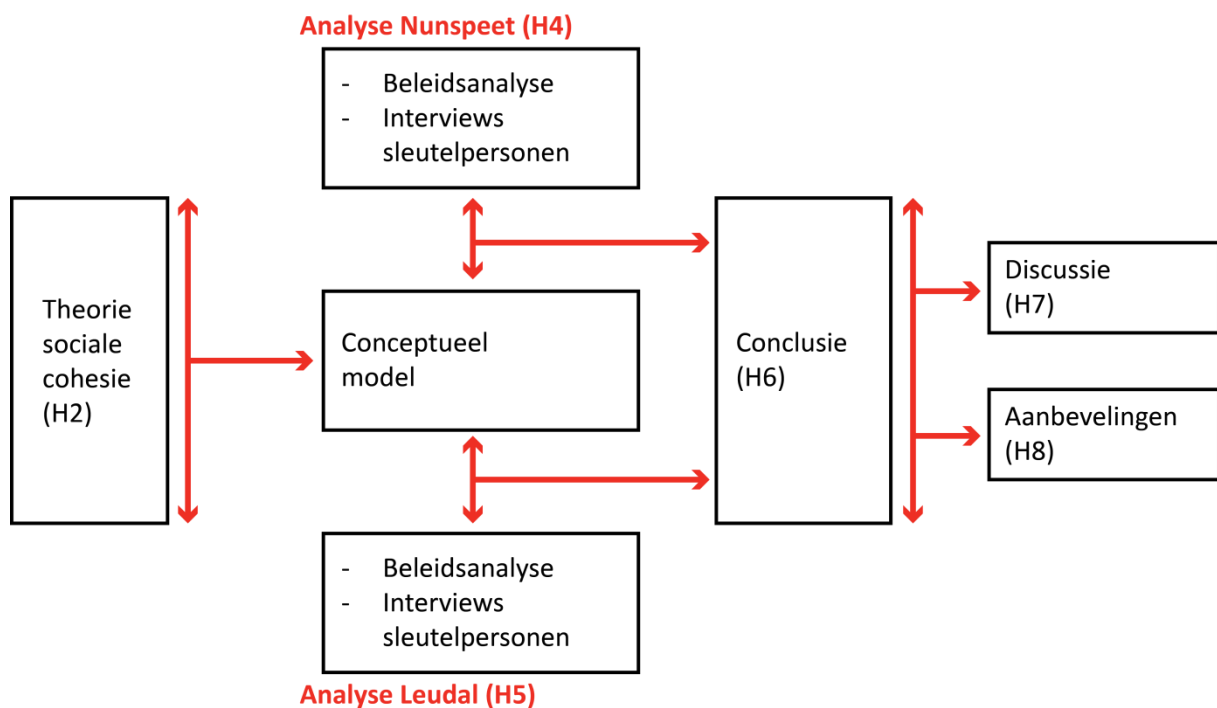
Verder is er veel onderzoek gedaan naar sociale cohesie in stedelijke milieus (bijvoorbeeld in relatie tot stedelijke vernieuwing) en juist veel minder naar sociale cohesie op het platteland. Zo besteden De Kam en Needham (2003) in een onderzoek naar sociale cohesie wel aandacht aan ruimtelijke factoren, maar dit gebeurt vooral in het licht van stedelijke herstructurering. In publicaties die aandacht aan sociale cohesie op het platteland besteden (o.a. Thissen & Droogleever Fortuijn, 1999; Hofman, 2007; Weenink, 2009; Müller, 2012) wordt de cohesie in dorpskernen vaak benaderd vanuit een sociologische invalshoek. Het gaat dan bijvoorbeeld over de betekenis en uitingsvormen die bewoners van dorpen geven aan sociale cohesie en om motieven om zich in te zetten voor de samenleving. Er wordt veelvuldig gesproken in termen van structuren en relaties en aanbevelingen zijn vaak abstract van aard, terwijl de aandacht voor ruimtelijke aspecten van sociale cohesie beperkt is tot achtergronden. In dit onderzoek ligt de focus juist op ruimtelijke aspecten en maatregelen op

het platteland, die als randvoorwaarden kunnen dienen voor maatschappelijke ontwikkelingen die in andere studies aandacht krijgen. Uiteraard zullen sociaal-maatschappelijke kenmerken wel op de achtergrond terugkomen in dit onderzoek.

Tenslotte draagt dit onderzoek bij aan de beperkte inzichten die er momenteel bestaan met betrekking tot sociale cohesie en de relatie met leefbaarheid en voorzieningen, zoals geformuleerd wordt in de Kennisagenda Bevolkingsdaling van Platform31 (2012). Uiteraard maakt de uitwisseling van nieuwe kennis en inzichten over sociale cohesie binnen deze agenda het onderzoek ook maatschappelijk relevant, doordat overheden dit kunnen vertalen in nieuw beleid, zoals de genoemde structuurvisies of dorpsplannen.

1.3 Leeswijzer

Om de structuur van dit onderzoek en de rapportage duidelijker in beeld te brengen wordt de leeswijzer van dit onderzoek schematisch weergegeven in figuur 1.1. Dit figuur laat zien welke stappen ondernomen dienen te worden voor het bereiken van de doelstelling.

Figuur 1.2: Schematische weergave van de leeswijzer van dit onderzoek (Bron: eigen bewerking, 2013).

Rechts in het model zijn de conclusie (H6) en aanbevelingen (H8) weergegeven, die voortvloeien uit de inzichten die zijn verkregen in de ruimtelijke maatregelen waarmee overheden de sociale cohesie in dorpskernen kunnen beïnvloeden, ofwel de doelstelling van dit onderzoek. Om hier toe te komen dienen eerst een aantal stappen te worden ondernomen.

Zo is uiterst links in het model het theoretisch kader (hoofdstuk 2) weergegeven, waarin theorieën worden opgenomen ten aanzien van sociale cohesie en het begrip wordt geoperationaliseerd naar een aantal meetbare elementen. Deze theorieën vormen uiteindelijk een set van veronderstellingen in het conceptueel model. Om te onderzoeken hoe het in de praktijk gesteld is met sociale cohesie,

wordt vervolgens empirisch onderzoek verricht in een tweetal landelijke gemeenten in Nederland, die als casus fungeren. Dit zijn de gemeenten Nunspeet en Leudal. Omdat aanbevelingen aan gemeenten worden gedaan, is het belangrijk om in kaart te brengen waar het huidige beleid ten aanzien van sociale cohesie op gericht is en waar het tekort schiet. Dit zal worden gedaan middels een beleidsanalyse in deze gemeenten. Om te onderzoeken welke factoren de sociale cohesie in dorpskernen in deze gemeenten bepalen, in hoeverre er behoefte is voor het verbeteren van de sociale cohesie met ruimtelijke maatregelen en hoe overheden dit kunnen vertalen in ruimtelijk beleid, wordt gebruik gemaakt van interviews met burgers. Hiervoor wordt per gemeente een dorpskern geselecteerd: in de gemeente Nunspeet het dorp Elspeet en het dorp Neer in de gemeente Leudal. De selectie van deze dorpen is gemaakt op basis van grootte van het dorp, afstand tot grote steden en het voorzieningenaanbod. In hoofdstuk 3 zullen keuzes ten aanzien van de methodologie van dit onderzoek verder worden toegelicht.

De resultaten van het empirisch onderzoek in de twee gekozen gemeenten worden gerapporteerd in de analysehoofdstukken (hoofdstuk 4 en 5), waarna in hoofdstuk 6 een vergelijking van de resultaten plaatsvindt en antwoord wordt gegeven op de centrale vraag. In hoofdstuk 7 worden de conclusies uit het onderzoek in breder perspectief geplaatst en wordt ingegaan op zaken die opvallen.

Tot slot volgen in hoofdstuk 8 een aantal aanbevelingen die voortvloeien uit het onderzoek en gericht zijn aan bestuurders van gemeenten.

2 Een theoretische verkenning naar sociale cohesie

In dit theoretisch hoofdstuk zal het begrip sociale cohesie uitgebreid de revue passeren. Verder worden een aantal relevante ontwikkelingen en theorieën geschetst die betrekking hebben op sociale cohesie en bijdragen aan het beïnvloeden hiervan.

Allereerst wordt in paragraaf 2.1 uitgebreid ingegaan op het begrip sociale cohesie. Deze paragraaf wordt geïntroduceerd met een passage over de overgang van het autonome dorp naar het woondorp, die illustratief is voor vele ontwikkelingen en trends die zich op maatschappelijk- en demografisch vlak hebben voorgedaan en van invloed zijn op sociale cohesie. Deze ontwikkelingen en trends komen tevens aan kort bod in deze paragraaf. Verder komt hier de definitie van sociale cohesie aan de orde en een aantal kanttekeningen dat hier bij kan worden geplaatst. Vervolgens wordt het begrip sociale cohesie geoperationaliseerd naar een aantal meetbare elementen, die gebruikt zullen worden voor dit onderzoek. Ook wordt kort gekeken naar de rol van sociale cohesie in stedelijke en landelijke gebieden, zijn er wezenlijke verschillen in te vinden tussen deze milieus? Tot slot wordt in deze paragraaf de relatie tussen demografische krimp en sociale cohesie belicht.

Paragraaf 2.2 gaat in op welke wijze sociale cohesie beïnvloed kan worden met fysiek-ruimtelijke ingrepen. Deze ingrepen kunnen bijdragen aan een betere sociale cohesie in de dorpen. Dit is als het ware de ruimtelijke component van sociale cohesie en hier gaat het puur om inhoudelijke maatregelen.

Het is mogelijk is dat ook procesmatige zaken een rol kunnen spelen in het beïnvloeden van sociale cohesie, al dan niet gekoppeld aan ruimtelijke maatregelen, en daarom wordt in paragraaf 2.3 besproken wat er in de literatuur wordt gesteld over de invloed van procesmatige zaken. In het bijzonder gaat het dan om de banden tussen burgers en overheden, zij dienen immers samen de sociale cohesie te beïnvloeden. Voor de overheden geldt dat dit als een maatschappelijke taak wordt gezien, terwijl de burgers weten wat er leeft in de dorpen en overheden een steeds groter beroep willen doen op de zelfredzaamheid van burgers, in de zoektocht naar duurzame oplossingen en het gegeven dat overheden minder financiële middelen hebben om hun doelen te verwezenlijken.

Tot slot is in paragraaf 2.4 de conclusie van dit hoofdstuk te vinden.

In dit hoofdstuk worden de volgende deelvragen behandeld:

- 1. Wat wordt verstaan onder sociale cohesie?*
- 2. Welke ontwikkelingen en trends zijn van invloed op sociale cohesie?*
- 3. Hoe kan sociale cohesie worden gemeten?*
- 4. Op welke wijze kan sociale cohesie beïnvloed worden met fysiek-ruimtelijke ingrepen?*
- 5. Welke procesmatige aspecten kunnen een rol spelen in het beïnvloeden van sociale cohesie door overheden?*

2.1 Een blik op sociale cohesie

In deze paragraaf wordt ingegaan op sociale cohesie en op ontwikkelingen die hierop van invloed zijn. Voordat wordt ingegaan op het begrip sociale cohesie zal allereerst in 2.1.1 een overgang beschreven worden van het traditionele dorp naar het woondorp, die illustreert hoe dorpsgemeenschappen in de afgelopen decennia veranderd zijn en de sociale cohesie doet

veranderen. Vervolgens zal in 2.1.2 worden ingegaan op het begrip sociale cohesie en een aantal verwante elementen, waarna in 2.1.3 de operationalisatie van sociale cohesie voor dit onderzoek aan bod komt. In 2.1.4 staat de rol van sociale cohesie in stedelijke en landelijke milieus centraal, omdat deze rol kan verschillen. Tot slot wordt in 2.1.5 ingegaan op wetenschappelijke perspectieven op de relatie tussen krimp en sociale cohesie.

2.1.1 Van autonoom dorp naar woondorp

Het dorpsleven is veranderd, zo stelt de geograaf Frans Thissen. Hij beschrijft een overgang die plaatsvindt van een traditioneel autonoom dorp met hechte gemeenschappen naar een meer dynamisch woondorp met andere normen en waarden. De opkomst van zogeheten woondorpen illustreert de vele maatschappelijke ontwikkelingen die zich hebben voortgedaan op het platteland. Het is interessant om deze overgang nader te bekijken, omdat de veranderde dorpsgemeenschap het beïnvloeden van de sociale cohesie in dorpen nog complexer maakt.

Het beeld van authentieke dorp is terug te vinden in het traditionele autonome dorp zoals Thissen deze beschrijft. Dit zijn dorpen waar mensen geboren en getogen zijn en waar de meeste activiteiten nog altijd op het dorp plaatsvinden. Dorpsbewoners hebben hun contacten op het eigen dorp en het dorp is autonoom te noemen (Thissen, 2009).

Er heeft volgens Thissen in de afgelopen decennia echter een overgang plaatsgevonden naar de zogeheten woondorpen. Deze dorpen hebben meer diversiteit in bevolking, bewoners werken vaak buiten het dorp en ook steeds meer activiteiten vinden buiten het dorp plaats. Dit heeft vanzelfsprekend gevolgen voor de sociale cohesie in het dorp: contacten veranderen, er is minder tijd voor dorps activiteiten en gewoonten veranderen.

Het type dorp kan ook invloed hebben op de mobiliteit van mensen en op de mentaliteit. In woondorpen wordt een dalend voorzieningenaanbod daarmee minder snel als een probleem ervaren, omdat de activiteiten van deze bewoners hiervan slechts voor een deel op het eigen dorp afspelen (Thissen & Droogleever-Fortuijn, 1999; Simon et al., 2007).

In het traditionele dorp wordt het lidmaatschap gezien als een sociale verplichting en dat is een gevolg van het wonen in een dorp. In de woondorpen zijn de inwoners minder op het eigen dorp gericht en hebben zij contacten met familie en vrienden op afstand. Het lidmaatschap van organisaties is niet altijd automatisch verbonden met de plek waar men woont en deze mensen maken meer keuzes die gebaseerd zijn op een eigen gevoel van identificatie met de omgeving. Ook lijkt de sociale druk om zich vanzelfsprekend aan te melden bij bepaalde verenigingen niet aanwezig in deze dorpen (Devilee & De Hart, 2006, p. 322). Natuurlijk is deze typologie vrij zwart-wit bekeken en is het mogelijk dat dorpen in de praktijk onder beide categorieën vallen of dat een deel van de gemeenschap zich herkent in één van de typen.

De overgang naar het woondorp is illustratief voor veel demografische en maatschappelijke trends die de afgelopen decennia hebben voortgedaan op het platteland en van invloed zijn op sociale cohesie. In de literatuur worden bijvoorbeeld de volgende trends genoemd: demografische krimp, ontgroening, vergrijzing, komst van nieuwe bewoners, veranderde omgangsvormen, verstedelijking, individualisering, toegenomen arbeidsparticipatie, secularisatie, schaalvergroting van voorzieningen, toename van de mobiliteit en digitalisering (zie o.a. De Hart et al., 2002; Simon et al., 2007). Vanwege

de focus op sociale cohesie in dit onderzoek zullen de meeste ontwikkelingen en trends verder niet uitgebreid behandeld worden, maar zij spelen op de achtergrond wel degelijk mee. Wel krijgt demografische krimp in relatie tot sociale cohesie extra aandacht in dit hoofdstuk, namelijk in deelparagraaf 2.1.5.

2.1.2 Sociale cohesie, een breed begrip

Sociale cohesie is een begrip dat heel vaak wordt gebruikt in beleidsteksten en wordt genoemd in relatie tot allerlei andere onderwerpen. Desondanks is het niet duidelijk wat er precies onder wordt verstaan. In deze deelparagraaf zal in worden gegaan op de opkomst en definitie van het begrip.

Het begrip sociale cohesie is in de tweede helft van de negentiende eeuw ontstaan. Grondleggers van de moderne sociologie maakten zich zorgen over de snelle maatschappelijke veranderingen in de samenleving, waar ook de industriële revolutie deel van uitmaakte (De Hart, 2002, p. 4). De twee sociologen die het meest in verband worden gebracht met de opkomst van sociale cohesie zijn de Fransman Durkheim en de Duitser Tönnies. Durkheim vroeg zich af welke factoren samenleving bijeenhielden in deze tijden van snelle maatschappelijke veranderingen (Schuyt, 1997). Tönnies is bekend vanwege het onderscheid in *Gemeinschaft en Gesellschaft*. *Gemeinschaft* houdt in dat een samenleving gekenmerkt wordt door sterke contacten, solidariteit, een gemeenschappelijke identiteit en dichte sociale netwerken. Sociale cohesie sluit hier op aan en kan als een kenmerk van *Gemeinschaft* worden gezien. *Gesellschaft* heeft juist betrekking op een samenleving met onpersoonlijke en oppervlakkige contacten en sociale isolatie (Van Marissing et al., 2004, p. 15). Door de opkomst van de *Gesellschaft* zag Tönnies de sociale cohesie verdwijnen. Durkheim dacht echter dat sociale cohesie een andere vorm zou krijgen en dat deze niet per definitie zou verdwijnen. Hij maakte zelf onderscheid in een traditionele samenleving waarin het groepsbelang boven het individuele belang staat en een moderne samenleving waarin meer aandacht is voor zelfstandigheid, autonomie en persoonlijke vrijheid (Van Osenbruggen, 2010, p. 12). Of de sociale cohesie daadwerkelijk verdwijnt als gevolg van maatschappelijke veranderingen of eerder andere vormen aanneemt is dus een vraagstuk dat al sinds de opkomst van het begrip speelt. Inmiddels is sociale cohesie een veelvoorkomend begrip in beleidsteksten en wetenschappelijk onderzoek, waarbij het begrip volgens Schuyt (1997, p. 23) vooral betrokken wordt op de “handhaving van een eenheid bij een steeds toenemende verscheidenheid”.

Definitie

Wat kan er precies onder sociale cohesie worden verstaan? De term sterk in de mode en er bestaan tal van definities en daardoor bestaat volgens Bolt en Torrance (2005, p. 16) het gevaar dat het een hol containerbegrip wordt. En omdat sociale cohesie zo breed en abstract is, is het dan ook typisch een begrip waarvan de inhoud slecht gedefinieerd wordt, terwijl toch de indruk wordt gewekt dat iedereen weet waarover je het hebt (Kearns & Forrest, 2000, p. 996).

In het vorige hoofdstuk is de definitie van Schnabel al aangehaald. Hij definieert sociale cohesie als “de mate waarin mensen in gedrag en beleving uitdrukking geven aan hun betrokkenheid bij maatschappelijke verbanden in hun persoonlijk leven, als burger in de maatschappij en als lid in de samenleving” (Schnabel, 2000).

Sociale cohesie is dus een alomvattend begrip, maar de term zelf geeft nog niet aan hoe sterk of zwak deze cohesie ergens is. Valt er te spreken van een ideale vorm van sociale cohesie? Volgens de NWO (2000, p. 30) is de "ideale cohesieve situatie" niet benoembaar, niet alleen doordat dynamische processen geen rustpunt kennen, maar ook omdat er geen eenstemmigheid is over de waarden en normen waaraan een ideaalbeeld als sociale cohesie getoetst moet worden. Dit gebrek aan eenstemmigheid illustreert nogmaals de complexiteit van het begrip sociale cohesie.

Om tot een nadere operationalisatie te komen van het begrip sociale cohesie tot meetbare indicatoren, wordt hierna ingegaan op het begrip sociaal kapitaal en welke indeling hierbij wordt gehanteerd.

Sociaal kapitaal

Voor dit onderzoek is het belangrijk om te kijken naar hoe de sociale cohesie vertaald kan worden naar concrete meetbare indicatoren. Om die reden is het interessant om aandacht te schenken aan het begrip sociaal kapitaal, iets dat vaak met sociale cohesie in verband wordt gebracht. Deze term lijkt een iets meer neutrale lading te hebben dan sociale cohesie. Robert Putnam, de voornaamste bedenker van het concept sociaal kapitaal, beschrijft dit begrip als volgt: "*the connections among individuals –social networks –and the norms of reciprocity and trustworthiness that arise from them (social capital is closely related to what some have called civic virtue)*" (Putnam, 2000). Sociaal kapitaal lijkt in dit geval meer betrekking te hebben op netwerken en vertrouwen zelf, waar sociale cohesie volgens de definitie van Schnabel meer gaat over de mate waarop binding en betrokkenheid wordt geuit in de samenleving.

Welke indeling wordt er binnen sociaal kapitaal gemaakt? Een belangrijk onderscheid dat Putnam maakt in zijn boek *Bowling Alone* is het verschil tussen *bonding capital* en *bridging capital*. *Bonding capital* gaat over de netwerken binnen een bepaalde homogene groep, terwijl *bridging capital* betrekking heeft op banden tussen verschillende groepen, waarbij dus als het ware overbruggingen (*bridges*) plaats moeten vinden om deze banden te creëren of te verbeteren. De tweede vorm gaat dus over verschillende groepen burgers, die ontstaan als gevolg van traditionele scheidslijnen, zoals lidmaatschap van de kerk of andere verenigingen (Putnam, 2000).

Een derde vorm van *social capital* die wordt geschetst is de *linking capital* (Woolcock, 2000). Deze heeft betrekking op de banden tussen mensen enerzijds en overheden en instanties anderzijds (Leidemeijer, 2012, p. 6). De gemeente speelt een belangrijke rol in dit onderzoek, namelijk in het beïnvloeden van de sociale cohesie samen met burgers. Om deze reden zal de *linking capital* veel aandacht krijgen in deze thesis.

Structurele en attitudinale dimensie van sociaal kapitaal

Bolt en Ter Maat (2005, pp. 57-58) maken onderscheid tussen twee dimensies van sociaal kapitaal. De eerste is de structurele dimensie, dit zijn de sociale netwerken zelf. Sociale netwerken vormen een belangrijk middel om doelen te verwezenlijken, zoals het vinden van een baan of het verbeteren van een buurt. Uitgangspunt is daarbij dat hoe groter een dergelijk sociaal netwerk is, hoe makkelijker het is om maatschappelijk succes te bereiken. Met meer contacten in de buurt is het bijvoorbeeld makkelijker om een collectieve actie te organiseren en de kans is ook groter dat men door een ander gevraagd wordt om aan een dergelijke actie deel te nemen.

De tweede dimensie die Bolt en Ter Maat onderscheiden is de attitudinale dimensie. Deze gaat over het vertrouwen van mensen in de medemens en in de maatschappij. Volgens Putnam (2000) is vertrouwen minstens zo belangrijk om participatie in een buurt van de grond te krijgen. Als iemand er van overtuigd is dat anderen willen meewerken aan een initiatief, zal een buurtbewoner zich sneller inspannen. Hoe hoger het vertrouwen, hoe minder men ook afhankelijk is van buitenstaanders, zoals de politie of de gemeente (Bolt & Ter Maat, 2005, p. 58). Doordat in dit rapport aandacht uit gaat naar het beïnvloeden van sociale cohesie door gemeenten, is het belangrijk om deze dimensie niet te vergeten. Vertrouwen in elkaar vormt immers de basis in een goede samenwerking tussen dorpsbewoners onderling en de gemeente.

Wijkgebonden cohesie en netwerkcohesie

Over welke banden wordt gesproken als het gaat om de sociale cohesie tussen mensen? Vanwege de diversiteit aan banden die mensen met elkaar hebben is het interessant om kort aandacht te schenken aan het onderscheid dat wordt gemaakt tussen wijkgebonden cohesie en netwerkcohesie. Deze verschillende vormen zijn namelijk ook terug te refereren aan sociale cohesie op verschillende niveaus in een dorp: enerzijds op dorpsniveau en anderzijds als netwerk tussen mensen, bijvoorbeeld in een vereniging.

Door de genoemde diversiteit aan sociale banden is sociale cohesie niet per definitie beperkt tot de grenzen van een eenduidig te bepalen fysiek territorium (De Kam & Needham, 2003, p. 12). Als de mobiliteit van (groeperingen uit) de samenleving gering is zullen mensen verbondenheid vooral binnen een bepaald territorium beleven, waarbij een wijk of dorp als "ruimtelijke container" wordt ervaren door deze groepen. Lans (2003, in De Kam & Needham, 2003) noemt dit wijkgebonden cohesie. Deze variant van sociale cohesie gaat uit van de gedachte dat gemeenschap en territorium (wijk of dorp) met elkaar verbonden zijn. Het sociale netwerk bevindt zich vaak binnen dit territorium, waardoor een geografisch gebied wordt afgebakend (De Kam & Needham, 2003, p. 12). Binnen deze zogeheten wijkgebonden cohesie kunnen ook weer verschillende typen buurtcohesie worden onderscheiden, maar hier zal in deze thesis verder niet op in worden gegaan.

Naast de wijkgebonden cohesie is er ook sprake van bindingen die de grenzen van een territorium overschrijden. Dit kan gaan om bindingen met een kerkgenootschap of vereniging maar ook door familie die elders woont. De Kam en Needham (2003, p. 13) noemen dit netwerkcohesie.

In het vorige hoofdstuk is al eerder aangehaakt op sociale cohesie op verschillende schaalniveaus waarin onderscheid gemaakt wordt: straat, buurt, stad, regio en natie (Bolt & Torrance, 2005; De Hart et al., 2002). Wijkgebonden cohesie zou in dit geval aan kunnen sluiten op het schaalniveau van de buurt, maar voor het landelijk gebied zou dit even goed het 'dorp' kunnen zijn. Netwerkcohesie kan zich op straatniveau voordoen, maar omdat sociale contacten verder gaan dan alleen contact met de burens (ook buiten het dorp), kan dit ook betrekking hebben op alle andere schaalniveaus.

2.1.3 Operationalisatie

Sociale cohesie is dus een breed omvattend begrip is waar moeilijk vat op te krijgen is. Eerder in deze paragraaf is al geconstateerd dat er niet sprake is van één cohesie en dat er ook niet zoiets is als een 'ideale situatie'. Geschikte uitspraken over hoe het gesteld is met sociale cohesie, dienen dus te worden gezocht in specifieke elementen die in de literatuur worden onderscheiden.

Vanwege de complexiteit van het begrip verschillen wetenschappers ook over de opvattingen hoe sociale cohesie het beste kan worden geoperationaliseerd naar meetbare elementen. Zo redeneren Bolt & Torrance vanuit drie dimensies van sociale cohesie, te weten de mate van sociale interactie, de mate van gelijkwaardige opvattingen en de identificatie met de buurt (Bolt & Torrance, 2005, pp. 16-17). Deze dimensies laten al wat duidelijker zien wat bepalend is voor de sociale cohesie, maar zijn voor dit onderzoek geen bruikbaar concreet onderscheid. Zo zegt de mate van sociale interactie wel iets over hoe burgers met elkaar om gaan met een dorp, maar het is ook belangrijk om iets te weten te komen op welke locaties deze interacties plaats vinden en in hoeverre er behoefte is voor het versterken van de sociale cohesie (met ruimtelijke maatregelen).

Een concretere vertaling naar onderzoekbare elementen is het onderscheid van Van der Meer et al. (2008) die in hun onderzoek naar sociale cohesie in dorpen in de gemeente Borsele gebruikt wordt. Zij maken gebruik van drie elementen: participatie, betrokkenheid en binding, welke ontleend zijn aan het Sociale Cohesie Programma van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO). Doordat deze elementen concreet zijn en bruikbaar zijn voor het leggen van voorbeelden met de praktijk, zullen deze drie elementen gebruikt worden binnen dit onderzoek.

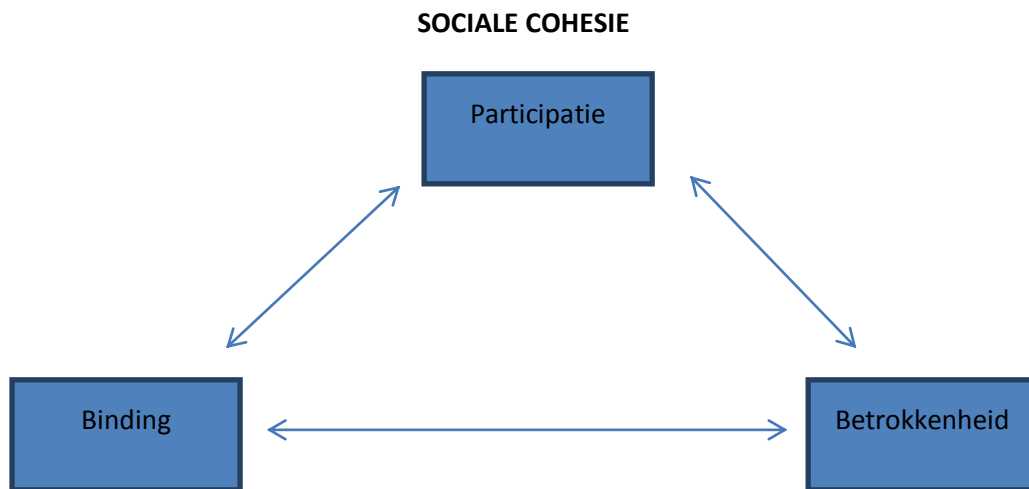
Participatie heeft betrekking op de gedragsmatige component van een sociale relatie (NWO, 2000). Dit kan gaan om een bijdrage van een individu aan de samenleving. Van der Meer et al. (2008) gebruiken participatie als element in hun onderzoek voor de actieve deelname van mensen aan gemeenschapsactiviteiten, zoals vrijwilligerswerk, verenigingsleven en andere gemeenschappelijk georganiseerde activiteiten in het dorp.

Het begrip betrokkenheid heeft betrekking op de mate waarin een individu zich met een systeem identificeert. In deze mate hoog is, voelt een individu zich verantwoordelijk voor het functioneren van het sociale systeem (Van der Meer et al., 2008, p. 27; NWO, 2000, p. 28). Betrokkenheid kan zich bijvoorbeeld uiten in sociale controle en het verlenen van hulp.

Binding is het kenmerk van een relatie zelf. De NWO noemt dit de wederkerige relatie van individu en groep. Een individu kan een meer of minder sterke binding hebben met een systeem. Deze binding kan gebaseerd zijn op gemeenschappelijk gedragen waarden, normen en rituelen zoals die vorm krijgen in verschillende instituties, zoals kerken, maatschappelijke organisaties, het gezin en de media (NWO, 2000, p. 28).

Tussen participatie, betrokkenheid en binding bestaat een dynamische relatie. Participatie versterkt binding en een sterkere binding resulteert weer in een sterkere betrokkenheid. Als meer individuen participeren in een systeem, zal hun binding met het systeem sterker zijn. Bij een sterkere identificatie met het systeem zal ook de sociale cohesie groter zijn (NWO, 2000, p. 28).

Hierna zullen participatie, betrokkenheid en binding nader onder de loep worden genomen met betrekking tot bewoners van het platteland, waarbij wordt getracht aan de hand van literatuur tot meetbare indicatoren te komen die uit deze elementen te herleiden zijn. Deze indicatoren zijn hiermee bruikbaar voor de interviews, omdat hiermee de link met de praktijk kan worden gelegd.

Figuur 2.1: De drie elementen van sociale cohesie die Van der Meer et al. (2008) onderscheiden.

Participatie

Participatie kan zich zoals gezegd uiten in de deelname in allerlei vormen van gemeenschapsactiviteiten. Deze activiteiten behoren tot de kern van wat ook wel de *civil society* wordt genoemd. De *civil society* wordt door het Sociaal en Cultureel Planbureau gedefinieerd als “de maatschappelijke ruimte waarin mensen uit vrije wil verbanden aangaan die niet opgaan in de instituties van de staat en de formele economie, noch in de persoonlijke levenssfeer” (SCP, 1996, p. 537). Dit begrip gaat niet alleen over de kracht van interne bindingen, maar ook om nieuwe contacten en netwerken die kunnen worden opgedaan via het verenigingsleven en het vrijwilligerswerk (Van der Meer et al., 2008, p. 27). Uit onderzoek blijkt dat veel plattelandsbewoners zich inzetten voor een vereniging, jeugdwerk of school (Devilee & De Hart, 2006).

Er is veel onderzoek gedaan naar burgerparticipatie in relatie tot de leefbaarheid in buurten en wijken. Uit onderzoek van RIGO blijkt dat gebieden waar weinig problemen zijn, maar die ook niet de meest positieve leefbaarheid kennen, het zogeheten “middengebied”, het meest gevoelig zijn voor de invloed van burgerparticipatie om de leefbaarheid te stimuleren. Dit komt waarschijnlijk doordat het in buurten met grote leefbaarheidsproblemen moeilijk is om als beperkte groep bewoners het verschil te maken (Leidelmeijer, 2012).

Simon et al. (2007, pp. 160-164) noemen een aantal concrete vormen van participatie, die zij overigens inzet voor het collectieve belang noemen. Het vrijwilligerswerk komt hier terug, net als het verenigingsleven (“meedoen aan lokale activiteiten”). Deze kunnen beiden gezien worden als indicatoren van participatie. Een derde vorm van participatie die Simon et al. (2007, p. 162) noemen is de ondersteuning van lokale ondernemers. Dit kan bijvoorbeeld gaan om het bewust bezoeken van de lokale supermarkt uit solidariteit, om te zorgen dat er draagvlak blijft voor deze lokale voorzieningen. Deze voorzieningen worden vaak beheerd door ondernemers uit het dorp, waardoor men deze mensen vaak goed kent.

In paragraaf 2.3 wordt burgerparticipatie verder behandeld, maar dan vooral in het licht van de procesmatige aspecten die van invloed kunnen zijn op de sociale cohesie.

Betrokkenheid

Betrokkenheid heeft betrekking op de mate waarin een individu zich met een systeem identificeert en uit zich in bepaalde vormen van gedrag. Het typische beeld van het platteland is dat de bewoners veel waarde hechten aan onderlinge betrokkenheid, ofwel saamhorigheid en solidariteit (Simon et al., 2007, p. 145). Simon et al. (2007, pp. 146-160) gaan in op een aantal vormen van uitingen in gedrag, zoals iets over hebben voor elkaar en het oordelen over elkaar. Indien iemand iets over heeft voor de ander is dit natuurlijk iets positiefs, maar voor het oordelen over een ander geldt dit niet per definitie.

Voor het iets over hebben voor een ander maken Simon et al. (2007) onderscheid in een drietal gradaties van betrokkenheid. De eerste gradatie is het groeten van elkaar, welke relatief vrijblijvend is. Het omzien naar elkaar is al minder vrijblijvend, waarbij geldt dat hier binnen de ene vorm (nieuwsgierigheid) weer vrijblijvender is dan het andere (oprechte interesse). De derde vorm van het iets over hebben voor een ander is het helpen van iemand. Dit is de meest intensieve vorm van deze drie, omdat dit een investering van tijd, geld of voorwerpen impliceert (Simon et al., 2007, p. 146). Ook binnen het 'helpen' bestaan verschillen in intensiviteit: een kleine gunst is vanzelfsprekend iets anders dan het verlenen van langdurige zorg. Het geven van hulp is niet alleen het resultaat van goede sociale relaties, maar kan juist ook een rol spelen bij het vormen van nieuwe relaties tussen buurt- en dorpsgenoten, zo blijkt uit onderzoek van Simon et al., (2007, p. 150). Het verlenen van een kleine gunst kan hierbij soms al aanleiding zijn voor het opbloeien van nieuwe vriendschappen.

Naast de positieve elementen die sociale betrokkenheid met zich meebrengt, noemen Simon et al., (2007, p.146) controlerende aspecten, die gaan over sociale controle en hoe plattelandsbewoners over elkaar oordelen en sociale 'sancties' uitdelen. Plattelandsbewoners blijken elkaar nog altijd goed in de gaten houden, wat te maken heeft met het behoud van normen en waarden. De individualisering van gedragsnormen leidt echter tot nieuwe prioriteiten, zoals privacy en individuele keuzevrijheden. Dit leidt soms tot spanningen, doordat enerzijds waarde wordt gehecht aan normen en waarden en anderzijds aan vrijheden (Simon et al., 2007, p. 159). Het is dus niet zo dat sociale controle, in feite een 'intensieve' vorm van het omzien naar elkaar, ook altijd positief wordt ervaren.

Binding

Het derde element van sociale cohesie dat door de NWO wordt onderscheiden is binding. Dit heeft betrekking op een gevoel van verbondenheid als gevolg van het hebben van gemeenschappelijke normen en waarden of door een identificatie met de omgeving. Ook dit is nog een erg abstracte beschrijving van binding.

Lupi (2005) spreekt in haar onderzoek naar buurtbinding in de VINEX-wijk IJburg over het concept territoriale binding. Zij definieert dit als de "mate waarin mensen verbonden zijn met een bepaalde fysieke plaats in verschillende domeinen (Lupi, 2005, p. 17). Zij onderscheidt vijf vormen van territoriale binding: economische-, functionele-, sociale-, politieke en culturele binding (Copier, 2011, p. 19). Deze zijn door haar overigens vooral gericht op de wijken, maar de vertaling kan ook gemaakt worden naar bindingen met en in het dorp. De hierna beschreven vormen van binding sluiten elkaar overigens niet uit: ook hier geldt dat de soorten bindingen elkaar ook wederzijds beïnvloeden.

De economische binding gaat over de inkomsten en uitgaven die mensen doen. Hierbij kan gekeken worden naar de locatie waar men een baan heeft, voor het verdienen van inkomsten. Eigen ondernemingen en het thuiswerken kunnen bijdragen aan een groter economische binding met het dorp (Lupi, 2005, p. 27).

Functionele binding is de mate waarin mensen gebruik maken van diensten en voorzieningen in de wijk. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om supermarkten, kerken, scholen, zorg-instellingen, sportcentra en recreatieve voorzieningen (Lupi, 2005, p. 26).

Sociale binding heeft betrekking op alle communicatieve relaties tussen mensen (Copier, 2011, p. 19). Dit kan gaan om het aanbieden van een kopje suiker aan de buurvrouw, maar ook om vriendschappen die op het schoolplein ontstaan tussen moeders die hun kinderen brengen en ophalen. Als er via het sociale netwerk hand- en spandiensten worden uitgewisseld, kunnen sociale en functionele contacten door elkaar lopen (Lupi, 2005, p. 27).

Politieke binding gaat om de mate waarin bewoners betrokken zijn bij besluitvorming en andere relaties van zeggenschap in een wijk of dorp (Copier, 2011, p. 19). Deze vorm van binding sluit aan op betrokkenheid en participatie, de andere twee elementen die in dit hoofdstuk worden genoemd als onderdeel van sociale cohesie. Politieke binding meet bijvoorbeeld in hoeverre mensen het nieuws volgen. Als voorbeelden van relaties van zeggenschap noemt Lupi (2005, p. 28) gemeenteraden, vereniging van eigenaren en protesten tegen bouwplannen.

De laatste vorm van binding die Lupi onderscheidt is de culturele binding. Deze vorm heeft betrekking op de identificatie met de plaats waar men woont en de dorpsgenoten. Het gaat er hier om wat mensen voelen voor de wijk of het dorp, of ze zich er thuis voelen en waar ze aan gehecht zijn (Lupi, 2005, p. 28). Het gevoel van een persoon dat die ergens thuishoort, zorgt voor een bepaalde binding met die plaats. Dit is waar iemand zich comfortabel, veilig en thuis voelt (Rose, 1995, p. 89). Deze gevoelens kunnen bijvoorbeeld betrekking hebben op de eigen woning, de eigen tuin of het dorp of de streek waar iemand woont. Ook kunnen gevoelens een verbondenheid met de lokale gemeenschap betreffen. De verbondenheid steunt voor een groot deel op het lokale sociale netwerk (De Hart et al., 2002).

Uiteraard zijn voorbeelden die in de interviews worden gegeven te koppelen aan het hierboven beschreven onderscheid van soorten binding, maar vaak zullen zij betrekking hebben op meerdere vormen van binding, die zoals gezegd ook kunnen overlappen en elkaar kunnen beïnvloeden. Zo kan economische binding ontstaan door uitgaven die een dorpsbewoner als consument doet. Zodra zij voor hun uitgaven gebruik maken van de dorpsupermarkt, is er volgens de definitie van Lupi ook sprake van functionele binding. Als een supermarkt vervolgens ook nog een belangrijke ontmoetingsplek vormt in een dorp, is ook sociale binding van toepassing op dit voorbeeld.

Linking capital

De genoemde drie elementen van sociale cohesie, die Van der Meer et al., (2008) onderscheiden, hebben voornamelijk betrekking op banden tussen burgers onderling. Vanwege het feit dat dit onderzoek zich toespitst op het beïnvloeden van sociale cohesie door gemeenten, wordt er een vierde element gebruikt voor het empirisch gedeelte van dit onderzoek, te weten de *linking capital*. Deze wordt gezien als onderdeel van sociaal kapitaal en heeft in het bijzonder betrekking op de

relaties tussen mensen die een verschillende vorm van macht bezitten. Hierbij kan gedacht worden aan de relatie tussen burgers en de gemeente (Szreter & Woolcock, 2004).

Ondanks dat *linking capital* door diverse wetenschappers als een specifiek onderdeel van *social capital* wordt beschouwd, wordt er in de wetenschappelijke literatuur over het algemeen geen aandacht besteed aan het operationaliseren van *linking social capital* tot meetbare indicatoren. Het operationaliseren van sociaal kapitaal gebeurt eerder in zijn geheel of in een onderscheid tussen indicatoren voor *bonding* en *bridging capital*.

Vyncke (2009) noemt voor haar onderzoek naar sociaal kapitaal in de gezondheidszorg voor *linking capital* wel een specifieke indicator en brengt dit in kaart aan de hand van de sterkte van het vertrouwen dat mensen in artsen hebben. In dit geval kunnen de artsen gezien worden als een specifieke groep met macht en autoriteit, en de patiënten als een andere groep. Dit kan voor dit onderzoek in dorpen vertaald worden naar het vertrouwen dat dorpsbewoners hebben in de gemeente. Met vertrouwensvolle relaties kunnen hiërarchische machtsposities in de maatschappij worden doorbroken (Szreter & Woolcock, 2004).

Hoewel sociale cohesie in beleidsstukken vaak als geheel wordt genoemd, wordt er in de praktijk veelal gekeken naar specifieke elementen binnen dit begrip, als het gaat om het meten van 'iets' als cohesie of samenhang. In het volgende hoofdstuk wordt verder ingegaan op de indicatoren die gebruikt worden voor het empirisch gedeelte van dit onderzoek. Er dient opgemerkt te worden dat sociale cohesie in het vervolg van deze thesis wel regelmatig als begrip genoemd wordt, omdat dit als zodanig gedaan wordt door wetenschappers, bestuurders en beleidsmakers. Op het moment dat uitspraken gedaan worden over hoe sociale cohesie wordt beleefd in de dorpen, worden afzonderlijke begrippen als participatie, betrokkenheid, binding en onderling vertrouwen (*linking capital*) gebruikt.

2.1.4 Sociale cohesie in de stad en op het platteland

Sociale cohesie staat in stedelijke milieus in een ander daglicht dan op het platteland, iets wat zich ook uit in onderzoekspublicaties naar sociale cohesie. In deze paragraaf wordt ingegaan op een aantal verschillen in benaderingen in de verschillende ruimtelijke contexten.

Rol van sociale cohesie in de leefomgeving

Sociale cohesie wordt in stedelijke milieus vaak in samenhang genoemd met zaken als wijkvernieuwing en herstructurering (zie bijvoorbeeld Van Marissing et al., 2004; De Kam & Needham, 2003; Van Ossenbruggen, 2010). Het gaat hier vaak om de vraag welke bijlage sociale cohesie (als motief) kan leveren bij het verbeteren van de leefbaarheid in stedelijke wijken.

In studies over sociale cohesie in stedelijke milieus wordt het begrip daarnaast vaak genoemd in relatie tot sociale veiligheid, zowel in objectieve- (feiten) als in subjectieve zin (beleving). Van oudsher wordt een relatie verondersteld tussen sociale cohesie en sociale veiligheid in buurten, waarbij geldt dat door een toename van de sociale cohesie ook de sociale veiligheid in buurten groter wordt (Wittebrood, 2008, p. 99). In studies over sociale cohesie op het platteland wordt sociale veiligheid echter niet expliciet genoemd, wat te maken kan hebben met het feit dat over de hele linie gezien plattelanders zich aanmerkelijk veiliger voelen dan stedelingen (Steenbekkers et al., 2006, p. 377). Dit neemt niet weg dat er geen incidenten zijn waar te nemen op het platteland, maar

sociale veiligheid lijkt hier een veel minder prominente rol te spelen in onderzoek naar sociale cohesie.

De Kam en Needham (2003, ontleend aan Kearns & Forrest, 2000) gebruiken het verkleinen van welvaartsverschillen in hun begrippenkader voor het onderzoeken van sociale cohesie als motief voor herstructurering in steden. Dit is in diverse onderzoeken van het Sociaal Cultureel Planbureau naar sociale cohesie (o.a. De Hart et al., 2002; Steenbekkers et al., 2006; Simon et al., 2007) een element dat onderbelicht blijft, wat te maken kan hebben met de aanwezige problematiek in diverse grootstedelijke wijken op het gebied van welvaartsverschillen. Door segregatie van verschillende groeperingen zijn er per wijk grote inkomensverschillen, iets wat op het platteland veel minder speelt. Het bieden van een kwalitatief hoogwaardig aanbod in de goedkope huurklasse (na sloop) in combinatie met het toevoegen van woningen uit andere segmenten kan de welvaartsverschillen doen afnemen (De Kam & Needham, 2003, p. 63). Dit soort ingrepen krijgen in onderzoeken naar sociale cohesie op het platteland minder aandacht, wellicht omdat dit meer op wijkniveau plaatsvindt en maatregelen minder noodzakelijk worden geacht. Uit onderzoek blijkt dat de leefsituatie op het platteland ook beter is, wat te maken heeft met de gunstigere woonsituatie, de grotere maatschappelijke en sociale participatie en het grotere autobezit (Boelhouwer, 2006, p. 341).

Een uiting van maatschappelijke participatie (als onderdeel van sociale cohesie) kan het deelnemen aan plaatselijke collectieve acties zijn. In de steden zijn dit soort acties vaker gericht tegen zaken als geluidsoverlast, verloedering van wijken, opvanghuizen voor daklozen of trippelzones, terwijl men zich op het platteland eerder inspant voor een beter voorzieningenaanbod en tegen de aantasting van natuurgebieden (Devilee & De Hart, 2006, p. 324). Dit gegeven versterkt de veronderstelling dat sociale cohesie in steden op een andere manier een rol speelt in de leefomgeving van burgers dan op het platteland.

Een blik op de stad: sociale cohesie in krachtwijken

Hoewel sociale cohesie in de steden niet centraal staat in dit onderzoek, is het interessant om een korte blik te werpen op de positie van dit begrip in stedelijke milieus en dan in het bijzonder in de krachtwijken.

Krachtwijken is de benaming voor een groep wijken die in 2007 door de toenmalige minister van Wonen, Wijken en Integratie, Ella Vogelaar, in een lijst zijn opgenomen, ook wel bekend als de aandachtswijken. Door de grote sociale-, fysieke- en economische problemen die deze wijken kennen, achtte het kabinet Balkenende IV het noodzakelijk om daar extra investeringen te doen om te leefbaarheid in deze wijken te verbeteren.

Welke rol speelt sociale cohesie precies in deze wijken? Uitgangspunt is doorgaans dat een hogere sociale cohesie bijdraagt aan een positieve leefbaarheid, wat zich bijvoorbeeld uit in betere banden tussen bevolkingsgroepen en het tegengaan van fysieke verloedering en onveiligheid. Een onderdeel van de sociale cohesie is het hebben van contacten in de wijk. Volgens Van Stokkom en Toenders (2010) is het echter vooral de cruciale vraag *met wie* wijkbewoners in de krachtwijken veel contact hebben en wat de normatieve lading is van hun netwerken.

Welke groepen zijn te onderscheiden in krachtwijken? Van Marissing stelt in zijn onderzoek naar bewonersparticipatie en leefbaarheid in drie naoorlogse stadswijken dat er grofweg drie groepen te

onderscheiden zijn: oorspronkelijke bewoners (de ouderen van nu), etnische minderheden en jonge starters (vaak gezinnen zonder kinderen). De etnische minderheden hebben vaak veel familie in de wijk wonen en vormen grote groepen. De andere twee groepen zijn over het algemeen minder betrokken in de buurt en hebben daar ook minder contacten, waardoor een gevoel van isolatie ontstaat. De jonge starters zijn over het algemeen op het goedkope aanbod in de wijk afgekomen en willen zo snel mogelijk weg als de (financiële) mogelijkheid zich voordoet. Zij zullen dan ook weinig moeite doen om sociale contacten op te doen in de buurt (Van Marissing, 2008). De *bridging capital* van Putnam lijkt hier dan moeilijk te bereiken te kunnen worden.

Wanneer tonen burgers in de krachtwijken zich dan wel actief, waarmee de sociale cohesie kan worden verhoogd? Volgens Van Stokkom en Toenders (2010) zijn er wel degelijk kleine groepen die de nodige activiteit ontwikkelen, om problemen in de wijk aan te pakken. Dit zijn vaak mensen met een hechte binding met de buurt en zij zijn hier ook trots op. Over het algemeen zijn dit vaak wel dezelfde soort mensen: autochtone mannen boven de vijftig met een eigen huis en relatief veel vrije tijd. Ze ergeren zich snel aan verloedering in hun omgeving en komen snel in actie door hun gevoel van buurtbinding (Van Stokkom & Toenders, 2010). Recent onderzoek van RIGO bevestigt dit beeld, hier wordt gesteld dat het vaker mannen dan vrouwen zijn die zich inzetten voor hun buurt en dat het vooral mensen betreft met een eigen woning. Op het vlak van verticale participatie (relatie tussen burgers en instanties) kan ook een profiel worden opgesteld van bewoners die zich sneller inzetten: ouder, hoger opgeleid, man, autochtoon, veel contacten in de buurt, ervaart de buurt niet als stabiel (Leidelmeijer, 2012).

Over de bijdrage van sociale cohesie aan de leefbaarheid van de krachtwijken en voor wie de rol van het activeren van burgers is weggelegd bestaan veel discussies. Vaak wordt door overheden getracht om burgers te activeren en deze initiatieven ook echt te laten nemen door burgers zelf (elkaar actief maken). Van Stokkom en Toenders (2010) beschouwen het activeren van bewoners in de krachtwijken echter als een taak van publieke functionarissen. Daarnaast stellen zij vraagtekens achter het mengen van groepen in de wijk, door het aanbieden van diverse woonsegmenten. Hier wordt in paragraaf 2.2 (invloed fysiek-ruimtelijke ingrepen op sociale cohesie) nader op ingegaan.

Ook stellen Van Stokkom en Toenders dat beleid van lange duur effectiever zou zijn voor de krachtwijken, in plaats van kortlopende projecten. Er wordt gepleit voor een 'serius *engagement*' waarbij professionals uit de publieke sector zich over een reeks van jaren inzetten voor deze wijken en lange termijndoelen opstellen en nastreven. Beleidsmakers zouden verder meer van het positieve uit moeten gaan en in plaats van kijken waar de wijken tekort schieten meer aandacht geven aan datgene dat wel gebeurt, bijvoorbeeld die kleine groepen die zich al actief tonen.

2.1.5 Relatie tussen krimp en sociale cohesie

Hoewel dit onderzoek vooral kijkt naar de beleidsmatige kant van (het beïnvloeden van) sociale cohesie in dorpen en demografische krimp slechts één van de ontwikkelingen is die op de achtergrond mee spelen, is het interessant om een blik te werpen over wat er in de (internationale) literatuur wordt gezegd over de relatie tussen krimp en sociale cohesie. Demografische krimp is immers een zeer actuele ontwikkeling en vormt deels de aanleiding tot dit onderzoek.

In de wetenschappelijke literatuur is veel geschreven over demografische krimp, over oorzaken en gevolgen, maar ook over beleidsstrategieën. Veel onderzoek is gericht op stedelijke milieus, zoals de

shrinking cities. Vooral in Duitsland is veel onderzoek gedaan naar de impact van krimp op leeglopende steden (o.a. Glock, 2006).

Bij demografische krimp gaat niet per definitie alleen om een afnemend totaal aantal inwoners, maar het kan ook gaan om een daling van het aantal huishoudens of van samenstellende delen van de bevolking (zoals jongeren) (Derks, 2006). Door deze laatste ontwikkeling kan ook de bevolkingssamenstelling veranderen. Gevolgen van krimp hebben vooral betrekking op het lagere schaalniveau van wijk, dorp, stad of gebied (Van Dam et al., 2006).

Bij de gevolgen van krimp op de leefomgeving wordt vaak gesproken over een zogeheten negatieve spiraal waar een wijk of dorp in kan komen, waarmee ook de sociale cohesie wordt geraakt. Zo heeft krimp in de jaren vijftig in stadswijken in Detroit geleid tot vervallen delen van de stad. Rijkere inwoners ontvluchtten deze gebieden, terwijl kwetsbare groepen achterbleven omdat zij niet de financiële middelen hadden om deze wijken te verlaten. Men trok zich terug in de eigen woningen en de sociale cohesie werd hiermee aangetast (Beyer et al., 2004). Ook in Duitsland hebben dit soort situaties voortgedaan. Zo trokken na de hereniging van West- en Oost-Duitsland veel mensen weg uit steden in Oost-Duitsland, waaronder Leipzig (Bontje, 2004). Dit zijn vrij extreme voorbeelden, maar dit laat zien dat aantasting van de sociale cohesie een direct gevolg kan zijn van krimpende wijken. Ook de leegstand in buurten draagt hier aan bij. Hierdoor is er sprake van minder sociale controle en onderlinge contacten en dit leidt weer tot sociale achteruitgang (Föbker, 2008).

De effecten van demografische ontwikkelingen (waaronder krimp) op sociale cohesie hangen af van een aantal kenmerken. Zo wordt volgens Strohmeier en Bader (2004) de sociale cohesie in een gebied aangetast als nieuwkomers een lagere sociale status hebben dan de vertrokken bewoners. Niet alleen de sociale status is van belang, maar ook de mate van homogeniteit tussen groepen bewoners. Homogeniteit betekent meer gelijkgestemde burgers en dit stimuleert sociale contacten, en betrokkenheid, maar ook het draagvlak voor voorzieningen. Indien de homogeniteit echter hoog is doordat er alleen nog lage statusgroepen woonachtig zijn in een gebied, kan de sociale cohesie juist aangetast worden omdat zij alleen aandacht hebben voor hun eigen situatie en geen behoefte hebben aan sociale contacten. De mate van homogeniteit kan dus zowel de sociale cohesie versterken als aantasten (Van Dam et al, 2006).

Verder is ook het aandeel koopwoningen in een gebied van invloed op de gevolgen van demografische ontwikkelingen voor de sociale cohesie. Een gebied waar relatief veel koopwoningen aanwezig zijn, is minder vatbaar voor aantasting van de cohesie, doordat de eigenaren van deze koopwoningen over het algemeen al meer sociale contacten hebben en zich vaker inzetten voor hun buurt (Van der Wouden et al, 2006).

Naast directe gevolgen van demografische krimp op sociale cohesie, wordt in de literatuur ook veel aandacht besteed aan het verdwijnen van voorzieningen, waardoor sociale cohesie op indirecte wijze kan worden aangetast. Er wordt gesteld dat krimp vooral een versterkend effect heeft op het verdwijnen van voorzieningen. Zo is het veranderd consumentengedrag veel meer bepalend voor het draagvlak van voorzieningen, als gevolg van ontwikkelingen als toegenomen mobiliteit, andere leefstijlen en individualisering (Van Dam et al., 2006; Van Nimwegen & Heering, 2009; De Groot & Schonewille, 2012).

In de zoektocht naar gevolgen (en oorzaken) van krimp, stelt Laursen (2008) in haar promotieonderzoek dat het bij het begrip krimp niet duidelijk is welke oorzaak welk gevolg verklaart en dat een eenduidig causaal model niet toepasbaar is op alle krimpgebieden. Ze maakt een onderscheid in vier verschillende vormen van krimp om zo de gevolgen duidelijker te kunnen onderscheiden: sociaal-culturele krimp, fysieke krimp, economische krimp en demografische krimp.

De sociale cohesie en andere sociale elementen behoren bij haar onderscheid tot de categorie sociaal-culturele krimp, waarbij ze stelt dat sociale factoren onder druk komen te staan door de bevolkingskrimp. De werkloosheid stijgt en de achterblijvers zien geen positieve toekomst meer voor zich. Voorzieningen raken op en verdwijnen (Laursen noemt dit *“run out”*), en de kwaliteit van het zorgsysteem en het onderwijs zakt. Het is onmogelijk om in deze gebieden te innoveren en de negatieve sfeer overheerst. De leefomgeving (waaronder de sociale cohesie) wordt verder aangetast en het ontbreekt de overgebleven gemeenschap aan middelen en potenties om de problemen aan te pakken (Laursen, 2008, pp. 80-81). Ook hier is de negatieve spiraal herkenbaar.

Ook Rink et al. (2009) noemen aantasting van de sociale cohesie als één van de gevolgen van krimp, maar stellen tegelijkertijd dat de krimp eigenlijk alle onderdelen van het stedelijke leven treft. Zij spreken van een uitdaging voor de sociale cohesie in wijken.

Aantasting van de sociale cohesie biedt daarnaast ook kansen. Zo wijzen Strohmeier en Bader er op dat bij de zogeheten *DIY-projects (Do It Yourself-projects)* in Essen sociale contacten gestimuleerd werden en dat ook de bereidheid om zich in te zetten voor de buurt (en dus participatie) toenam. Dit waren projecten die normaal door de gemeente zouden worden uitgevoerd, maar de laagdrempeligheid heeft bewoners uitgenodigd om samen met de gemeente te werken aan een betere (of herstel van de) leefomgeving (Strohmeier & Bader, 2004).

Het is duidelijk dat veel wetenschappers wijzen op de gevolgen van krimp op sociaal vlak, maar er is nog weinig bekend over wat deze sociale gevolgen concreet inhouden voor plattelandsgemeenten. Dit was voor De Groot en Schonewille (2012) aanleiding om empirisch onderzoek verrichten naar sociale gevolgen van krimp in de Drentse gemeente Borger-Odoorn. Deze gemeente is volgens De Groot en Schonewille typisch een gebied waar de autonome dorpen met een traditionele gemeenschap plaats hebben gemaakt voor woondorpen waar de bewoners minder op het eigen dorp georiënteerd zijn, ofwel de overgang die Thissen (2009) beschrijft.

Door het verdwijnen van voorzieningen zijn verenigingsgebouwen en scholen leeg komen te staan in Borger-Odoorn. Diverse veendorpen in het gebied kennen een groot aantal sociale huurwoningen, waardoor de bewoners zich minder verantwoordelijk voelen voor hun buurt. Het verdwijnen van voorzieningen is hier vooral een gevolg van schaalvergroting, toegenomen mobiliteit en nieuwe leefstijlen, terwijl demografische ontwikkelingen vooral een versterkend effect hebben.

Sociale gevolgen worden ook gemerkt in het verenigingsleven in de gemeente Borger-Odoorn. Men ervaart problemen bij het werven van jonge mensen voor verenigingen en er is minder animo om zich in te zetten voor het dorp. Deze ontwikkelingen leiden er toe dat diverse sportaccommodaties en dorpshuizen hun deuren moeten sluiten. De sociale cohesie wordt volgens de bewoners van deze gemeente dus duidelijk aangetast door maatschappelijke ontwikkelingen en krimp. Overigens speelt ook de lintstructuur van deze dorpen een rol in de beperkte binding tussen dorpsbewoners in dit

gebied, omdat de afstanden tussen woningen en voorzieningen groter zijn (De Groot & Schonewille, 2012).

Resumerend valt te stellen dat demografische krimp op verschillende manieren gevolgen kan hebben voor de sociale cohesie in een gebied. Dit is bijvoorbeeld mogelijk doordat bepaalde groepen bewoners vertrekken en de groepen met een lagere sociaal-economische status achterblijven en minder behoefte hebben en/of het vermogen bezitten om zich in te zetten voor de buurt, wijk of dorp. Daarnaast kan de sociale cohesie in een gebied worden aangetast door het verdwijnen van voorzieningen. Maatschappelijke ontwikkelingen als schaalvergroting en mobiliteitsgroei lijken hier meer op van invloed te zijn dan de demografische krimp. De krimp heeft vooral een versterkend effect. Verder is het belangrijk om onderscheid te maken tussen gevolgen in stedelijke en in landelijke milieus. Wetenschappers erkennen dat het lastig is om bij elke vorm van krimp specifiek de gevolgen vast te stellen en ook per gebied verschillen de gevolgen. Hier spelen ook eigenschappen als de eigendomsverhoudingen bij woningen, homogeniteit, sociale status en geografische kenmerken van een gebied een rol bij. Wel wordt er altijd gewezen op een mogelijke negatieve spiraal: aantasting van de sociale cohesie heeft ook weer gevolgen voor de leefbaarheid en daarmee voor de aantrekkelijkheid van een gebied, wat weer tot migratie kan leiden en vice versa.

2.2 Aanpak sociale cohesie met fysiek-ruimtelijke ingrepen

Centraal in dit onderzoek staat het beïnvloeden van sociale cohesie met fysiek-ruimtelijke ingrepen door gemeenten. Daarom is het van belang om na te gaan wat er in de literatuur wordt geschreven over dit soort ingrepen die de sociale cohesie beïnvloeden. Op welke manier dragen zij iets bij aan de sociale cohesie? In deze paragraaf gaat de aandacht uit naar inhoudelijke ruimtelijke ingrepen, terwijl in paragraaf 2.3 aandacht wordt besteed aan procesmatige aspecten die de sociale cohesie kunnen beïnvloeden.

Fysiek-ruimtelijke ingrepen zijn bepalend voor de sociale cohesie, zo wordt verondersteld. Volgens De Kam en Needham (2003) veranderen sociale verbanden bij fysieke ingrepen. Sociale cohesie wordt op die manier voor een deel gestructureerd door ruimtelijke factoren. Het is niet eenvoudig om een eenduidige lijst op te stellen van deze factoren. Het gaat om fysiek-ruimtelijke ingrepen die erg uiteenlopend kunnen zijn: van het aanleggen van een stuk groen tot het realiseren van een multifunctionele accommodatie. Hoewel een eenduidige lijst dus ontbreekt in de literatuur, worden er grofweg drie soorten fysiek-ruimtelijke ingrepen onderscheiden die de sociale cohesie beïnvloeden: voorzieningen, het aanbieden van diversiteit in woningsegmenten en stedenbouwkundige inrichting van de openbare ruimte. Uiteraard horen voorzieningen ook bij de ruimtelijke inrichting, maar met voorzieningen als aparte factor wordt onderscheid gemaakt tussen grotere en kleinere fysieke ingrepen.

Voorzieningen

De aanwezigheid van voorzieningen in de nabijheid van de woonplek van mensen is van invloed op de sociale cohesie (Simon et al., 2007; Knol, 2006). Voorzieningen kunnen de fysieke basis vormen voor ontmoetingsplekken, verbondenheid en participatie en de druk op sociale cohesie neemt toe als voorzieningen verdwijnen. Het begrip voorzieningen is erg breed dus daarom is het eerst belangrijk om een heldere afbakening te maken: over welke voorzieningen gaat het in dit onderzoek?

Allereerst valt te stellen dat overheden de meeste invloed uit kunnen oefenen op maatschappelijke voorzieningen: de voorzieningen waar de overheid verantwoordelijk voor is. Op commerciële voorzieningen als banken, cafés en snackbars hebben overheden vanwege de marktwerking minder invloed. Verder kunnen de voorzieningen voor dit onderzoek worden afgebakend tot de voorzieningen die relatief vaak in dorpen voorkomen. Steenbekkers et al. (2006, p. 249) noemen in dit geval: supermarkt, basisschool, huisarts, sportveld, bibliotheek en dorps huis. Overigens is dit niet direct een afbakening voor het gehele onderzoek, maar wordt deze lijst genoemd ter illustratie van aan welk type voorzieningen in dit geval gedacht kan worden.

Uit onderzoek van Simon et al. (2007) blijkt dat bewoners van het platteland het beeld herkennen van een afname van het voorzieningenaanbod. Ze zien dit als een vicieuze cirkel: als het voorzieningenaanbod afneemt, tast dit de aantrekkelijkheid van de woonomgeving aan, waarmee het draagvlak voor voorzieningen ook weer afneemt. Voorzieningen fungeren ook als ontmoetingsplek en dus kan dit ook de sociale cohesie in de dorpen aantasten. Daarnaast is het mogelijk dat er een spook- of slaapdorp ontstaat. De afname van voorzieningen in een dorp betekent ook minder levendigheid en 'stilte' overdag (Simon et al., 2007, p. 95).

Plattelandsbewoners blijken zich zorgen te maken over de toekomst van voorzieningen als supermarkten, pinautomaten, bibliotheken, zorgvoorzieningen en basisscholen. Daarentegen blijkt dat veel bewoners op het platteland wel tevreden zijn over de aanwezigheid van recreatieve mogelijkheden en sportvoorzieningen.

Een belangrijke discussie over de aanwezigheid van voorzieningen is de kwestie nabijheid versus bereikbaarheid. Bereikbaarheid is tegenwoordig belangrijker dan de nabijheid van voorzieningen, doordat veel groeperingen in de samenleving mobieler zijn geworden en bereid zijn om een bepaalde afstand te overbruggen voor het bereiken van voorzieningen. Dit is echter niet voor elke groep het geval, want de minder mobiele plattelandsbewoners, zoals de kwetsbare groepen ouderen en jongeren, zijn wel gebaat bij een lokaal voorzieningenaanbod (Steenbekkers et al., 2006, p. 386). Ook de opkomende digitalisering zorgt voor een andere lading van het begrip bereikbaarheid van voorzieningen.

Woningsegmenten

Een tweede type fysiek-ruimtelijke ingreep die in de literatuur terug te vinden is, is het woningbouwprogramma. Met het aanbieden van diverse woonsegmenten kan de sociale cohesie beïnvloed worden, doordat getracht wordt verschillende groepen mensen bij elkaar te krijgen in een bepaald gebied (De Kam & Needham, 2003). Anderzijds kan het zijn dat de focus op een eenzijdig woningaanbod kan leiden tot (verdere) ruimtelijke segregatie, iets dat in het wetenschappelijke- en maatschappelijke debat vaak als een negatieve ontwikkeling wordt gezien (o.a. De Kam & Needham, 2003). Dit is een factor die overigens vooral in literatuur met betrekking tot sociale cohesie in stedelijke milieus is terug te vinden. Dit kan te maken hebben met de aanwezige problematiek in deze milieus met betrekking tot de genoemde segregatie van bepaalde groeperingen. In dorpen kan het aanbieden van specifieke woonsegmenten er toe leiden dat bepaalde groepen die eenzaamheid ervaren of niet makkelijk in een gemeenschap op worden genomen, een betere binding krijgen met dorpsgenoten of dat een bepaalde binding wordt behouden.

Van Stokkom en Toenders (2010) plaatsen vraagtekens bij het creëren van gemengde wijken ten aanzien van sociale cohesie (in krachtwijken). Zij stellen dat de werking hiervan overschat wordt. Nieuwe huizenbezitters en bewoners van de oude huurcomplexen leven vaak langs elkaar heen en leefstijlen blijven verschillend. Ook zijn nieuwe bewoners van de krachtwijken vaak ruimtelijk niet op hun eigen wijk gericht, maar veel meer op de hele stad of regio. De locatie van een baan vormt vaak een belangrijk motief om in een bepaalde buurt te gaan wonen en dit kan ook weer aanleiding geven om relatief snel weer te vertrekken (Van Stokkom & Toenders, 2010).

Stedenbouwkundige inrichting

Een derde fysiek-ruimtelijke ingreep die van invloed is op sociale cohesie is de stedenbouwkundige inrichting van de (openbare) ruimte. Het is niet eenvoudig om precies te definiëren wat hier onder kan worden verstaan, maar deze factor bevat een verzameling fysieke ingrepen met betrekking tot het ontwerp van de ruimte. Zo kan gedacht worden aan een specifieke (stedenbouwkundige) ligging van een groenstrook of een rij met woningen, om sociale contacten te stimuleren en ook mogelijkheden voor sociale controle te verbeteren. Ook kunnen met kleine ingrepen (zoals het verleggen van een weg) fysieke barrières worden weggenomen, waarmee de binding met de omgeving kan worden verbeterd (De Kam & Needham, 2003). Over de fysieke ingrepen stellen zij dat “met een goed doordacht ontwerp van de ruimte onderlinge contacten tussen mensen gemakkelijker, of op een als meer plezierig ervaren manier tot stand komen”. Ook stellen zij dat ze “zich goed voor kunnen stellen dat een gebouwde omgeving van lage kwaliteit de mogelijkheden en kansen van zijn bewoners op allerlei terreinen negatief beïnvloedt en dat bepaalde aspecten van de gebouwde omgeving sociale controle moeilijker maken en dat dit daarvoor leidt tot onveilige situaties. Omgekeerd kan de vormgeving van woningen en woonomgeving bijdragen aan het ontstaan van sociale cohesie door bewoners positieve identificatiemogelijkheden aan te bieden” (De Kam & Needham, 2003, p. 27).

De Kam en Needham ondersteunen het verband tussen de fysieke omgeving en sociale cohesie met een voorbeeld van de Zoetermeerse wijk Palenstein. Er wordt gesteld dat een aantal aspecten uit de ruimtelijke inrichting van deze wijk hebben geleid tot een slechte sociale cohesie. Voorbeelden die worden genoemd zijn het ontbreken van basisvoorzieningen, slecht onderhoud van de openbare ruimte, geïsoleerde scholen en slechte ontsluiting (De Kam & Needham, 2003, pp. 46-47). Naast de veronderstelling dat er een verband is tussen fysieke vorm en sociaal gedrag, stellen De Kam en Needham ook dat de overheid en maatschappelijke ondernemers mogelijkheden hebben om fysieke vormgeving en keuze van locaties met beleid te sturen (De Kam & Needham, 2003, p. 33).

2.3. Invloed van procesmatige aspecten

De centrale vraag in dit onderzoek heeft betrekking op in hoeverre het mogelijk (en in hoeverre die behoefte er is om) is met (concrete) ruimtelijke maatregelen de sociale cohesie in dorpen te beïnvloeden. Is dit wel echt mogelijk met ruimtelijk beleid of gaat het veel meer om achterliggende procesmatige aspecten? In deze paragraaf wordt ingegaan op een aantal van deze aspecten uit de theorie die een rol kan spelen in het beïnvloeden van de sociale cohesie.

Hoewel dit onderzoek niet gericht is op zelforganisatie of burgerparticipatie als specifiek onderwerp, zijn dit wel termen die de revue passeren op het moment dat gekeken wordt naar de kracht van burgers zelf en de voorwaarden voor een goede samenwerking tussen burgers en de overheid.

Wanneer zijn dorpsbewoners geneigd om zelf met initiatieven te komen, in dit geval ten behoeve van een betere sociale cohesie? Welke factoren dragen hier aan bij? Zelforganisatie, een situatie waarin burgers vroeg in de planfase zelf met initiatieven komen, is in dat opzicht een 'stap verder': in dit onderzoek gaat het vooral om wat gemeenten en burgers samen kunnen bereiken voor een betere sociale cohesie in dorpen.

Overgang naar *governance*

Vaak is in hedendaagse beleidsstukken te lezen dat overheden in de toekomst een groter beroep willen doen op de zelfredzaamheid van burgers. Dit sluit aan op de overgang van het planningsregime *government* naar *governance*, waarbij het komen tot een gezamenlijk plan tussen verschillende overheden, private partners én burgers aan belang wint. Deze effectieve en efficiënte handelswijze draagt bij aan de legitimiteit van ruimtelijke plannen (Spit & Zoete, 2009). Goed overleg en samenwerking van overheden met private actoren is hierbij van essentieel belang. Welke factoren kunnen leiden tot een goede samenwerking om de sociale cohesie, in dit geval voornamelijk de *linking capital*, te beïnvloeden of kunnen juist een belemmering vormen?

Burgerparticipatie

Een eerste factor die bepalend is voor het slagen van de samenwerking tussen burgers en overheden is de burgerparticipatie.

Socio-culturele kenmerken bepalen of burgers snel geneigd zijn om te participeren en samen te werken in activiteiten. Voorbeelden van deze kenmerken zijn etniciteit, inkomen en opleidingsniveau. Eerder in dit hoofdstuk is al gesteld dat blijkt dat in herstructureringswijken mannen zich sneller inzetten dan vrouwen, hoger opgeleiden sneller dan lager opgeleiden, ouderen sneller dan jongeren en autochtonen sneller dan allochtonen (Leidelmeijer, 2012). Dit zegt niet alles over het succes van samenwerking tussen burgers en overheden, maar geeft wel aan dat het vaak bepaalde typen mensen zijn die hier participeren in projecten. Kennis en ervaring kunnen van groot belang zijn voor het zelforganiserend vermogen van burgers. De mate van hoe dit vermogen is ontwikkeld, beïnvloedt vervolgens ook weer de mate waarop deze burgers in staat zijn om datgene tot stand te brengen waar dit vermogen zich op richt (Van Twist et al., 2004). Vaak zijn dit maatregelen om de leefbaarheid te verbeteren, bijvoorbeeld gericht op het verbeteren van de sociale cohesie.

Ook groeit de bereidheid tot participeren als er problemen aanwezig zijn in de leefomgeving. Als er geen problemen zijn in een wijk of dorp is het moeilijker om burgers te activeren (Van den Berg et al., 2002).

Lowndes et al. (2001) noemen vier aspecten waardoor burgerparticipatie kan falen. Hier komt de eerder aangehaalde *linking capital* terug, die betrekking heeft op de banden tussen burgers en instanties. Ten eerste kan een burger een negatief beeld hebben van de lokale autoriteiten. Dit kan bijvoorbeeld gaan over de stroperigheid en bureaucratie bij gemeenten. Ten tweede kunnen ze het gevoel hebben dat er niet naar hen wordt geluisterd, waardoor het vertrouwen in een goede samenwerking ontbreekt. Hierbij valt te denken aan een gebrek aan daadkracht vanuit overheden, of door het niet goed communiceren dat er wel degelijk iets mee gedaan wordt. Vertrouwen speelt hier

dus een grote rol. Hier komt de attitudinale dimensie terug die Bolt en Ter Maat (2005) aanhalen als onderdeel van sociaal kapitaal.

Ten derde weten burgers soms niet welke mogelijkheden er zijn om te participeren en welke middelen er voor handen zijn. Dit kan komen door een slechte communicatie. Een goede communicatiestrategie kan juist behulpzaam zijn bij het verwerven van draagvlak onder burgers (Van den Berg et. al., 2002). Ten vierde kunnen burgers vinden dat burgerparticipatie er niet voor hen is, maar voor 'anderen'. Een tijdsgebrek kan hier aan bijdragen, maar ook een houding dat een 'ander ook eens iets kan doen'.

Participatieladder

Een veelgebruikt instrument om de mate van participatie en bijbehorende invloed van burgers te meten is de participatieladder van Sherry Arnstein (1969). De ladder geeft een bepaalde mate aan van betrokkenheid en invloed die burgers hebben bij besluitvormingsprocessen. Hoe hoger de positie van burgers op de ladder, hoe meer invloed zij hebben. Bij de laagste trede (1) is er sprake van manipulatie van burgers en is de invloed dus erg laag, terwijl bij de hoogste trede sprake is van burgers als opdrachtgever en als controlerende partij. Arnstein verdeelt de treden ook weer in drie gradaties: non-participatie, nep-participatie (*degrees of tokenism*) en burgermacht. Non-participatie heeft vanzelfsprekend betrekking op een lage mate van participatie en invloed. *Degrees of tokenism* verwijst naar een soort schijnvorm van het betrekken van burgers. Er is meer inspraak, maar er is uiteindelijk toch een gebrek aan daadkracht en worden burgers worden uiteindelijk toch buitenspel gezet en wensen slechts beperkt gehonoreerd. Bij burgermacht (vanaf trede 6) krijgen burgers pas echt een belangrijke positie in het onderhandelingsproces en vanaf trede 7 nemen zij echt macht over. Om participatie bij burgers te stimuleren (iets waar overheden naar streven) is het de bedoeling dat er steeds een hogere positie op de ladder wordt verkregen.

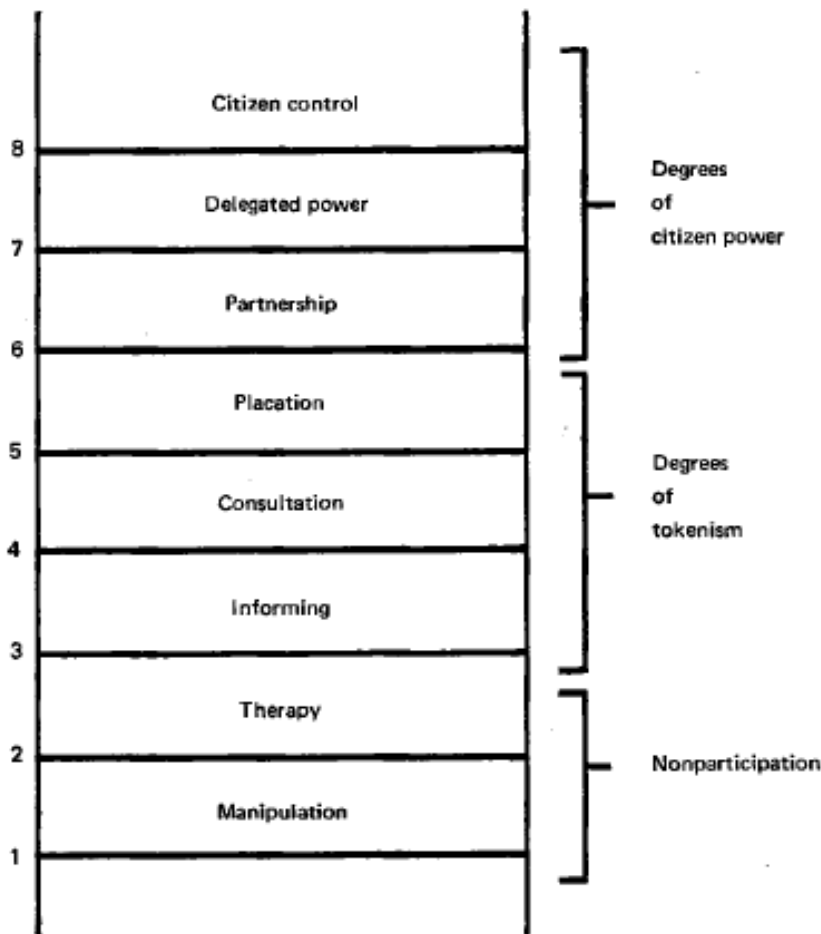

FIGURE 2 *Eight Rungs on a Ladder of Citizen Participation*

Figuur 2.2: De originele participatieladder van Arnstein (1969).

De participatieladder wordt in de praktijk veel gebruikt door bijvoorbeeld gemeenten om de maatschappelijke betrokkenheid van burgers te meten, maar niet per definitie in bovenstaande vorm. Zo hebben bijvoorbeeld Edelenbos en Monnikhof (2001) een model ontwikkeld met slechts vijf gradaties (treden). Gerangschikt van een lage mate naar een hoge mate van invloed zijn dit de gradaties die zij aanhouden: informeren, consulteren, adviseren, coproduceren en zelfbeheer. Zelfbeheer is in dit geval vergelijkbaar met de *citizen control* uit de ladder van Arnstein.

Er is ook kritiek op de participatieladder van Arnstein. Zo zou deze ladder te statisch zijn om in de praktijk te gebruiken. In het model van Arnstein wordt uitgegaan van volledige participatie door de bevolking en het is maar de vraag of dit ook in de praktijk het geval is. Zo is het aannemelijker dat het slechts delen van de bevolking zijn die zich daadwerkelijk actief tonen. Ook wordt verondersteld dat de hoogste trede met burgermacht een soort ideaalbeeld is, terwijl dat niet altijd het geval hoeft te zijn (De Graaf, 2007). Aangezien participatie in dit onderzoek slechts een onderdeel is van de sociale cohesie en het voornamelijk gaat om de wijze waarop participatie zich uit (bijvoorbeeld in het verenigingsleven en het vrijwilligerswerk), zullen de participatieladders verder niet uitgebreid behandeld worden. In het vergroten van de *linking capital* en de algehele participatie door burgers door coalities aan te gaan met andere actoren en zelf ook met initiatieven te komen is de participatieladder echter wel een handig meetinstrument om te kijken wat de 'positie' is van burgers.

Coalities

Om gezamenlijk doelen te verwezenlijken dienen burgers en overheden samen coalities aan te gaan, in de literatuur ook wel *urban regimes* genoemd. Een *urban regime* kan worden gedefinieerd als een informele, relatief stabiele groep van publieke en private actoren met dezelfde ruimtelijke belangen en verlangens (Boelens et al., 2006).

Het slagen van een dergelijke coalitie is volgens Van den Berg et al. (2002) afhankelijk van vier factoren: leiderschap, visie, strategische netwerken en draagvlak. Deze factoren zijn vervolgens onderling ook weer gerelateerd aan elkaar. Leiderschap is cruciaal voor de gezamenlijke zoektocht naar de aanpak van problemen en een gezamenlijke visie fungeert als uitgangspunt voor het vaststellen van doelstellingen en de ontwikkeling van strategieën. Overigens kunnen deze factoren ook vertaald worden naar een orgaan (coalitie) als de dorpsvereniging of dorpsraad. Hier is ook leiderschap en visie nodig is om een dergelijk orgaan gestalte te geven om iets te betekenen voor de dorpsgemeenschap.

Verwachting van overheden

Tot nu toe is de aandacht in deze paragraaf vooral uit gegaan naar de kracht van de burgers zelf. Ook de verwachting van overheden kan een rol spelen in het uitvoeren van maatregelen, in dit geval van dit onderzoek om de sociale cohesie te beïnvloeden. Zoals gezegd wordt er door overheden vaak sterk geleund op de zelfredzaamheid van burgers. Dit gebeurt bijvoorbeeld bij de plattelandsgemeenschap, zo blijkt uit programma's voor plattelandontwikkeling (De Hart et al., 2002). Engbersen en Sprinkhuizen (2004) waarschuwen dat beleidsmakers de sociale structuur van het platteland vaak romantiseren en dat vormen van zelfredzaamheid worden overschat. Weliswaar zijn er op het platteland veel initiatiefgroepen aanwezig, die gezamenlijk en bottom-up vernieuwingen inzetten (Remmers et al., 2000). Dit wil echter nog niet zeggen dat de sociale behoeften van de meest kwetsbare groepen in de plattelandssamenleving voldoende zijn bediend. Ook komt hierbij de stroperigheid van de wet- en regelgeving om de hoek kijken, die het moeilijk maakt om initiatieven er door heen te krijgen.

2.4 Conclusie

In dit hoofdstuk is aandacht besteed aan theorieën ten aanzien van sociale cohesie en verwante begrippen.

Er heeft op het platteland een overgang plaatsgevonden van het autonome dorp met hechte gemeenschappen naar een meer dynamisch woondorp waar de bewoners minder georiënteerd zijn op het eigen dorp. Deze overgang is illustratief voor veel maatschappelijke ontwikkelingen die zich de afgelopen decennia hebben voortgedaan op het platteland. Deze ontwikkelingen hebben gevolgen gehad voor de sociale cohesie en vormen de aanleiding van dit onderzoek. Gemeenten en andere overheidslagen willen meer inzicht hebben in hoe sociale cohesie kan worden behouden en waar nodig verbeterd kan worden.

Sociale cohesie is een containerbegrip waarvan veel verschillende definities bestaan. In deze thesis wordt de definitie van Schnabel gehanteerd: "de mate waarin mensen in gedrag en beleving uitdrukking geven aan hun betrokkenheid bij maatschappelijke verbanden in hun persoonlijk leven, als burger in de maatschappij en als lid in de samenleving" (Schnabel, 2000).

Over de gevolgen van krimp voor de sociale cohesie is veel geschreven, maar wetenschappers wijzen er op dat het vaak onduidelijk is welke gevolgen een bepaald gebied treffen. Naast het feit dat er verschillende vormen van krimp zijn (niet alleen afnames in bewoneraantallen, maar ook afname van het aantal huishoudens, beroepsbevolking en veranderingen in de bevolkingssamenstelling) wordt ook aangegeven dat kenmerken als eigendomsverhoudingen, sociale status, mate van homogeniteit en geografische ligging van invloed zijn op de daadwerkelijke gevolgen voor de sociale cohesie. In de Drentse gemeente Borger-Odoorn bleek uit onderzoek dat de sociale cohesie daar duidelijk is aangetast doordat voorzieningen zijn verdwenen en groepen met een lagere sociaal-economische status overbleven. Veel wetenschappers wijzen op de negatieve spiraal die volgt als er sociale achteruitgang plaatsvindt: dit tast weer de leefbaarheid en aantrekkelijkheid aan waardoor ook weer verdere migratie kan plaatsvinden. Maatschappelijke ontwikkelingen als schaalvergroting en veranderd consumentengedrag lijken meer van invloed op het draagvlak van voorzieningen dan de demografische krimp., die slechts een versterkend effect heeft.

Dit onderzoek is in het bijzonder gericht op de ruimtelijke component van sociale cohesie. Voor het beïnvloeden van sociale cohesie met fysiek-ruimtelijke ingrepen wordt in de literatuur geen eenduidige lijst met soorten ingrepen genoemd. Het feit dat er onduidelijkheid over is, komt overeen met de beperkte inzichten die bestaan over het beïnvloeden van sociale cohesie, zoals Platform31 stelde. Er worden in dit hoofdstuk grofweg drie soorten ingrepen onderscheiden: voorzieningen, woningbouwprogramma's en stedenbouwkundige inrichting van de openbare ruimte.

Ook procesmatige aspecten van invloed zijn op de sociale cohesie of het beïnvloeden hiervan. Zo is de mate van burgerparticipatie een belangrijke factor. De bereidheid om ergens in te participeren neemt toe als er problemen aanwezig zijn in de leefomgeving, maar ook er sprake is van een goede communicatie vanuit overheden en van voldoende vertrouwen vanuit burgers. Met de participatieladder van Arnstein kan gekeken worden waar burgers momenteel staan ten aanzien van invloed op besluitvorming. Om in de toekomst signalen waar te nemen voor bedreigingen die op de leefomgeving af komen, dienen burgers coalities aan te gaan met andere actoren. Leiderschap, visie, draagvlak en een strategisch netwerk zijn bepalend voor het slagen van dergelijke coalities. Ook is het van belang dat overheden een realistische verwachting hebben van het vermogen van burgers om zelf iets te organiseren.

Het begrip sociaal kapitaal is nauw verwant aan sociale cohesie en bevat drie onderdelen: *bonding capital*, *bridging capital* en *linking capital*. Waar de eerste twee onderdelen betrekking hebben over banden tussen burgers onderling, gaat *linking capital* over banden tussen burgers en overheden en andere instanties. De *linking capital* krijgt nadrukkelijk aandacht, doordat de gemeente een belangrijke rol speelt in dit onderzoek. Met name in de procesmatige aspecten speelt de *linking capital* een belangrijke rol. Samen met de elementen binding, participatie en betrokkenheid behoort de *linking capital* tot de vier centrale elementen die hier als onderdeel van sociale cohesie worden beschouwd en onderzocht worden in de *case studies*. Voor deze elementen is gekozen doordat zij concrete indicatoren bevatten waar uitspraken over kunnen worden gedaan door dorpsbewoners. In hoofdstuk 3 wordt verder ingegaan op de meetbare indicatoren die gehanteerd worden in het empirisch gedeelte van dit onderzoek.

3 Methodologie

In de vorige hoofdstukken is het onderzoek naar (het beïnvloeden van) sociale cohesie in dorpen geïntroduceerd en is ingegaan op de theorie ten aanzien van dit onderwerp. In dit hoofdstuk wordt de brug gemaakt naar het praktische gedeelte van dit onderzoek: hoe staat het gesteld met de sociale cohesie in dorpskernen in de praktijk? De analyse van het praktijkonderzoek volgt in de volgende hoofdstukken, terwijl dit hoofdstuk in gaat op de gebruikte indicatoren van het empirisch onderzoek (3.1). In 3.2 wordt ingegaan op de keuzes voor kwalitatief onderzoek, *case studies* en semigestructureerde interviews en op de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek. Daarnaast wordt in 3.3 beschreven welke onderwerpen gebruikt zijn voor de interviews en komt de selectie van respondenten en de wijze waarop de resultaten verzameld en verwerkt zijn aan bod. Tot slot volgt in 3.4 de conclusie van dit hoofdstuk.

3.1 Indicatoren voor empirisch onderzoek

In het vorige hoofdstuk is de operationalisatie van sociale cohesie aan bod gekomen, maar is nog niet ingegaan op welke concrete indicatoren gebruikt worden voor de vier elementen die centraal staan in dit onderzoek.

Om de koppeling maken tussen de centrale vragen en de deelvragen en de keuzes met betrekking tot de methodologie worden hieronder nogmaals deze vragen weergegeven.

Centrale vraag:

In hoeverre hebben bewoners van de dorpen Elspeet en Neer behoefte aan verbetering van de sociale cohesie door fysiek-ruimtelijke ingrepen van de gemeente?

Deelvragen:

1. *Wat wordt verstaan onder sociale cohesie?*
2. *Welke ontwikkelingen en trends zijn van invloed op sociale cohesie?*
3. *Hoe kan sociale cohesie worden gemeten?*
4. *Op welke wijze kan sociale cohesie beïnvloed worden met fysiek-ruimtelijke ingrepen?*
5. *Welke procesmatige aspecten kunnen een rol spelen in het beïnvloeden van sociale cohesie door overheden?*
6. *Op welke manier trachten overheden met ruimtelijke maatregelen de sociale cohesie in dorpskernen te beïnvloeden?*
7. *Wat vinden bewoners van dorpskernen van de sociale cohesie in hun leefomgeving en in hoeverre kan en moet dit volgens hen worden beïnvloed?*

De tabel in figuur 3.1 laat zien welke van indicatoren gebruikt worden voor het empirisch onderzoek in Elspeet en Neer. Sociale cohesie, het begrip dat centraal staat in dit onderzoek, wordt door de NWO geconcretiseerd met de drie elementen binding, participatie en betrokkenheid. Kijkend naar het sociaal kapitaal in relatie tot deze elementen valt te stellen dat *bonding* en *bridging capital* hier in terug komen. Binding, participatie en betrokkenheid hebben zowel betrekking op situaties tussen homogene groepen (*bonding*) en ook tussen verschillende groepen (*bridging*). Deelvraag 3 is gehanteerd om er achter te komen hoe sociale cohesie kan worden gemeten en uiteindelijk is gekozen voor de elementen binding, participatie en betrokkenheid doordat zij concreet zijn en te

koppelen zijn aan praktijkvoorbeelden. Met deze indicatoren wordt getracht om dorpsbewoners in verhalen concrete voorbeelden te laten geven van uitingen van (de elementen van) sociale cohesie en het beïnvloeden hiervan, waardoor inzichten kunnen worden opgedaan hoe dit kan en moet worden beïnvloed volgens dorpsbewoners.

De derde vorm van sociaal kapitaal, *linking capital*, kan worden gezien als een apart element doordat deze betrekking heeft op relaties tussen burgers en overheden (en andere instanties), ofwel tussen actoren met verschillende vormen van macht. Deze wordt in dit onderzoek als een apart element onderzocht en is toegevoegd aan het onderzoek, omdat de gemeente een belangrijke rol speelt, zoals uit de centrale vraag blijkt. De gemeenten willen samen met de dorpsbewoners de sociale cohesie beïnvloeden en daarom wordt niet alleen gekeken naar banden tussen burgers onderling, maar ook tussen burgers en de gemeente. De *linking capital* wordt gemeten aan de hand van het vertrouwen dat burgers in de gemeente hebben. Ook dit is te koppelen aan concrete voorbeelden die de dorpsbewoners in interviews.

Daarnaast zijn de indicatoren bruikbaar om de dorpsbewoners uitspraken te laten doen of en hoe (elementen van) sociale cohesie volgens hen beïnvloed kunnen worden met fysiek-ruimtelijke ingrepen. Zo kan het zijn dat een bepaalde ingreep de functionele binding vergroot, wat een indicator is van het element binding. Ook wordt met deze indicatoren getracht om de dorpsbewoners uitspraken te laten doen over procesmatige aspecten, waar ook weer concrete voorbeelden aan te koppelen te zijn. De indicatoren maken het voor respondenten ook makkelijker om antwoord te geven op vragen die betrekking hebben op een breed en (voor de respondenten mogelijk vaag) begrip sociale cohesie. In het kader van de semi-gestructureerde interviews kunnen voorbeelden van uitingen van de cohesie gegeven worden aan de respondent, hoewel het de bedoeling blijft dat de dorpsbewoners zoveel mogelijk zelf vertellen.

Sociaal kapitaal	Sociale cohesie (indeling op basis van NWO)	Indicatoren
Bonding / bridging capital	Binding (A)	Economisch Functioneel Sociaal Cultureel Politiek
	Participatie (B)	Meedoen lokale activiteiten Vrijwilligerswerk Ondersteuning lokale ondernemers
	Betrokkenheid (C)	Elkaar groeten Omzien naar elkaar Hulpverlening Sociale controle
Linking capital (D)		Vertrouwen van burgers in gemeente

Figuur 3.1: Tabel met de indicatoren per element. De vier elementen die centraal staan zijn hier voor de duidelijkheid met de letters A t/m D weergegeven.

3.2 Keuze voor onderzoeksmethoden

In deze paragraaf wordt ingegaan op keuzes met betrekking tot de onderzoeksmethoden.

Theoretische keuzes

In de vorige hoofdstukken bleek al dat sociale cohesie een breed begrip is waar veel over geschreven is in de wetenschappelijke literatuur. Het begrip is geïntroduceerd vanuit de sociologie. Vanwege de ruimtelijke focus op het onderwerp was het echter van belang om selectief te zijn met de literatuur met betrekking tot de sociale cohesie.

Zo is het van belang om goed helder te krijgen wat binnen het onderwerp sociale cohesie wordt onderzocht en welke ontwikkelingen hebben bijdragen aan het begrip. Hier hebben de eerste drie deelvragen aan bijgedragen.

Maatschappelijke ontwikkelingen spelen zeker een voorname rol in dit onderzoek, maar vanwege de focus op sociale cohesie is hier slechts kort op in gegaan in het theoriehoofdstuk. Aan de relatie tussen krimp en sociale cohesie is echter wel meer aandacht besteed, doordat dit een zeer actuele ontwikkeling betreft en het momenteel onduidelijk is welke gevolgen krimp heeft per gebied. Ook maakt dit het beïnvloeden van sociale cohesie nog complexer. Verder is het interessant om de in de theorie opgenomen delen naast de resultaten van dit onderzoek te leggen. Een bijna vergelijkbaar onderzoek heeft plaatsgevonden in de gemeente Borger-Odoorn, al lag daar de focus vooral op het beschrijven van de sociale gevolgen en een vergelijking tussen het zand- en veengebied binnen die gemeente. In dit onderzoek wordt ook gekeken naar het beleidsmatige aspect en dus meer naar wat er volgens de bewoners dient te gebeuren ter verbetering van de sociale cohesie. Desondanks is dit zeer interessant vergelijkingsmateriaal.

In de theorie is verder uitvoerig aandacht besteed aan de fysiek-ruimtelijke ingrepen en procesmatige aspecten die van invloed zijn op sociale cohesie. Hier zijn deelvragen 4 en 5 op gericht.

Kwalitatief onderzoek

Voor deze thesis is gekozen voor kwalitatief onderzoek, waar verschillende redenen aan ten grondslag liggen.

Het doel van dit onderzoek is het verkrijgen van inzicht in maatregelen waarmee overheden, in het bijzonder gemeenten, de sociale cohesie kunnen versterken, zoals dit ook in de centrale vraag is verwerkt. Of dit vooral op fysieke wijze dient te gebeuren of dat er vooral in proces zaken aangepakt dienen te worden, is iets dat uit de onderzoeksresultaten moet blijken. Cijfers die iets zeggen over de relatie tussen bijvoorbeeld krimp en sociale cohesie zijn hier niet geschikt voor. Verhalen van dorpsbewoners juist wel, waarin men voorbeelden kan geven van uitingen van sociale cohesie en van zaken die naar hun idee wel of niet goed verlopen.

Ook gaat het in dit onderzoek niet alleen om de sociale cohesie, maar ook om de persoonlijke waardering en beleving van dorpsbewoners. Door middel van uitgebreide interviews wordt getracht hier meer over te weten te komen en hier past dus kwalitatief onderzoek bij. Daarnaast wordt de focus in dit onderzoek bewust gelegd bij het burgerperspectief en niet bij het perspectief van de onderzoeker. Dit maakt het mogelijk om in kaart te brengen in hoeverre bewoners van deze dorpen behoefte hebben aan verbetering van de sociale cohesie door ruimtelijke maatregelen en welke achtergronden en motieven hierbij een rol spelen.

Als wordt gekeken naar de epistemologische positie van dit onderzoek dan valt te spreken van het zogeheten 'interpretivisme'. Door het onderzoeken van de interpretatie van de wereld van burgers wordt getracht algemene uitspraken te kunnen doen. Per burger verschilt hierbij de kijk op de wereld en hiermee wordt aandacht besteed aan de verschillen tussen mensen (Bryman, 2008, p. 16). De ontologische positie van het onderzoek is het 'constructivisme'. De keuzes ten aanzien van het voelen van een binding met dorpsgenoten en het betrokken zijn en participeren in verenigingen en activiteiten is het resultaat van een interactie tussen individuen. Hiermee wordt de werkelijkheid sociaal geconstrueerd (Bryman, 2008, p. 19).

Case studies: Nunspeet en Leudal

In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van het zogeheten *case study design*. Er worden twee casussen intensief en gedetailleerd bestudeerd (Bryman, 2008, pp. 52-58). In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van een tweetal onderzoeksgebieden die als *case study* fungeren, te weten de gemeenten Nunspeet en Leudal. Er is bewust gekozen voor twee gemeenten die in een gebied liggen waar de krimp nog niet dermate zichtbaar speelt, maar die wel in de toekomst te maken krijgen met (lichte) krimp. Dit is gedaan omdat in deze gemeenten het vaak nog niet duidelijk is met welke gevolgen deze dorpen te maken krijgen en hoe hier op geanticipeerd dient te worden. Binnen de twee *case studies* wordt op een intensieve en gedetailleerde wijze geanalyseerd hoe het gesteld is met de sociale cohesie in dorpskernen. Ook gaat er aandacht uit naar motieven en factoren die ten grondslag liggen aan bepaalde vormen van sociale cohesie.

Wat betreft de typen casussen valt te stellen dat deze vallen onder de *exemplifying case*. Er worden omstandigheden en voorwaarden voor een vaker voorkomende situatie vastgelegd (Bryman, 2008, p. 56). Specifieke motieven en factoren die uit de casussen naar voren komen kunnen illustratief zijn voor meer dorpskernen in landelijke gebieden in Nederland. Overigens hoeft niet zo te zijn dat de resultaten in Elspeet en Neer per definitie generaliseerbaar zijn. Hier wordt bij de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek verder op ingegaan.

Binnen de gemeenten Nunspeet en Leudal is één specifiek dorp geselecteerd, om zo dieper in te gaan op specifieke zaken, terwijl er toch een vergelijking kan worden gemaakt van onderzoeksresultaten. Dit zijn de dorpen Elspeet en Neer. Deze dorpen zijn zoals gezegd geselecteerd op basis van inwoneraantal, voorzieningenniveau en afstand tot grotere plaatsen. Beide dorpen zijn op ongeveer op tien kilometer van de centrumkern van de gemeente gelegen (respectievelijk Nunspeet en Heythuysen), waar een uitgebreider voorzieningenniveau te vinden is.

Als introductie op de *case studies* is een analyse gemaakt van het huidige beleid ten aanzien van sociale cohesie en voorzieningen. Dit is van meerwaarde voor het onderzoek omdat hiermee kennis is vergaard van waar het huidige beleid op gericht is en het vormt ook een kenschets van de huidige situatie van de dorpen. Na de beleidsanalyse zijn semigestructureerde interviews afgenomen in de dorpen Elspeet en Neer.

Semigestructureerde interviews

Voor dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van semigestructureerde interviews. In dit onderzoek gaat veel aandacht uit naar diepgaande motieven en factoren die er toe leiden dat de elementen van sociale cohesie in een bepaalde mate aanwezig zijn en worden ingevuld in de dorpskernen. Deze

factoren zijn ook bepalend voor de behoefte voor het beïnvloeden van de sociale cohesie met ruimtelijk beleid of voor het belang van procesmatige aspecten. Doordat het belangrijk is dat burgers uitgebreid kunnen vertellen hoe het met de sociale cohesie gesteld is in een dorp, is het handig om gebruik te maken van semigestructureerde interviews. Het is enerzijds belangrijk om zo veel mogelijke diepgaande data te verzamelen, maar vanwege de breedte van het onderwerp sociale cohesie en de focus op ruimtelijke (en procesmatige) maatregelen is het handig om enigszins structuur aan te houden. Eerder is al gesteld dat met behulp van de indicatoren waar nodig voorbeelden kunnen worden gegeven van uitingen van de sociale cohesie aan respondenten, maar het is dus wel de bedoeling dat de respondenten zoveel mogelijk zelf met voorbeelden komen.

Bij semigestructureerde interviews is het gebruikelijk om enige structuur aan te houden door het gebruik van een aantal vooraf opgestelde *topics* met bijbehorende vragen, die samen een *interviewguide* vormen. Binnen deze *topics* en vragen bestaat veel ruimte voor respondenten om hun eigen verhaal te vertellen. Bovendien hebben veel onderwerpen overlap met elkaar, doordat zij samen betrekking hebben op de brede term sociale cohesie. Binnen de semigestructureerde interviews hebben burgers dus zelf de gelegenheid om zaken aan te duiden die zij als belangrijk ervaren om de sociale cohesie in de dorpskernen te beïnvloeden.

Ook de volgorde van de vragen is niet strikt van tevoren vastgesteld, zodat doorgevraagd kan worden wanneer het nodig is, of een bepaald onderwerp eerder in het interview kan worden aangesneden doordat de respondent daar uitgebreid op in gaat. Veel onderwerpen hangen immers ook samen met elkaar.

Tussen het afnemen van de eerste en het laatste interview zat een tijdspanne van drie maanden. De interviews in Neer zijn als eerst afgenomen, waarna de interviews in Elspeet (met overlap met die van Neer) volgden. Als gevolg hiervan zijn eerder opgedane inzichten van antwoorden in Neer gebruikt voor het stellen van vragen in Elspeet. Zo zijn vraagstellingen als gevolg hiervan licht gewijzigd of werd nadrukkelijker doorgevraagd naar bepaalde zaken. Hoewel de elementen van sociale cohesie in dit rapport nadrukkelijk onderscheiden worden, is sociale cohesie in de interviews regelmatig als geheel behandeld.

Betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek

Het is van groot belang dat een onderzoek betrouwbaar en valide is. Dit onderzoek voldoet hieraan doordat van tevoren rekening is gehouden met vier criteria die horen bij kwalitatief onderzoek: *credibility*, *transferability*, *dependability* en *confirmability* (Bryman, 2008, p. 377-379). Hierna wordt kort ingegaan op deze vier criteria.

De term *credibility* gaat over het feit dat conclusies die worden getrokken uit het onderzoek overeen moeten komen met de met de '*social world*' die beschreven wordt door de respondenten (Bryman, 2008, p. 377). Door het afnemen van semigestructureerde interviews, het opnemen van de interviews met een spraakrecorder en het vervolgens maken van een transcript, zijn de uitspraken van de respondenten controleerbaar.

Transferability heeft betrekking op de mate dat onderzoeksresultaten generaliseerbaar zijn (Bryman, 2008, p. 378). In dit onderzoek is vooral aandacht uit gegaan naar de 'diepte' van de *case studies*, waarbij een kleine groep personen binnen de twee *case studies* uitgebreid ondervraagd is. Dit zorgt

ervoor dat de kans kleiner is dat de resultaten generaliseerbaar zijn in andere contexten dan bij het ondervragen van grotere groepen. Het doel van dit onderzoek is om inzicht te verkrijgen in de behoefte van dorpsbewoners van Elspeet en Neer voor het verbeteren van de sociale cohesie met ruimtelijke maatregelen door de gemeente, om vervolgens aanbevelingen te kunnen geven aan (betreffende) gemeenten. Hoewel de *case studies* wellicht gebruikt kunnen worden voor uitspraken in andere dorpen en aanbevelingen kunnen gelden voor andere gemeenten of voor verder onderzoek, is het generaliseren van de resultaten dus niet het hoofddoel. In elk dorp kunnen specifieke problemen spelen en motieven aanwezig zijn voor de binding, participatie, betrokkenheid en *linking capital*. Verder is het mogelijk dat dorpsbewoners die geen respons hebben gegeven een andere kijk hebben op de sociale cohesie in het dorp, geen behoefte hebben aan enige vorm van binding met dorpsgenoten of zich niet actief willen of kunnen tonen. Aanvankelijk is getracht om een hoger aantal respondenten te interviewen, maar vanwege gebrek aan respons en voor de voortgang van het onderzoek, is uiteindelijk het huidige aantal aan gehouden.

Dependability gaat over de controleerbaarheid van het onderzoek (Bryman, 2008, p. 378). Hier is in dit onderzoek aan voldaan, doordat alle onderzoeksstappen beschreven zijn, zoals de probleemformulering, selectie van respondenten, de opzet van de interviews en de data-analyse. Ook zijn de transcripties van de afgenomen interviews openbaar gemaakt (dat houdt in dit geval in: niet letterlijk openbaar gemaakt maar op te vragen bij de onderzoeker).

Het criterium *confirmability* tenslotte heeft betrekking op de mate van objectiviteit van het onderzoek (Bryman, 2008, p. 379). Dit houdt in dat persoonlijke waarden van de onderzoeker geen invloed mogen uitoefenen op het onderzoek. Volledige objectiviteit is onmogelijk, maar subjectieve oordelen hebben zo min mogelijk een rol gespeeld bij de keuzes ten aanzien van dit onderzoek. Zo is bijvoorbeeld getracht om op objectieve wijze een zo representatief mogelijke groep respondenten te selecteren voor de interviews door een overzicht van verenigingen binnen de dorpen op te vragen bij de gemeenten en hier leden van te benaderen.

3.3 Interviews

Topics

Zoals eerder gesteld wordt bij de semigestructureerde interviews gebruik gemaakt een *interviewguide*, waarin onderwerpen zijn vastgesteld met daarin veel ruimte voor flexibiliteit. De lijst van onderwerpen vormt ook wel een *topiclist*.

De lijst met *topics* is gebaseerd op de deelvragen die worden gehanteerd in voor dit onderzoek en daarnaast op de geselecteerde indicatoren.

Hierna worden de *topics* in het kort toegelicht. De *Interviewguide* is als geheel te vinden in bijlage I.

- Introductie: in het introductiegedeelte wordt het onderzoek geïntroduceerd en wordt ingegaan op de aanleiding van het onderzoek. Ook de kennismaking met elkaar valt onder dit gedeelte, hoewel deze over het algemeen al van tevoren plaatsvindt.
- Individuele kenmerken respondent: in dit deel wordt gevraagd naar hoe de respondent zichzelf omschrijft als inwoner van het dorp en hoe hij of zij het dorp karakteriseert. Ook wordt ingegaan op hoe lang de respondent woonachtig is in het dorp en aan welke aspecten

men veel waarde hecht aan het wonen in het dorp. Deze zaken zijn van belang omdat persoonlijke kenmerken van invloed kunnen zijn op de persoonlijke waardering en beleving van sociale cohesie in het dorp. Zo zal een nieuwkomer andere ervaringen hebben dan iemand die al zijn of haar hele leven in het dorp woont.

- Beleving en uiting van sociale cohesie: in dit deel wordt gevraagd naar de contacten van de respondent en hoe binding, participatie en betrokkenheid worden beleefd. Daarnaast wordt gevraagd naar voorbeelden waar sociale cohesie geuit wordt. In dit onderdeel komen de indicatoren van de binding, participatie, betrokkenheid aan de orde en aan de hand hiervan wordt gekeken hoe het gesteld is met de sociale cohesie in de dorpen. Deze elementen en indicatoren zijn gevonden met behulp van deelvraag 3 en hier wordt de sociale cohesie als het ware in de praktijk 'gemeten'. Positieve of negatieve voorbeelden vormen aanleiding om door te vragen naar wat er vervolgens zou moeten gebeuren volgens de respondenten.
- Meerwaarde van sociale cohesie: omdat het van belang is om te achterhalen waar de sociale cohesie in de dorpen toe geleid heeft, wordt in dit deel gevraagd naar de meerwaarde die sociale cohesie heeft voor de leefbaarheid in het dorp. Ook hier wordt gevraagd naar voorbeelden. Verder wordt ingegaan op de mogelijke keerzijde waar sociale cohesie in het dorp voor kan zorgen, zoals een gevoel van uitsluiting of sociale controle. Verder kan hier de eventuele negatieve spiraal aan de orde komen indien de sociale cohesie juist is aangetast, zoals in de theorie is gesteld.
- Voorzieningen en ruimtelijke inrichting: in dit deel wordt gevraagd naar welke voorzieningen bijdragen aan de sociale cohesie in het dorp en waar veel waarde aan wordt gehecht. Hier wordt dus als het ware getracht om te weten te komen welke ruimtelijke aspecten de sociale cohesie beïnvloeden. Deelvraag 4 was gericht op de fysieke-ruimtelijke ingrepen in de literatuur en hier wordt gekeken welke zaken de dorpsbewoners aankaarten ter verbetering van de sociale cohesie.
- Verwachting overheid en actief burgerschap: nadat gevraagd is naar welke voorzieningen als belangrijk worden geacht, is het zaak om te weten te komen wat de respondenten graag zien gebeuren in de toekomst om de sociale cohesie en daarmee de leefbaarheid als geheel te versterken (en of deze behoefte er is). Ook hier is dus weer aandacht voor de fysiek-ruimtelijke ingrepen. Verder wordt gevraagd naar de rol van de gemeente hierbij. Dit is het deel waarbij de procesmatige aspecten aandacht krijgen. Ook wordt gevraagd naar de bereidheid voor eigen initiatieven en naar de rol van de dorpsgemeenschap zelf in het verbeteren van de sociale cohesie. Daarnaast wordt gevraagd naar de verstandhouding tussen burgers en overheid: wat gaat er op dit moment goed of juist minder goed gaat. Hier wordt dus aandacht besteed aan het element *linking capital*. Deelvraag 7 wordt voornamelijk in dit onderdeel behandeld, want hier komt naar voren wat dorpsbewoners verwachten van de gemeente en in hoeverre zij zelf bereid zijn om zich in te zetten voor een sterkere cohesie.
- Afsluiting: dit is het laatste deel van het interview. De respondent wordt gevraagd of er nog vragen zijn of suggesties. Vervolgens wordt de respondent bedankt voor medewerking aan het interview en wordt er gevraagd of er behoefte is om het eindrapport te ontvangen.

Respondenten

In beide casussen zijn interviews afgenomen met respondenten. Zoals eerder gezegd is bewust gekozen voor het burgerperspectief, om te onderzoeken in hoeverre de behoefte bij dorpsbewoners bestaat aan het versterken van de sociale cohesie met ruimtelijke maatregelen. Er is getracht een selectie te maken van respondenten op een manier dat de dorpsgemeenschap zo breed mogelijk vertegenwoordigd is: van kerken tot jeugdverenigingen en van autochtone dorpsbewoners tot burgers die pas later in de dorpen zijn komen wonen.

In de hoofdstukken 4 en 5 worden de resultaten van de interviews gebruikt voor de analyse van de casussen. Hierbij worden regelmatig quotes aangehaald van de verhalen die de respondenten hebben verteld. Hierbij wordt verwezen naar welke respondent iets gezegd heeft, maar vanwege het belang van anonimiteit worden hier afkortingen gebruikt van de dorpsbewoners. Uiteraard hebben de dorpsbewoners een verschillende kijk op het dorp vanuit hun persoonlijke omstandigheden, zoals door functies die zij bekleden (al dan niet als vrijwilliger). Deze functies zijn echter niet dermate relevant om ze nadrukkelijk te vermelden. Het gaat in dit onderzoek uiteindelijk immers om het versterken van de sociale cohesie op dorpsniveau en niet om een analyse over hoe specifieke groepen (bijvoorbeeld ingedeeld op basis van hun functie) de sociale cohesie ervaren ten opzichte van elkaar. Het overzicht van de respondenten met bijbehorende afkortingen is voor de controleerbaarheid (*dependability*) te vinden in bijlage II.

Data-analyse

De afgenomen interviews zijn geanalyseerd met behulp van coderen. Dit houdt in dat de interviews worden ingedeeld in fragmenten met een afzonderlijke betekenis (code). Het coderen van de interviews kent verschillende stappen. Allereerst is de relevante data geselecteerd uit de interviews. Met als doel het beantwoorden van onderzoeksvragen zijn hoofd- en bijzaken van elkaar gescheiden. Vervolgens zijn de interviews opgedeeld in fragmenten, die één onderwerp bevatten. Daarna zijn de fragmenten gelabeld met namen voor de fragmenten, waarmee wederom een soort lijst met onderwerpen ontstaat. De volgende stap is het ordenen van de labels, waarbij sommige labels samengevoegd zijn indien zij overlap hebben met elkaar. Tot slot zijn de labels ondergebracht in een aantal kernlabels, die uit diverse sublabels bestaan. Dit heeft ervoor gezorgd dat de interviews makkelijker te vergelijken waren bij de data-analyse. Het overzicht van de labels is te vinden in bijlage III.

3.4 Conclusie

In dit hoofdstuk zijn de keuzes met betrekking tot de onderzoeksmethodologie toegelicht.

Mede op basis van de centrale vraag en de deelvragen zijn de indicatoren voor dit onderzoek geselecteerd, waarbij vooral gekeken is naar mate van concreetheid, zodat er voorbeelden aan te koppelen zijn uit de verhalen die respondenten vertellen. Er is voor kwalitatief onderzoek gekozen doordat het belangrijk is in de 'diepte' te onderzoeken hoe het gesteld is met de sociale cohesie in de dorpen, in hoeverre er behoefte is aan versterking van de sociale cohesie en op welke wijze. Om de respondenten zoveel mogelijk verhalen te laten vertellen, zijn daarom semi-gestructureerde interviews afgenomen. Hiermee wordt nog enigszins structuur aangehouden, iets wat gezien de breedte van het onderwerp sociale cohesie en het beïnvloeden hiervan ook wel belangrijk is.

Het onderzoek is betrouwbaar en valide doordat het voldoet aan de vier criteria die horen bij kwalitatief onderzoek. Wel is het lastig om resultaten te generaliseren doordat specifieke kenmerken per dorp kunnen verschillen, maar dit is ook niet het hoofddoel van het onderzoek. Ook de *topics* uit de interviews zijn gebaseerd op de vraagstellingen die gehanteerd worden. Bij de selectie van respondenten is getracht om de respondenten te selecteren op een wijze dat de dorpsgemeenschap zo breed mogelijk vertegenwoordigd is.

4 Elspeek: christelijk dorp in de bossen

In dit hoofdstuk wordt de gemeente Nunspeet onder de loep genomen en in het bijzonder het dorp Elspeek als casus. Allereerst worden de gemeente en de dorpskern geïntroduceerd en wordt ingegaan op relevant huidig gemeentelijk beleid.

In het vorige hoofdstuk is reeds gesteld dat in dit onderzoek gebruik wordt gemaakt van vier begrippen die onderdeel uitmaken van de sociale cohesie, zoals is gebleken in de operationalisatie: participatie, betrokkenheid, binding en de *linking capital*. Vanwege het feit dat het gevoel van binding vaak het begin is van uitingen in de praktijk in de vorm van betrokkenheid en participatie, zal de binding allereerst worden behandeld, te weten in paragraaf 4.2. Vervolgens komt in paragraaf 4.3 de participatie en betrokkenheid in Elspeek aan bod. Deze worden hier samen behandeld, doordat de indicatoren (zie hoofdstuk 3) veel overlap hebben met elkaar en uitspraken van respondenten zodoende vaak ook betrekking hebben op beide begrippen. In paragraaf 4.4 wordt ingegaan op de *linking capital* in Elspeek, ofwel de relatie tussen de dorpsbewoners en de gemeente. Tot slot volgt in 4.5 de conclusie van de analyse van de casus Elspeek.

In dit hoofdstuk worden de volgende twee deelvragen behandeld:

6. Op welke manier trachten overheden met ruimtelijke maatregelen de sociale cohesie in dorpskernen te beïnvloeden?

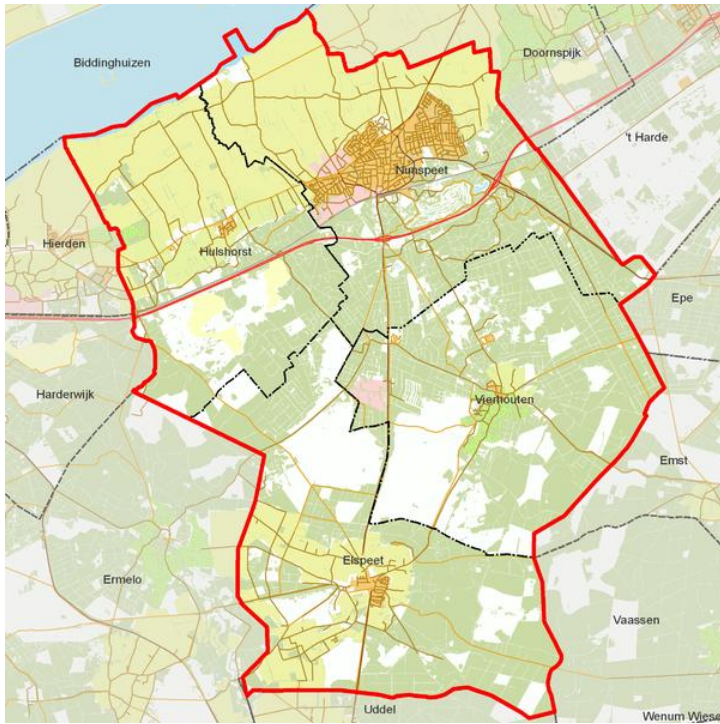
7. Wat vinden bewoners van dorpskernen van de sociale cohesie in hun leefomgeving en in hoeverre kan en moet dit volgens hen worden beïnvloed?

4.1 De casus Elspeek

Gemeente Nunspeet

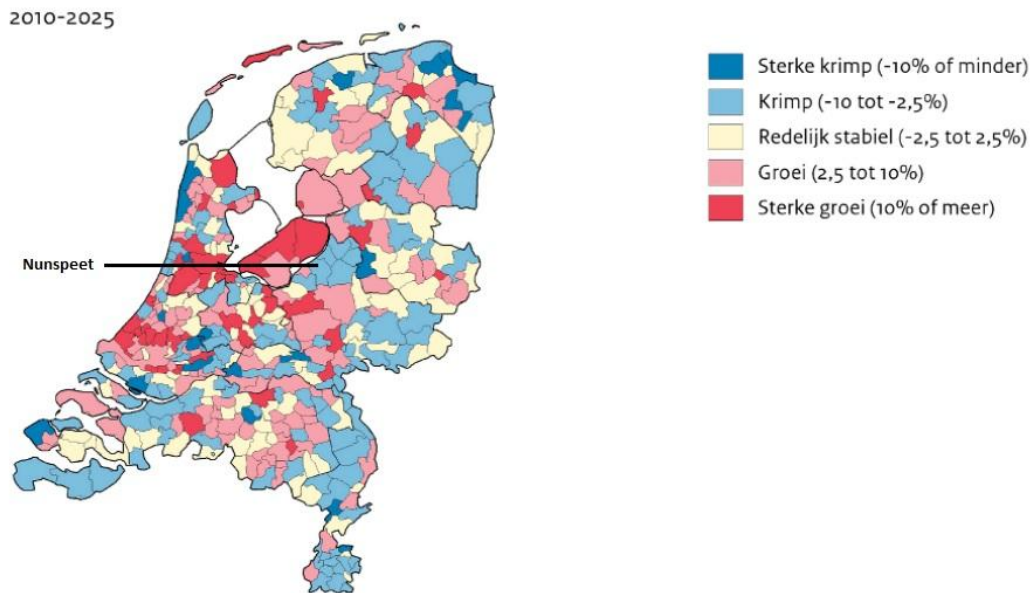
De gemeente Nunspeet is gelegen aan de noordkant van de Veluwe in de provincie Gelderland. Volgens de gemeentelijke kerncijfers telde Nunspeet op 1 januari 2012 26.627 inwoners (Gemeente Nunspeet, 2012a). Nunspeet is gelegen in een landelijke regio, maar ligt centraal tussen een aantal grotere steden, zoals Apeldoorn, Amersfoort, Zwolle en Lelystad, die allen binnen een straal van 50 kilometer gelegen zijn. Nunspeet is ontsloten door de snelweg A28 en daarnaast door de provinciale weg N310. Deze wegen zorgen voor een goede bereikbaarheid van de gemeente. Ook kent Nunspeet een treinstation waar tweemaal per uur sprinters in de richtingen van Utrecht en Zwolle vertrekken en daarnaast een aantal regionale buslijnen. Hiermee is de gemeente goed bereikbaar. Naast de bos- en heidegebieden die rijkelijk aanwezig zijn in de gemeente, is Nunspeet gelegen aan het Veluwemeer, die bijdraagt aan het toeristisch karakter van de gemeente. Ook kent Nunspeet net als de rest van de Veluwe een sterk protestants-christelijk karakter. Christelijke partijen hebben dan ook een ruime meerderheid in de gemeenteraad.

De gemeente Nunspeet bestaat uit vier kernen: Nunspeet, Hulshorst, Vierhouten en Elspeek. Nunspeet is met 19.507 inwoners de hoofdkern van de gemeente en bevat de belangrijkste voorzieningen. De kern Hulshorst is ten westen gelegen van Nunspeet en telt 2.020 inwoners. Vierhouten (702 inwoners) is midden in de bossen gelegen en is verder bekend door het grote aantal villa's dat verspreid in de bossen gelegen is. Elspeek is de vierde kern van de gemeente. In de rest van dit hoofdstuk wordt nader ingegaan op dit dorp omdat deze centraal staat in dit onderzoek.

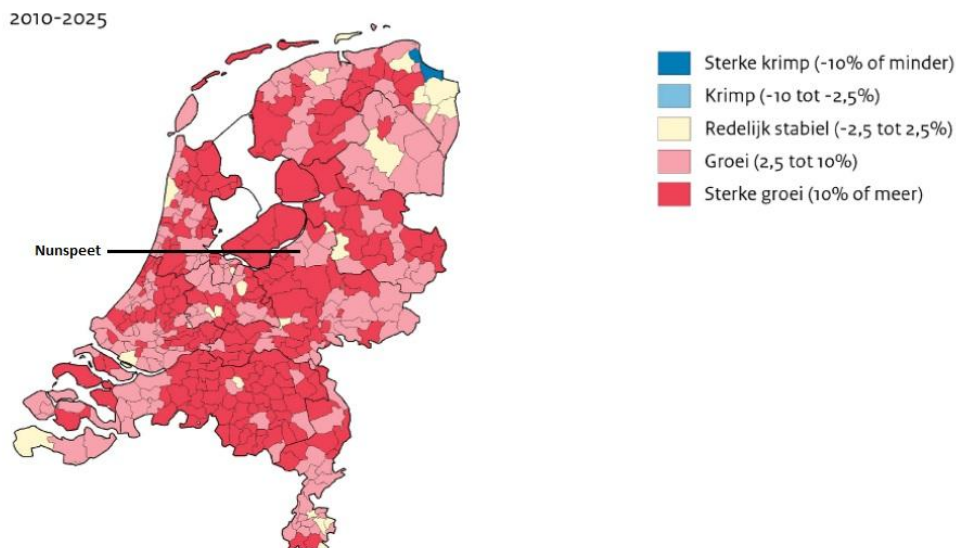
Figuur 4.1: Plattegrond van de gemeente Nunspeet (Bron: Wikimedia Commons, z.j.)

Om een indruk te krijgen van de demografische ontwikkelingen in de gemeente Nunspeet is het interessant om naar een aantal relevante bevolkingsprognoses te kijken. Kijkend naar de regionale bevolkings- en huishoudensprognoses van het CBS en het PBL (2011) kent Nunspeet tot 2025 een 'lichte' (geen sterke) vorm van bevolkingskrimp tussen de 2,5 en 10%, zoals in onderstaande figuur te zien is. Ook omliggende gemeenten in het noordelijk deel van de Veluwe hebben met dezelfde ontwikkeling te maken. Ondanks de lichte krimp is de gemeente Nunspeet overigens geen onderdeel van één van de zogeheten anticeperregio's, gebieden die in de toekomst te maken met krimp en de gevolgen (maar daar nu al op dienen te anticiperen).

Figuur 4.2: Bevolkingsprognose Nederland (Bron: eigen bewerking, originele afbeelding: CBS & PBL, 2011).

De bevolkingskrimp kan echter in bepaalde mate worden gecompenseerd door het stijgen van het aantal huishoudens in de gemeente. Volgens dezelfde prognose, te zien in onderstaande figuur, kent de gemeente Nunspeet tot 2025 nog altijd een stijging van het aantal huishoudens van tussen 2,5 en 10%. Deze stijging is niet zo sterk als in andere delen van het land, maar compenseert wel degelijk voor een deel de bevolkingsdaling.

Figuur 4.3: Prognose huishoudensontwikkeling Nederland (Bron: eigen bewerking, originele afbeelding: CBS & PBL, 2011).

Een andere interessante demografische ontwikkeling is de wijziging die plaatsvindt in de bevolkingssamenstelling, de vergrijzing. Hoge geboortecijfers tussen het eind van de Tweede Wereldoorlog en de jaren '70 in combinatie met een hoge levensverwachting van 65-plussers zijn leidend voor deze ontwikkeling (CBS & PBL, 2009). Het aandeel personen van 65 jaar of ouder lag in 2009 in Nunspeet tussen de 15% en 20%, terwijl deze in 2040 naar verwachting tussen de 25% en 30% komt te liggen. Dit illustreert dat ook aan Nunspeet de vergrijzing niet voorbij gaat. Dit beeld is in heel Nederland zichtbaar, met uitzondering van een aantal gemeenten uit de zogeheten *Biblebelt*, waar sprake is van een dermate hoog geboortecijfer waardoor de vergrijzing slechts in beperkte mate optreedt. Ondanks het streng christelijke karakter van de gemeente behoort Nunspeet echter niet tot deze groep gemeenten.

Elspeet

De kern Elspeet bevat 4.398 inwoners en is hiermee na Nunspeet de tweede kern van de gemeente. Het dorp is midden in de bos- en heidegebieden gelegen en is onderdeel van een populair toeristisch gebied, wat geïllustreerd wordt door de aanwezigheid van een aantal campings. Het dorp ligt tien kilometer ten zuiden van Nunspeet en vier kilometer ten noorden van het dorp Uddel. Elspeet is gelegen aan de N310, die vanaf de A28 bij Nunspeet richting het zuiden loopt naar de snelweg A1. Verder is het dorp per openbaar vervoer te bereiken via een aantal buslijnen.

Figuur 4.4: Plattegrond van het dorp Elspeet (Bron: Googlemaps, z.j.).

Bewoners van Elspeet karakteriseren het dorp als sterk christelijk. Dit is gezien de statistieken met betrekking tot religie ook niet verrassend, maar ook bewoners zelf ervaren het christelijk karakter van het dorp. De kerk die in Elspeet een grote rol speelt, zorgt voor een grote onderlinge betrokkenheid en draagt bij aan de een bijzondere identiteit. Anderzijds zorgt dit er wel voor dat er

bepaalde grenzen bestaan tussen de diverse kerken, iets wat ook gesteld is in het eerder genoemde onderzoek naar sociale samenhang in de dorpen van de gemeente Nunspeet.

Daarnaast wordt gesteld dat Elspeet bekend staat als een agrarisch dorp. *“Elspeet is zelf van oudsher een best agrarisch dorp, een combinatie van agrarisch en mensen uit de bouwwereld. Wat je ook lange tijd zag en nog wel ziet is dat mensen elkaar veel helpen, ook geholpen hebben met bouwen van het huis, op allerlei gebieden eigenlijk”*, stelt EL5. Verder wordt Elspeet geassocieerd met het toerisme en de bosrijke omgeving.

Opmerkelijk is het feit dat Elspeet nooit zelfstandig is geweest. De kern viel lange tijd onder de gemeentegrenzen van Ermelo en inmiddels maakt het al geruime tijd onderdeel uit van de gemeente Nunspeet. *“Als je hier gaat trouwen dan ga je naar Nunspeet of Staverden, maar je hebt hier in het dorp niet iets om te trouwen, bijvoorbeeld een oud gemeente- of dorps huis. Dat heeft nooit bestaan, dat is heel apart!”*, vertelt EL3 dan ook. Dit kan er toe hebben geleid dat er in Elspeet altijd al een mentaliteit heeft bestaan dat het heel normaal was om voor bepaalde voorzieningen omliggende plaatsen te bezoeken. Ondanks dit gegeven zijn de Elspeters erg gericht op hun dorp en wordt het bezoek aan de lokale winkels als vertrouwelijk en als een stukje solidariteit ervaren. Naast de aanwezigheid van de kerken draagt ook de geografische ligging van Elspeet midden in de bossen bij aan de beslotenheid van de gemeenschap.

Gemeentelijk beleid

Om te onderzoeken hoe met ruimtelijk beleid sociale cohesie kan worden beïnvloed door de gemeente, is het interessant om eerst te kijken wat er in het huidige beleid wordt gezegd ten aanzien van dit onderwerp.

Oude IRTV 2003

In 2003 is de Integrale Ruimtelijke Toekomstvisie van de gemeente Nunspeet (IRTV) 2015 verschenen, die fungeert als structuurvisie. De IRTV geeft aan waar en hoe de gemeente tot 2015 wil wonen, werken en recreëren. Wat wordt in deze visie gesteld ten aanzien van voorzieningen en sociale cohesie?

In de ambitie van de visie uit 2003 valt te lezen dat Nunspeet een vitale gemeente wil zijn en blijven. De groei blijft in relatie tot de dorpse eigenheid van de gemeente en er is binnen de gemeente grote aandacht voor sociale samenhang onder de bevolking. De ambitie gaat uit van een geleidelijke groei van wonen en werken met een demografische groei van ruim 1% per jaar. Deze groei heeft gevolgen voor de voorzieningen in de gemeente. Eerder in dit hoofdstuk was al te lezen dat er in de gemeente bevolkingsdaling op gaat treden, dus deze prognose is inmiddels niet meer van toepassing.

Voor de kleinere kernen in de gemeente, waaronder Elspeet, wordt in de visie uit 2003 gestreefd naar behoud van het huidige voorzieningenniveau op kwantitatief vlak. De gemeente maakt zich sterk voor het behoud en de bereikbaarheid van maatschappelijke voorzieningen zoals basisonderwijs, medische zorg en openbaar vervoer voor de bewoners van de kleinere kernen.

Het centrumgebied van Elspeet, De Brink, is een belangrijke functie voor de eigen bevolking maar ook voor toeristisch recreatieve bezoekers. Ondanks de transformatie van agrarische kern naar aantrekkelijk woondorp heeft Elspeet en de dorpsgemeenschap haar waardevolle samenhang

bewaard. Het is volgens de visie een autonome kern waarin voldoende draagvlak is voor het behoud van eigen commerciële basisvoorzieningen. Wel kunnen door de stijging van woningprijzen jonge starters niet meer opboksen tegen de 'kapitaalkrachtige nieuwkomers' van buiten de dorpsgemeenschap, wat een nadelige invloed heeft op de bevolkingssamenstelling. Deze ontwikkeling wordt door de gemeente dan ook als onwenselijk beschouwd (Gemeente Nunspeet, 2003).

Evaluatie IRTV 2015

Momenteel wordt gewerkt aan een nieuwe Integrale Toekomstvisie (ITV) voor de gemeente Nunspeet. De eerste aanzet hiertoe was het evalueren van de in 2003 verschenen toekomstvisie. Deze evaluatie vond begin 2010 plaats in samenwerking met allerlei betrokken actoren uit de samenleving tijdens een minisymposium. De resultaten zijn verwerkt in een evaluatiedocument (Gemeente Nunspeet, 2010).

Om voldoende draagvlak voor voorzieningen te creëren werd in de visie van 2003 uitgegaan van een evenwichtige opgebouwde bevolking van circa 30.000 inwoners. Met de huidige demografische trends wordt gesteld dat dit aantal inwoners niet langer als realistisch wordt beschouwd. Veel ambities uit 2003 blijken volgens de evaluatie nog actueel. Voor de kern Vierhouten is reeds een dorpsplan opgesteld en men streeft er naar om ook voor Elspeet en Hulshorst dergelijke plannen te realiseren.

Er wordt in de evaluatie gesteld dat in de toekomst de sociale component nadrukkelijker moet uitmaken van het proces van opstellen van een toekomstige visie. Er wordt gesproken over de *civil society*, waarvan wordt gesteld dat er meer aandacht moet komen voor betekenisvolle structuren die verbanden in een wijk of kern versterken.

De dorpsgemeenschappen in de gemeente worden volgens de IRTV uit 2003 gekenmerkt door een sterke mate van sociale cohesie en dit manifesteert zich in de hoge participatiegraad in het lokale verenigingsleven. Ondanks dit gegeven blijkt uit de evaluatie wel dat er zorgen zijn om vereenzaming van diverse groepen, zowel bij jongeren als ouderen. Er wordt gevraagd om specifieke aandacht voor het gezamenlijk huivesten van voorzieningen in bijvoorbeeld een dorpshuis. Dit zou spontane ontmoetingen moeten faciliteren, waarmee sociale cohesie kan worden gestimuleerd. Ook de inbreng en het faciliteren van vrijwilligerswerk wordt belangrijk gevonden, hoewel dit in de kernen al wel uitgebreid plaatsvindt. Het gaat er om dat burgers sociaal betrokken worden met de eigen omgeving. De burger zou "weer opgevoed moeten worden". Hiermee wordt bedoeld dat de buurt of kern bewust moet worden (het ontbreken) van de sociale cohesie, waarmee de zogeheten discrepantie tussen beleving en werkelijkheid verdwijnt. Vorm en inhoud geven aan burenhulp wordt hierbij als voorbeeld genoemd (Gemeente Nunspeet, 2010).

Om eenzaamheid bij ouderen tegen te gaan wordt in de evaluatie gesproken over de woningtoewijzing voor deze groepen. Een voorbeeld wordt aangehaald in Hulshorst, waar vereenzaming ontstaat doordat ouderen een woning toegewezen krijgen, maar later geen aansluiting vinden in de wijk of straat. Hierbij zou dus beter nagedacht kunnen worden over hoe je groepen mensen bij elkaar brengt en hiermee dus sociale cohesie stimuleert. Met het aandacht geven aan woonvoorzieningen in de kleine kernen wordt ook zelfredzaamheid bevorderd. (Gemeente Nunspeet, 2010).

Rapport 'de ketting en de schakels'

In 2008 heeft de gemeente Nunspeet een onderzoek uit laten voeren naar de sociale samenhang in de gemeentelijke dorpen. Dit rapport gaat vooral in op het beschrijven van de banden tussen groepen en kijkt vooral met een maatschappelijke invalshoek naar de sociale cohesie, zonder daarbij in te gaan op bijvoorbeeld ruimtelijke ingrepen. Desondanks is het interessant om te kijken wat hier over Elspeet gezegd wordt.

Er wordt aangegeven dat familiebanden in Elspeet hecht zijn en dat men bij voorkeur verkeert onder geloofsgenoten. Er wordt wel hulpverlening verleend aan andersdenkenden indien dit nodig is. Volgens dit onderzoek zouden inwoners van Elspeet sneller geneigd zijn om over de grenzen van de eigen groep heen te stappen om zich samen in te zetten voor het behartigen van dorpsbelangen. Op dat moment zouden zij zichzelf eerder zien als inwoner van Elspeet dan als lid van een specifiek kerkgenootschap. De *civil society* wordt in Elspeet als 'sterker' gezien dan in de andere dorpen. Wel wordt gewezen op de diversiteit in contacten die beperkt is als gevolg van sterke interne bindingen. Er wordt een aanbeveling gedaan om aandacht te besteden aan deze diversiteit, bijvoorbeeld door aan de communicatie tussen groepen mensen te werken, zoals tussen jongeren onderling (Baars-Blom et al., 2008).

4.2 Binding

Hoe wordt de sociale cohesie in Elspeet ervaren en in hoeverre kan de gemeente de sociale cohesie volgens dorpsbewoners beïnvloeden met ruimtelijk beleid (of juist op andere wijze)? Vanaf deze paragraaf wordt ingegaan op wat in interviews is gezegd ten aanzien van sociale cohesie in het dorp. Allereerst wordt beschreven hoe de binding in Elspeet wordt ervaren en wat er volgens de bewoners moet gebeuren om dit in de toekomst te beïnvloeden. Hierbij worden de indicatoren gebruikt die in het methodologiehoofdstuk zijn genoemd.

Beleving en uitingen van binding

In de operationalisatie van sociale cohesie zijn bij het begrip binding vijf verschillende soorten onderscheiden: economische-, functionele-, sociale-, culturele- en politieke binding. Doordat veel van deze soorten overlap hebben met elkaar, worden niet eenduidig uitspraken gedaan over één van deze soorten. Zo is economische binding door de vele kleinschalige bedrijvigheid wel zichtbaar, maar is hier door de dorpsbewoners niet expliciet op ingegaan.

Functionele binding is daarentegen wel veelvuldig teruggekomen in de interviews in Elspeet. De voorzieningen die in het dorp aanwezig zijn, vormen een belangrijke ontmoetingsplek voor de bewoners. Zo geeft men aan dat men voor de boodschappen in het algemeen niet specifiek de PLUS (supermarkt in Elspeet) opzoekt, deels vanwege de hoge prijzen van een lokale supermarkt en het beperkte aanbod wegens gebrek aan uitbreidingsmogelijkheden. Dit neemt echter niet weg dat de lokale supermarkt voor de kleine boodschappen wel bezocht wordt en ook als belangrijke ontmoetingsfunctie wordt ervaren.

Ook de kerk wordt als belangrijke voorziening ervaren voor de functionele binding en zou echt een gemis zijn voor de gemiddelde Elspeter: "*De kerk betekent veel voor de Elspeters*" (EL4). Ook de sportverenigingen, de Kulturhus en Oranjehof worden vaak genoemd.

Het christelijke geloof dat sterk aanwezig is in het dorp zorgt voor culturele binding tussen bepaalde groepen. *“Het geloof, dat bindt de mensen in het dorp ook. Ook in de zin van elkaar helpen, als iemand in moeilijkheden zit. Ik zie bijvoorbeeld mensen die hulp verlenen aan ouderen, bijvoorbeeld het opruimen van de sneeuw die we onlangs hadden. Dat zijn kleine dingen, maar je geeft elkaar wel steun. Jongelui die elkaar bijspringen, een tegelzetter die meehelpt bij iemands douche. Dat zijn van die voorbeelden om elkaar op weg te helpen. In die zin, en daar ben ik heel blij mee, zien de mensen elkaar wel in het dorp”*, vertelt EL5. Dit laat de wederkerige relatie tussen binding met elkaar en de onderlinge betrokkenheid zien. Het hoeft dan niet per definitie te gaan om grootschalige zaken, maar het kan hem juist in de kleine dingen zitten.

Door het besloten karakter van het dorp en de aanwezige gemeenschappen die zich veelal (cultureel) verbonden voelen met de eigen groep, is het voor nieuwkomers niet altijd makkelijk om onderdeel uit te kunnen maken van de dorpsgemeenschap. Als het gaat om de vraag in hoeverre zij zich welkom en opgenomen voelen in de gemeenschap, zijn de ervaringen wisselend. Zo wordt enerzijds gesteld dat het niet altijd makkelijk is om zomaar onderdeel uit te maken van de dorpsgemeenschap: *“Het is voor nieuwe mensen heel lastig om opgenomen te worden, dat merk je heel duidelijk. Je ziet ook echt duidelijk dat als er een vreemde binnenkomt dan is het direct van wie is dat, wat moet die hier. Dat hele wantrouwende is dan al aanwezig. En dat kan soms echt heel lang duren voordat je daar in wordt opgenomen”*, (EL1). Ook wordt aangegeven dat er een gevoel is van ‘er niet helemaal bij horen’ als je geen kerkganger bent van één van de grote kerken. *“Het enige jammere wat ik van het wonen vind in Elspeet is dat ik hier niet naar de kerk wil, kan...ik ben voor bepaalde sectoren wel geaccepteerd maar als kerkganger hoor ik er hier niet helemaal bij”*, stelt EL2.

Sociale binding is herkenbaar in de vele ontmoetingsplekken die worden genoemd, maar daarnaast ook in de voorbeelden van het verlenen van hulp aan elkaar.

Aan de andere kant wordt ook aangegeven dat juist de cohesie als geheel er voor zorgt dat het wonen in Elspeet ook voor nieuwkomers prima is, wat ook kan komen doordat men het gewoon accepteert dat ze niet als ‘autochtoon’ gezien worden: *“Je wordt nooit een echte Elspeter in de ogen van de oudere autochtone bewoners. Ik heb daar echter geen moeite mee”* (EL4). Ook weten nieuwkomers wat ze te wachten staat als ze in een dorp als Elspeet komen wonen. *“Als je dit niet waardeert dan kom je hier gewoon niet wonen”* is een veelgehoorde reactie bij de Elspeters.

Politieke binding gaat om de mate van betrokkenheid bij besluitvorming en andere relaties van zeggenschap. Er zijn weinig uitspraken die direct te relateren zijn aan deze vorm van binding. De inwoner van Elspeet wordt over het algemeen aangeduid als iemand die redelijk afwachtend is. Dit kan er toe leiden dat er pas in een redelijk laat stadium aan de bel wordt betrokken als er iets is wat niet bevalt. *“Je merkt dat je die gezamenlijke stem nodig hebt in Elspeet om iets er doorheen te krijgen. Als je alleen was zou dat niet lukken, zegt EL1 hierover.*

Binding in de toekomst

Voor de uitspraken over de toekomst van de sociale cohesie dient te worden opgemerkt dat de genoemde maatregelen vooral in het licht van sociale cohesie als geheel zijn bekeken, en niet zozeer vanuit één van de onderdelen die in dit hoofdstuk worden onderscheiden. Op deze manier is sociale cohesie aanvankelijk ook aan bod gekomen in de interviews. Zodoende hebben maatregelen niet alleen betrekking op de binding in het dorp, maar ook op de participatie, betrokkenheid en de *linking*

capital. Toch wordt getracht om per begrip in te gaan op wat er is gezegd ten aanzien van de toekomst van (deze onderdelen van) sociale cohesie.

Waar dient volgens de burgers van Elspeet op ingezet te worden om de binding en daarmee de sociale cohesie te beïnvloeden? Doordat er al veel gerealiseerd is, zijn de bewoners over het algemeen al erg tevreden met de (voornamelijk functionele) binding en het leven in Elspeet en zijn erg weinig concrete maatregelen die men kan bedenken. Er worden wel wat kleine zaken aangeduid door de dorpsbewoners. Zo zou het dorpscentrum, in de vorm van De Brink, iets meer een samenhangend geheel moeten worden, zodat er echt een beleving is van een dorpshart met ontmoetingsfunctie. Hiermee zou Elspeet ook voor toeristen aantrekkelijker worden, wat weer goed kan zijn voor het behouden van de middenstand en daarmee ook voor de sociale cohesie.

Het centraliseren van winkels om De Brink heen is lastig, omdat de detailhandel vooral verspreid over het dorp aanwezig ligt. Over het verplaatsen van winkels naar de buitenkant van het dorp (bijvoorbeeld voor uitbreidingsmogelijkheden en parkeergelegenheid voor de supermarkt) zijn de bewoners kritisch: functioneel is dit wel een verbetering, maar het kan de cohesie aantasten.

Wat betreft het missen van bepaalde voorzieningen die een grotere plaats wel herbergt, kan gezegd worden dat hier de mentaliteit van de Elspeters te herkennen is in de reacties: *“We willen allemaal wel een HEMA of de grotere winkels, maar dat is niet realistisch”* (EL1).

Er wordt gesteld dat er nog wel iets kan worden gedaan aan de zorg voor hulpbehoevenden, zoals voor gehandicapten: *“Daar is nog niet echt iets voor, het zou mooi zijn als die hun plekje kunnen behouden”* (EL3). De dorpsbewoners van Elspeet zien de aanwezigheid van een voorziening als de Oranjehof als een luxe en ook als een aanwinst voor de cohesie tussen ouderen.

Hoewel de vraag naar woningen de afgelopen jaren landelijk is gedaald, blijkt er volgens diverse bewoners toch wel degelijk vraag te zijn naar nieuwe starterswoningen in Elspeet: *“Ik heb hier diverse stelletjes getrouwd hier, ik denk iets van vijftien ongeveer in de drie jaar dat ik hier ben. Maar de helft is in een vakantiewoning gaan wonen met de hoop op den duur dat er nog wel iets zou komen”* (EL3). Het feit dat de Elspeters erg gericht zijn op hun dorp (deels als gevolg van de cohesie) kan er toe bijdragen dat jongeren op het dorp willen blijven wonen.

Er dient opgemerkt te worden dat er in de interviews meer zaken worden aangeduid die betrekking hebben op de ruimtelijke ontwikkeling van Elspeet, deels omdat veel ontwikkelingen met elkaar samenhangen. Zo is er vanuit de dorpsgemeenschap kritiek op het realiseren van een bedrijvenstrip aan de zuidkant van het dorp, waar de gemeente naar streeft, en zijn er discussies over de komst van een rondweg om het dorp. Echter houdt niet alles verband met de sociale cohesie in het dorp.

4.3 Participatie en betrokkenheid

Beleving en uitingen van participatie en betrokkenheid

Eén van de indicatoren die worden gerekend tot de participatie is het vrijwilligerswerk. Er wordt gesteld dat er in Elspeet altijd veel vrijwilligers te vinden zijn als het gaat om het organiseren van initiatieven of het realiseren van iets. Dit heeft er toe geleid dat er door de betrokkenheid van diverse kerken een zorgcomplex voor ouderen gerealiseerd is, de Oranjehof. Deze staat symbool voor de cohesie in Elspeet: *“De Oranjehof is echt een begrip in Elspeet. Het is vanuit de kerken*

ontstaan en die sfeer hangt er ook wel een beetje. Het is een protestants christelijke instelling maar het is toegankelijk voor iedereen, er zit ook gemeenschapsgeld in” (EL2). Ondanks het gegeven dat dit complex vanuit de kerken is opgezet, is dit ook voor niet-christelijke mensen een belangrijk begrip is voor Elspeet. In de Oranjarahof zijn ook veel vrijwilligers actief, die samen allerlei hand- en spandiensten verrichten voor de bewoners.

Naast de Oranjarahof heeft de aanwezige betrokkenheid van de dorpsbewoners er toe geleid dat er ook andere voorzieningen gerealiseerd zijn. Zo is er voor jongeren de jeugdwerf gekomen, door betrokkenheid van allerlei partijen. Hier waren veel dorpsbewoners enthousiast over en een open dag heeft er toe geleid dat er direct vrijwilligers zich aanmeldden voor het organiseren van activiteiten. Ook het Kulturhus is een veelgenoemde voorziening. Dit is een nieuw gerealiseerd gemeenschapshuis, waarin diverse partijen gebruik maken van de ruimte die dit complex biedt. In het gemeentelijk beleid werd al over een dorps huis gerept die ontmoetingen zou moeten faciliteren en voor Elspeet kan gesteld worden dat dit gelukt is. Aanvankelijk was een deel van de Elspeetse dorpsgemeenschap sceptisch over de plannen voor het Kulturhus, maar uiteindelijk werd de meerwaarde er van in gezien. Dit laat ook zien dat er met het realiseren van voorzieningen grenzen kunnen worden doorbroken: *“Toen het Kulturhus er net was hielden we daar een openingsconcert. De fanfare en een koor uit Elspeet waren er. Een soort kerstsamenzang buiten, en dat was echt een succes, dat was in Elspeet nog nooit geweest. We hadden eerst 25,50 mensen in gedachte en later 200. Maar er kwamen er nog meer! Van alle kerken waren mensen aanwezig en ook niet gelovigen. Dit jaar hebben we dat weer gedaan, dus dat is echt iets wat vanuit de saamhorigheid is georganiseerd. Dit is een stukje Elspeet” (EL2). Een ander dorpsbewoner zegt hierover: “Dat was voor mij wel een gevoel dat ik merkte dat ik me betrokken voelde. Ze waardeerden het ook echt, juist omdat je er nooit bent. Ik heb er zelf nooit wat met muziek gehad, totdat je die drempel over gaat” (EL1).*

Een andere indicator voor de participatie is de ondersteuning voor lokale ondernemers. Elspeet kent een voorzieningenaanbod dat past bij het inwoneraantal, maar een deel van de detailhandel in het dorp is inmiddels verdwenen. Zo waren er eerst drie supermarkten, waar er nu nog slechts één van over is. Het verdwijnen van de winkels komt enerzijds doordat mensen een pensioenleeftijd bereikt hebben en geen opvolger klaar hadden staan, maar vooral het niet meer rendabel kunnen houden van de zaak speelt een grote rol. Over het bewust bezoeken van de lokale winkels bestaan verschillende belevingen bij de bewoners. Enerzijds wordt gesteld dat men zoveel mogelijk de lokale winkels probeert te bezoeken omdat het ook een stuk ‘dorp’ is: *“Als ik mijn shampoo moet kopen dan ga ik naar de lokale drogist en niet zo snel naar de Etos of wat. Je maakt er een babbeltje en je weet gewoon dat je geholpen wordt zonder dat je ze aan hoeft te spreken. Dat vind ik gewoon heel erg fijn” (EL1). Anderzijds is eerder al gezegd dat niet iedereen speciaal naar de dorpswinkels gaat voor alle behoeften, bijvoorbeeld vanwege de hoogte van de prijzen of het beperkte aanbod.*

Een belangrijke indicator voor de betrokkenheid in het dorp is het groeten van elkaar. De bewoners van Elspeet geven aan dat veel mensen elkaar groeten in het dorp, dit ondanks het feit dat er al veel nieuwe inwoners zijn gekomen: *“In het telefoonboek staan heel veel namen die in 1960 niet voorkwamen toen ik Elspeet verliet. Voor mij zijn die mensen nog import omdat ik ze vroeger niet kende” (EL2).*

Een meer intensieve vorm van betrokkenheid (bijvoorbeeld vanwege tijdsinvesteringen) is het helpen van elkaar. Er wordt aangegeven dat ondanks de aanwezige 'grenzen' hier overheen gekeken wordt als mensen echt hulp nodig hebben. Het geven van hulp aan elkaar (naastentiefde) is ook iets vanuit kerken als 'gewoon' wordt gezien. Het beeld wat het rapport 'De ketting en de schakels' over Elspeet schetst, wordt hier dus bevestigd.

De keerzijde van het besloten van karakter in Elspeet is dat iedereen elkaar kent en dus ook veel weet over elkaar. Deze sociale controle wordt niet door iedereen als positief ervaren: "*Soms hoor ik dingen en dan denk ik van wat moet ik ermee. Prima als iemand wat in zijn achtertuin doet, dat moeten ze zelf weten. Dat zou van mij wel minder mogen, dat is wel typerend voor meer dorpen op de Veluwe*" (EL5). Desondanks lijkt het er op dat de positieve aspecten van de betrokkenheid overheersen in Elspeet volgens de ervaringen van de dorpsbewoners.

Participatie en betrokkenheid in de toekomst

Hoewel de meeste ruimtelijke maatregelen die genoemd zijn voor het beïnvloeden van de sociale cohesie in de toekomst, betrekking hebben op de binding in het dorp, zijn de dorpsbewoners ook ingegaan op de toekomst van participatie en betrokkenheid.

Zoals eerder in deze paragraaf is aangehaald wordt de participatie en betrokkenheid als erg positief ervaren in Elspeet. Het is vooral zaak om op dezelfde voet verder te leven en samen er voor te zorgen dat bepaalde voorzieningen behouden blijven als deze dreigen te verdwijnen. Het enige verbeterpunt dat expliciet genoemd wordt, is de houding van dorpsbewoners ten aanzien van nieuwe initiatieven, die met name van de gemeente en dorpsvereniging af komen. Deze houding zou pro-actiever moeten worden: niet alleen reageren op initiatieven, maar ook zelf signalen waarnemen. Dit punt is vooral procesmatig van aard en zal ook in de volgende paragraaf aan bod komen.

4.4 Linking capital

Beleving en uitingen van *linking capital*

Naast binding en de participatie en betrokkenheid wordt aandacht besteed aan de *linking capital* in Elspeet, die betrekking heeft op banden tussen burgers en bijvoorbeeld overheden. Dit wordt gedaan omdat deze banden kunnen bijdragen aan het gezamenlijk kunnen optreden tegen bedreigingen die op het dorp afkomen, zoals het verdwijnen van voorzieningen. De indicator die gebruikt wordt voor het meten van de *linking capital* is het vertrouwen dat de dorpsbewoners van Elspeet hebben in de gemeente.

Over de relatie van burgers met de gemeente zijn wisselende oordelen waarneembaar. Sommige bewoners zijn uiterst positief: "*Ik kan zelf uitstekend met de gemeente over weg. De burgemeester is graag gezien, die kent ook veel mensen en heeft een vriendelijke uitstraling*" (EL2). Anderen oordelen wat gematigder, waarbij het oordeel van burgers vooral afhangt van recente ervaringen. Die ervaringen maken zij niet altijd zelf mee, maar men blijkt ook gevoelig voor het oordeel van dorpsbewoners, doordat men iedereen kent en dus ook van veel ervaringen hoort. De sociale cohesie in de vorm van onderlinge binding en betrokkenheid lijkt hier dus een factor die van invloed is op het vertrouwen van burgers in de gemeente.

Er wordt een voorbeeld geschetst over het verkrijgen van extra ruimte voor (verkoop van) woningen op de plek van gebouwen met een (voormalige) agrarische bestemming. Vanwege het feit dat deze ontwikkeling harder verliep dan verwacht, heeft de gemeente destijds deze regel aangepast en er mochten vanaf dan minder woningen worden gebouwd op de agrarische percelen. *“Dat is een regel geweest die in een stuk enthousiasme is ingezet, maar dan vind ik ook dat de mensen die niet zo snel hebben gereageerd, ook die gelegenheid zouden moeten krijgen om dat te doen. En dat gebeurt dan niet, die mensen vissen achter het net. Zulke dingen onthouden mensen wel. Wees dan gewoon in één keer duidelijk of stel de regel nog een jaar uit, en kom dan met een definitieve regel waar iedereen zich aan houden moet, dan is het wel duidelijk”*, stelt EL5. Dit tast het vertrouwen van burgers in de gemeente aan: *“Doordat iedereen elkaar kent hebben veel mensen bij voorbaat al een vooroordeel over de gemeente en ook een beperkt vertrouwen. Bij veel mensen is dat vertrouwen enorm geschaad”* (EL5).

Linking capital in de toekomst

Hoewel de ervaringen wisselend zijn, blijkt de *linking capital* voor verbetering vatbaar volgens de bewoners van Elspeet in de toekomst.

De gemeente zou wat de dorpsbewoners betreft meer vooraf duidelijkheid kunnen geven over mogelijkheden en beperkingen. Ook wordt aangegeven dat processen sneller zouden mogen verlopen, omdat er soms lang gewacht moet worden voordat interventies merkbaar zijn. Hiermee kan het vertrouwen in de gemeente stijgen, waardoor effectiever interactieve planvorming plaats kan vinden. Op dit moment is het volgens een dorpsbewoner, zelf lid van het bestuur van de dorpsvereniging, allemaal nog te passief vanuit de dorpsgemeenschap: *“Wij zouden het prettig vinden als er vanuit de mensen veel meer input zou komen. Opmerkingen, feedback, dat mag kritiek zijn, maakt niet uit. Daar vragen we vaak om, via de krant, ledenvergadering of webpagina. Maar daar zouden ze wat actiever in mogen zijn”* (EL5). Deze passieve modus heeft zowel betrekking op het leveren van input voor dorpsinitiatieven, maar ook voor de stem van burgers bij lopende gemeentelijke plannen en projecten. *“Als de mensen actief mee zouden denken en ook mee zouden gaan naar een dergelijk overleg, en er zitten ook 50, 100 mensen om ons heen om de spierballen te laten zien, dat maakt veel meer indruk dan dat je daar als eenling van de dorpsvereniging staat”* (EL5). Wel wordt de invloed van de gemeente op dit punt genuanceerd: uiteindelijk zal deze actieve houding toch echt vanuit de burgers zelf moeten komen.

Ondanks het feit dat er naar het idee van diverse bewoners veel geleund wordt op de gemeente of de dorpsvereniging, wordt wel gesteld dat de goede betrokkenheid in Elspeet er voor kan zorgen dat bijvoorbeeld de supermarkt in het dorp zal blijven bestaan. Op het moment dat er zichtbare problemen optreden, zou de gemeenschap zelf ook in staat moeten zijn om iets bij te dragen aan een oplossing. Dit ligt het in het verlengde van de reeds gerealiseerde voorzieningen als gevolg van een gezamenlijke betrokkenheid onder de dorpsbewoners.

Verder stelt men dat de gemeente zou moeten werken aan de communicatie tussen jongeren en opvoeders. *“Hierbij is naast de gemeente ook een rol voor de kerken en jeugd- en jongerenwerk weggelegd”*, stelt EL6. Dit kan bijdragen aan een betere cohesie tussen verschillende (leeftijdsgroepen) in het dorp, maar dit betreft vooral een maatschappelijke opgave. Deze aanbeveling werd ook genoemd in het onderzoek naar sociale samenhang in de gemeente Nunspeet uit 2008.

Naast de gemeente en de bewoners is er voor het verbeteren van de *linking capital* een rol weggelegd voor de dorpsvereniging. De dorpsvereniging van Elspeet bestaat inmiddels 40 jaar en telt ruim 800 leden. Gezien het inwoneraantal (4400) is dit een hoog aantal leden, zeker als wordt nagegaan dat veel leden niet op hetzelfde huisadres wonen. In Elspeet zijn voorzover bekend geen specifieke buurtverenigingen aanwezig, dus veel zaken worden al snel op dorpsniveau bekeken.

De dorpsvereniging heeft de afgelopen jaren veel betekend door het dorp. Zo is er toen bleek dat er behoefte was aan (starters)woningen, een inventarisatie gehouden onder de Elspeetse bevolking. Vervolgens is er een rapportage gemaakt en hebben er gesprekken plaatsgevonden met de gemeente. Uiteindelijk heeft dit geleid tot diverse projecten waarbij inmiddels woningen gerealiseerd zijn. De vereniging is bijvoorbeeld ook op het gebied van verkeersveiligheid actief, waarbij op de basisscholen onderzoek is verricht naar de verkeersveiligheid. Ook naar aanleiding van deze resultaten zijn gesprekken gevoerd met B&W. Op deze manier vormt de dorpsvereniging een belangrijke schakel tussen de burgers enerzijds en de gemeente anderzijds.

De dorpsvereniging stemt de belangen af tijdens een jaarlijkse wijkschouw, wat zijn vruchten afwerpt volgens een bestuurslid van de dorpsvereniging: *“Ik heb zelf een presentatie gehouden in december en dan spreken we direct ook dingen af. Dus dan komt er ook een actielijst, en die wordt dan ook uitgevoerd. Dan kun je echt concrete stappen maken en dan heeft zo’n wijkschouw echt zin”* (EL5). Het feit dat de dorpsvereniging echt serieus wordt genomen, speelt een belangrijke rol bij het kunnen uitvoeren van projecten. Soms is er echter wel het gevoel dat echte uitvoering lang op zich laat wachten, zoals eerder is gesteld in deze paragraaf. In dat geval zou het geven van bepaalde bevoegdheden aan een dorpsvereniging een oplossing kunnen zijn: *“Uiteindelijk is het wel de gemeente via welke wij nagenoeg al onze dingen moeten regelen. Daarom is onze relatie met de gemeente heel belangrijk. Dus vanuit dat oogpunt proberen we dat ook te onderhouden, hoewel en dat is waar we nog een beetje naar zoeken, hebben we ergens te weinig mandaat”* (EL5). Welke bevoegdheden dit exact zijn is niet duidelijk naar voren gekomen, maar het kan er wel voor zorgen dat lokale dorpsbelangen nog beter vertegenwoordigd worden in de toekomst.

4.5 Conclusie

De sociale cohesie als geheel wordt in Elspeet overwegend als positief ervaren, wat zich uit in een sterke binding tussen groepen, een groot vrijwilligersaanbod, hulpverlening aan elkaar en vele andere vormen. Diverse voorzieningen zijn het resultaat van een hoge mate van participatie en betrokkenheid onder de bewoners, zoals de Oranjehof, de jeugdwerf en het Kulturhus. In het gemeentelijk beleid wordt geopperd om voorzieningen te huisvesten in een dorps huis om zo ontmoetingen te faciliteren, wat dus bijdraagt aan de cohesie. In Elspeet is dit succesvol geweest, want het Kulturhus heeft er voor gezorgd dat leden van diverse verenigingen in één accommodatie zitten en kennis hebben gemaakt met wat bijvoorbeeld een muziekconcert te bieden heeft.

Men is over het algemeen al tevreden en om die reden worden er weinig fysiek-ruimtelijke maatregelen genoemd waar de gemeente op zou kunnen inzetten. Het kan gaan om de herinrichting van het centrum voor meer samenhang en aantrekkelijkheid voor toeristen of om een nieuw onderzoek naar de behoefte van starterswoningen. Deze maatregelen hebben vooral betrekking op het begrip binding. Bij de participatie, betrokkenheid en *linking capital* zijn de maatregelen die worden genoemd vooral procesmatig van aard. Wat de Elspeeters ten aanzien van de toekomst vooral aangeven is dat men waarde hecht aan het feit dat het voorzieningenaanbod en de sociale cohesie

blijft zoals deze nu is. Er moet dus vooral toegezien worden op het feit dat dit ook in stand blijft. Hoe dit exact moet gebeuren vinden de Elspeters zelf ook lastig aan te geven: het is immers ook toekomstmuziek. De gemeente Nunspeet kent volgens de prognose van het CBS en PBL een lichte bevolkingskrimp van tussen de 2,5 en 10% tot 2025, maar de gevolgen zijn daarvan (nog) niet echt merkbaar op het vlak van de cohesie in Elspeet.

De *linking capital* is in Elspeet wel voor verbetering vatbaar. Recente ervaringen blijven bij en worden in het dorp uitgewisseld. Deze ervaringen zijn regelmatig negatief van aard, dus dit tast het vertrouwen van dorpsbewoners in de gemeente aan. Zaken die worden aangeduid ter verbetering zijn het geven van duidelijkheid vooraf bij projecten (maar bijvoorbeeld ook bij bouwaanvragen), het versnellen van processen en het geven van mandaat aan de dorpsvereniging. Dit orgaan heeft in het verleden al op succesvolle wijze dorpsbelangen vertegenwoordigd en heeft het gevoel steeds meer serieus te worden genomen door de gemeente. De dorpsvereniging vormt op deze wijze ook een belangrijke schakel voor het verbeteren van de *linking capital*. Ook zou de burger zich actiever kunnen tonen richting de gemeente en de dorpsvereniging: de betrokkenheid is al hoog in Elspeet, maar om gezamenlijk doelen nog effectiever te bereiken zou de houding van de dorpsbewoner pro-actiever moeten worden.

Zoals gezegd ligt de prioriteit wat dorpsbewoners betreft op dit moment vooral op het 'behouden wat er nu is'. Om gezamenlijk signalen waar te nemen, is het van belang dat de banden tussen burgers en de gemeente (ofwel de *linking capital*) worden aangehaald en hierbij is een opgave weggelegd voor zowel bewoners, gemeente als de dorpsvereniging. Procesmatige maatregelen voor het behoud of verbetering van de sociale cohesie lijken op dit moment dus belangrijker te zijn dan puur fysiek-ruimtelijke ingrepen. Dit heeft ook te maken met het feit dat er op dit moment nog weinig problemen worden ervaren met betrekking tot de ruimtelijke ontwikkeling van Elspeet.

5 Neer: gemoedelijkheid aan de Maas

De gemeente Nunspeet is qua oppervlak al jaren dezelfde gemeente, maar dit geldt dit niet voor de gemeente Leudal, die in 2007 het resultaat is geworden van een fusie van een viertal kleinere gemeenten in Midden-Limburg. De gemeente Leudal vormt de tweede casus van het onderzoek en staat centraal in dit hoofdstuk. In het bijzonder gaat de aandacht uit naar het dorp Neer.

Allereerst worden in 5.1 de gemeente en het dorp geïntroduceerd en wordt ingegaan op relevant gemeentelijk beleid. Daarna komen de verhalen van de dorpsbewoners van Neer aan bod, waarbij in 5.2 eerst de binding wordt behandeld. In 5.3 staan de participatie en betrokkenheid centraal en in 5.4 volgt de passage over de *linking capital* in Neer. Tot slot volgt in 5.5 de conclusie van dit hoofdstuk.

In dit hoofdstuk worden de volgende twee deelvragen behandeld:

6. Op welke manier trachten overheden met ruimtelijke maatregelen de sociale cohesie in dorpskernen te beïnvloeden?

7. Wat vinden bewoners van dorpskernen van de sociale cohesie in hun leefomgeving en in hoeverre kan en moet dit volgens hen worden beïnvloed?

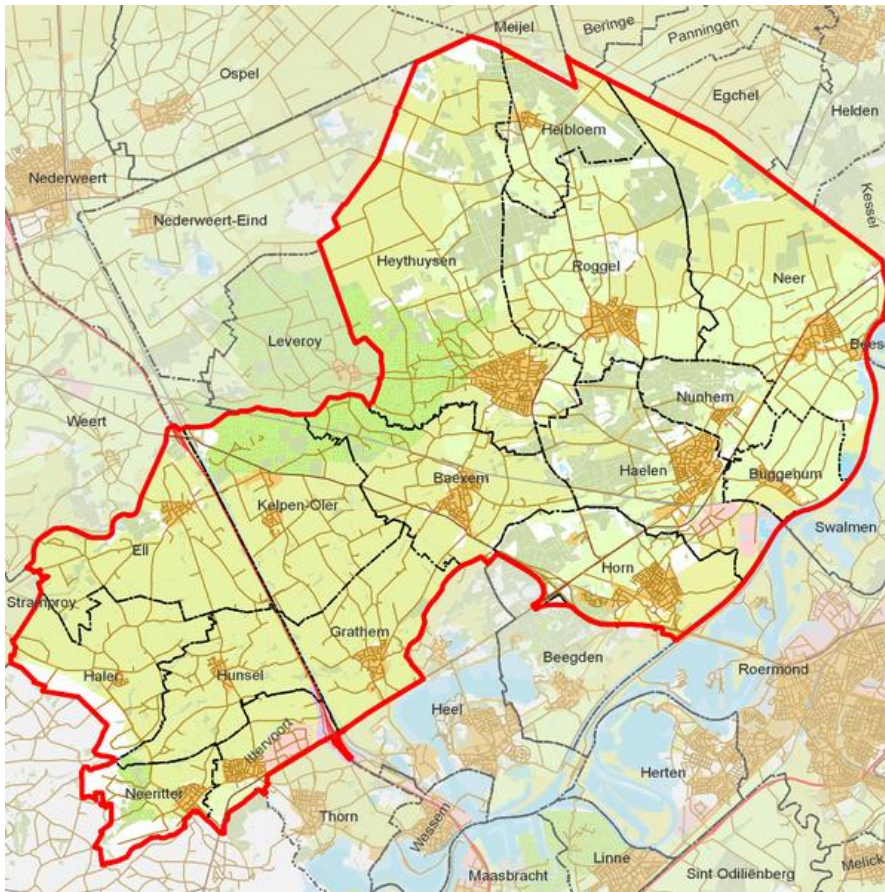
5.1 De casus Neer

Gemeente Leudal

De gemeente Leudal in Limburg is op 1 januari 2007 ontstaan uit een fusie van een viertal gemeenten: Haelen, Heythuysen, Hunsel en Roggel en Neer. De gemeente telde op 1 januari 2012 36.448 inwoners (Gemeente Leudal, 2012a). Door de fusie is Leudal in één klap qua oppervlakte de grootste gemeente van de provincie geworden. De gemeente telt in totaal zestien dorpskernen, waarvan Heythuysen met 6.516 inwoners de grootste kern is. Heythuysen is tevens de plaats waar het gemeentehuis gevestigd is en herbergt de meeste voorzieningen.

De gemeente Leudal is gelegen in een landelijk gebied tussen de steden Weert en Roermond. De snelweg A2 passeert de gemeente en daarnaast zijn de provinciale wegen N273 (Venlo-Belgische grens) en N280 (Weert-Duitse grens) van groot belang voor de bereikbaarheid. Hoewel er wel een spoorlijn door de gemeente loopt, kent Leudal geen eigen treinstation. Op dit moment wordt er overigens actief werk van gemaakt om in Baexem en Haelen één of twee stations aan de spoorlijn te realiseren (De Limburger, 2011).

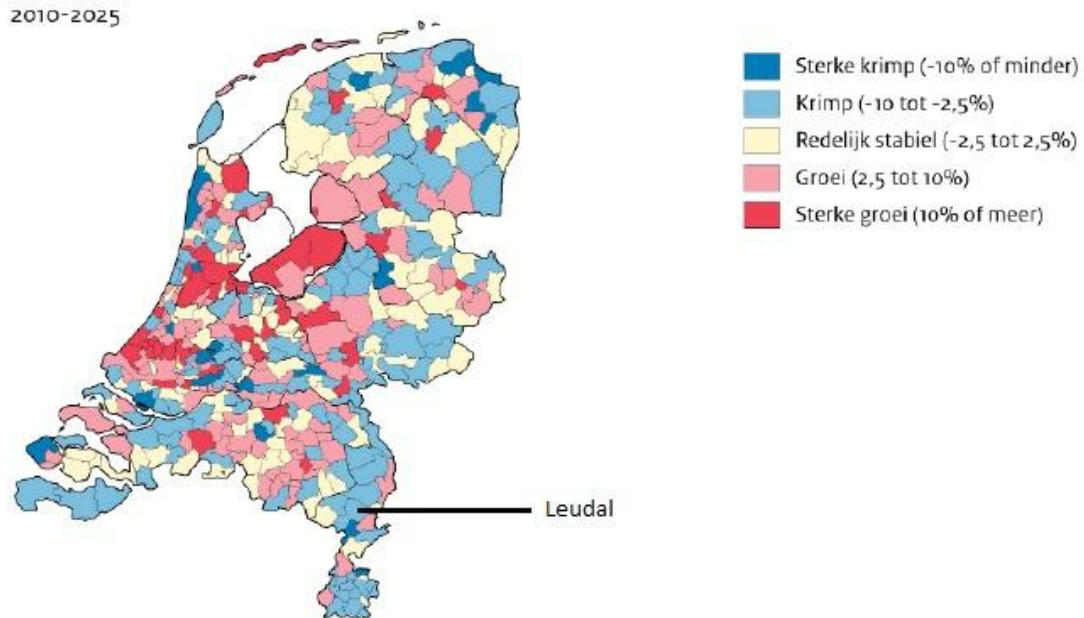
Mede door de gemeentelijke fusie is de gemeente Leudal erg gevarieerd. Zo zijn diverse dorpen gelegen aan de oevers van de Maas, terwijl andere gebieden in bosrijk gebied zijn gelegen. Diverse kernen zijn door de geografische ligging gefocust op Weert, terwijl anderen dorpen juist leunen op Roermond.

Figuur 5.1: Plattegrond van de gemeente Leudal (Bron: Wikimedia Commons, z.j.)

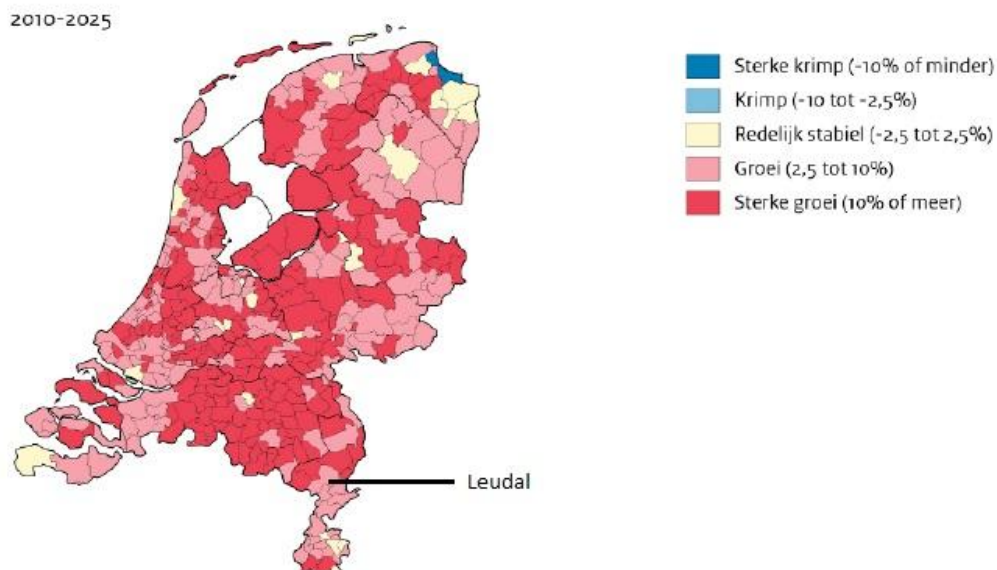
Om een indruk te krijgen van de demografische ontwikkelingen in de gemeente Leudal wordt kort ingegaan op een aantal statistieken. Kijkend naar de regionale bevolkings- en huishoudensprognoses van het CBS en het PBL (2011) kent Leudal net als Nunspeet tot 2025 een lichte vorm van bevolkingskrimp tussen de 2,5 en 10%, zoals in onderstaande figuur te zien is. Veel omliggende gemeenten kennen dezelfde ontwikkeling, maar er zijn ook een aantal gemeenten in de buurt gelegen waar sprake is van een sterke krimp van 10% of meer, zoals de gemeente Maasgouw, die ten zuiden van Leudal is gelegen. De gemeente Leudal maakt deel uit van de zogeheten anticipeerregio Midden-Limburg.

Figuur 5.2: Bevolkingskrimp in Nederland tot 2025 (Bron: eigen bewerking, originele afbeelding: CBS & PBL, 2011).

Ook in Leudal wordt de bevolkingskrimp echter ook in bepaalde mate gecompenseerd door het stijgen van het aantal huishoudens. Volgens de prognose in onderstaande figuur is te zien dat Leudal tot 2025 een stijging van het aantal huishoudens kent van tussen de 2,5 en 10% (CBS & PBL, 2011). In diverse omliggende gemeenten in Noord-Limburg en Noord-Brabant is de groei sterker, maar de lichte groei compenseert nog wel voor een deel de bevolkingskrimp.

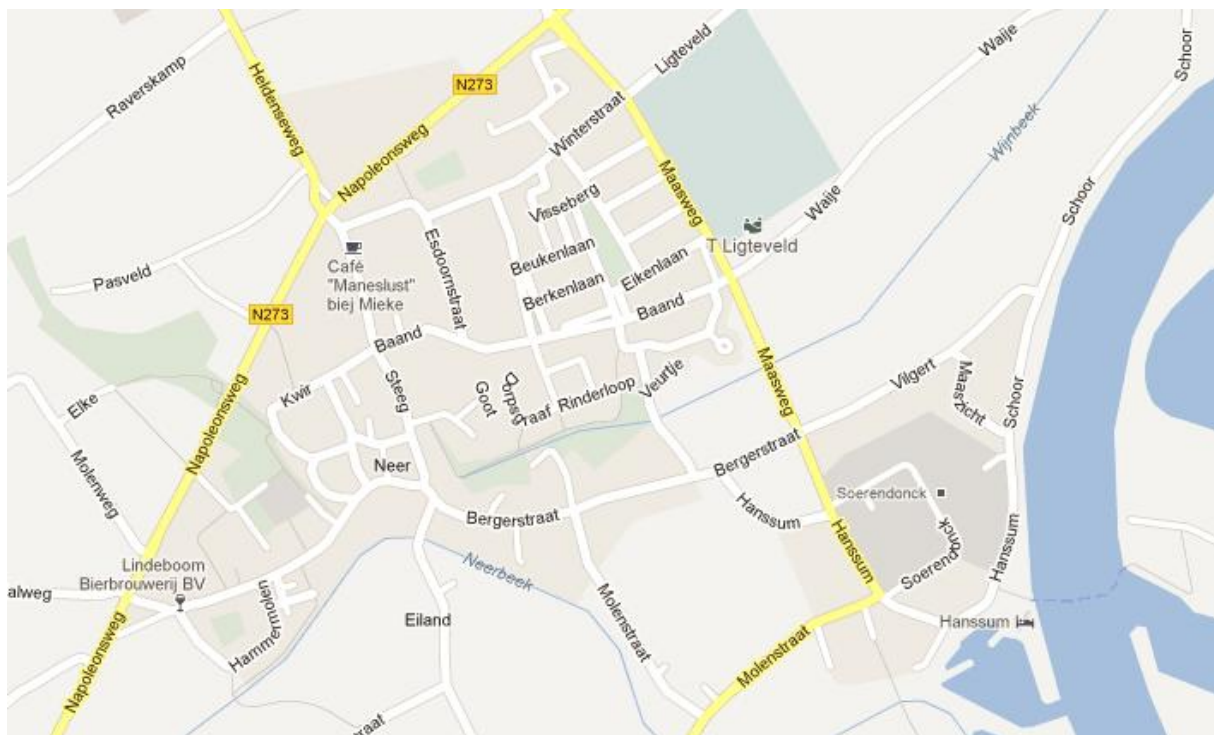

Figuur 5.3: Ontwikkeling huishoudens in Nederland tot 2025 (Bron: eigen bewerking, originele afbeelding: CBS & PBL, 2011).

Een andere noemenswaardige demografische ontwikkeling in Leudal is de vergrijzing. In 2009 lag het aandeel personen van 65 jaar of ouder tussen de 15% en 20%, terwijl er voor 2040 een aandeel wordt geschat van meer dan 30% (CBS & PBL, 2009). Hiermee behoort Leudal zelfs tot de gemeenten in Nederland die de sterkste vergrijzing kennen. Deze ontwikkeling kan samen hangen met de bevolkingskrimp, bijvoorbeeld doordat meer jongeren weg trekken uit de gemeente.

Neer

De kern Neer bevatte op 1 januari 2012 3.448 inwoners en behoort hiermee tot de middelgrote dorpskernen van de gemeente Leudal. Het dorp is gelegen aan de westzijde van de Maas in een afwisselend en glooiend landschap. Neer ligt 13 kilometer van Roermond en daarnaast zijn ook Weert en Venlo dichtbij gelegen. De provinciale weg N273 loopt dwars door de kern. Neer is onder andere bekend vanwege de bierbrouwerij Lindeboom. Het dorp kent een bruisend verenigingsleven met bijvoorbeeld twee schutterijen en een carnavalsvereniging. Ook zijn er veel cafés in het dorp gelegen. De gemeente Leudal omschrijft Neer als één van de autonome kernen met een behoorlijk voorzieningenaanbod, met enige 'bovenlokale uitschieters' (Gemeente Leudal & BRO, 2010).

Figuur 5.4: Plattegrond van het dorp Neer (Bron: Googlemaps, z.j.).

Gemeentelijk beleid

Om een duidelijk beeld te krijgen van de sociale cohesie in Neer is het interessant om kort aandacht te schenken aan het gemeentelijk beleid ten aanzien van sociale cohesie en andere relevante beleidsvelden. Worden hier bijvoorbeeld al concrete maatregelen genoemd voor verbetering van de sociale cohesie of specifieke onderdelen hiervan?

Strategische overallvisie Leudal in 2020

Na de gemeentelijke fusie heeft de nieuwe gemeente Leudal een strategische toekomstvisie vastgesteld, waarin wordt ingegaan op de speerpunten van de gemeente voor de toekomst. Deze visie is erg algemeen van aard en schetst weinig concrete ruimtelijke toekomstbeelden. Toch wordt er wel degelijk ingegaan op een aantal punten met betrekking tot voorzieningen en sociale cohesie.

In de visie wordt gesteld dat Leudal als leefomgeving een sterke sociale samenhang heeft, wat tot uiting komt in een bruisend verenigingsleven, veel bewonersinitiatieven en de inzet van vrijwilligers voor een veelvoud aan evenementen. In de meeste kernen is een eigen carnavalsvereniging en schutterij te vinden en de meeste dorpen hebben één of meerdere sportverenigingen.

De gemeente erkent dat voorzieningen in diverse kleine dorpskernen onder druk staan. Deze ontwikkeling hangt samen met de demografische krimp die Limburg teistert. Het benutten van de sociale cohesie in kernen wordt als kans genoemd. Nieuwe inwoners dienen meer ruimte te krijgen voor het komen met eigen ideeën en ten aanzien van commerciële voorzieningen wordt gesteld dat er niet geforceerd aan vast wordt gehouden. De gemeente erkent de veranderende vorm van sociale cohesie: voorheen was er sprake van historische traditie en familiebinding, terwijl dit steeds meer verschuift naar het meedenken over de kwaliteit van de eigen leefomgeving als belangrijke invalshoek (Gemeente Leudal, 2007). Binding is hiermee slechts één ding, pas met echte betrokkenheid kun je werken aan een leefbare toekomst van de dorpen. De gemeente Leudal kiest ten aanzien van het voorzieningenniveau bewust voor een hiërarchie van de dorpen. Zo wordt Heythuysen aangeduid als centrumkern en zijn er een aantal kernen aangewezen als autonome kern. Het dorp Neer valt hieronder. Tenslotte zijn er een aantal woondorpen, waar het accent ligt op het behoud en het stimuleren van de ontmoetingsfunctie voor inwoners. In deze dorpen wordt niet geforceerd vastgehouden aan het behouden van commerciële voorzieningen, waarmee de gevolgen van demografische krimp als het waren worden erkend in plaats van bestreden (Gemeente Leudal, 2007).

Structuurvisie

De prioritering van de voorzieningenniveaus in de dorpskernen komt ook terug in de structuurvisie voor Leudal die in 2010 is opgesteld. Door het wegvallen van draagvlak is het onmogelijk om te garanderen dat alle kernen in de toekomst over alle voorzieningen kunnen blijven beschikken (Gemeente Leudal & BRO, 2010). Als de voorzieningen niet meer naar de mensen gebracht kunnen worden, wordt er ingezet op de vraag hoe mensen naar de voorzieningen kunnen worden gebracht. Hieruit blijkt dat de focus is verschoven van de nabijheid naar de bereikbaarheid van voorzieningen. Flexibiliteit en meervoudig gebruik van voorzieningen wordt genoemd als oplossing voor de opkomende demografische krimp, maar volgens de gemeente is er nog een grote slag te maken. Aansluitend op de ontmoetingsfunctie die centraal staat in de kleinere kernen wordt gestreefd naar de garantie van minimaal één ontmoetingsplaats per kern.

Eigen initiatieven vanuit de lokale bevolking worden gestimuleerd, waarbij de gemeente Leudal zoveel mogelijk de kansen wil benutten die zij krijgt aangereikt. Met het stimuleren van eigen initiatieven wil de gemeente gemeenschapsvorming en zelfredzaamheid van de bevolking bevorderen, maar daarnaast ook de persoonlijke- en sociale ontwikkeling. Zonder concrete voorbeelden te noemen stelt de gemeente dat met het ondersteunen van extra voorzieningenaanbod gewerkt wordt aan het behouden van gemeenschapsbanden. In beginsel wil de

gemeente meewerken aan alle commerciële en maatschappelijke initiatieven die leiden tot de verbetering van het voorzieningenaanbod en hiermee ook van de leefbaarheid. Uiteraard dienen initiatieven wat betreft maat en schaal wel te passen bij de gemeente. Ook op het gebied van woonbeleid wordt aandacht geschonken aan sociale binding, ook met de gemeente zelf. Dit gebeurt door de inzet op de kwaliteit van de woningvoorraad. (Gemeente Leudal & BRO, 2010).

Concluderend valt te stellen dat er in de structuurvisie weinig concrete handvaten worden gegeven voor het gemeentelijk beleid ten aanzien van sociale cohesie en voorzieningen. Wel wordt aangegeven niet geforceerd aan te houden aan het behoud van voorzieningen in alle kernen en dat er veel aandacht uit gaat naar het faciliteren van initiatieven voor het behoud en verbetering van gemeenschapsleven.

Project 'Dorpen van de Toekomst'

In 2010 is de gemeente Leudal gestart met het project 'Dorpen van de Toekomst'. Onderdeel van dit project is het komen tot een integraal accommodatiebeleid voor Leudal en het werken aan een toekomstvisie voor het verenigingsleven in de gemeente. Vooral het laatste punt is relevant voor de sociale cohesie in de dorpen. Tijdens diverse bijeenkomsten met verenigingen is gesproken over de veranderende maatschappij en wat de rol is van verenigingen hierin (Gemeente Leudal, 2012b). In de dorpskernen is aangegeven dat er veel interesse in dit traject. De gemeente erkent dat het steeds vaker een beroep doet op het verenigingsleven als het gaat om het oppakken van maatschappelijke thema's, zoals het bevorderen van de leefbaarheid. Op basis van het eerste traject is het accommodatiebeleid opgesteld. Inmiddels is gestart met het tweede traject, voor de zogeheten 'lange termijn'. In de toekomst zullen dus meer van dergelijke bijeenkomsten plaats gaan vinden, met als doel om tot toekomstvisies te komen voor de dorpen. Ook verenigingen van buiten de sport worden hiervoor uitgenodigd, want juist samenwerking tussen verschillende partijen maakt het opzetten van nieuwe initiatieven, het stimuleren van de leefbaarheid en het verbeteren van het voorzieningenniveau makkelijker.

5.2 Binding

Hoe wordt de sociale cohesie in Neer ervaren en in hoeverre kan de gemeente de sociale cohesie volgens dorpsbewoners beïnvloeden met ruimtelijk beleid (of juist op andere wijze)? In deze paragraaf wordt op ingegaan op wat in interviews is gezegd ten aanzien van de onderdelen van sociale cohesie in het dorp, om te beginnen met de binding. Hierbij wordt wederom steeds onderscheid gemaakt tussen de huidige beleving en uitingen en de verwachtingen voor de toekomst.

Beleving en uitingen van binding

In de operationalisatie van sociale cohesie zijn bij het begrip binding vijf verschillende soorten onderscheiden: economische-, functionele-, sociale-, culturele- en politieke binding. Net als voor Elspeet geldt dat in de interviews in Neer niet elke vorm van binding expliciet genoemd is, vaak omdat zij sterke overlap hebben met elkaar. Zo wordt economische binding (bijvoorbeeld als gevolg van uitgaven van een consument) niet als afzonderlijk genoemd, maar kan deze wel gekoppeld worden aan de binding die aanwezig is als gevolg van de aanwezige voorzieningen in Neer (functionele binding).

Eén van de elementen die onderscheiden worden is de functionele binding, die betrekking heeft op de mate waarop gebruik wordt gemaakt van diensten en voorzieningen in het dorp. Over het

algemeen zijn de bewoners van Neer tevreden over het voorzieningenniveau in het dorp, hoewel er wel meer voorzieningen dreigen te verdwijnen in de toekomst. Wat wel gemist wordt is de sfeer die bepaalde kleinschalige voorzieningen vroeger met zich meebrachten. *“De elektriciteitszaak, de smederij waar ook nog de hoeven geslagen werden. Dat mis je wel”*. (NE4)

Er is in Neer veel kleine middenstand verdwenen in de loop der jaren. Hoewel Limburg toch wel bekend staat als een provincie waar bij wijze van spreken op ‘elke hoek van de straat een café te vinden is’, zijn er veel cafés verdwenen. Ook veel specifieke kleinere zaken bestaan niet meer: *“Mijn vader weet nog dat er vijf bakkers waren, toen was het dorp nog helemaal niet zo groot”* (NE5).

De voorzieningen in Neer dragen bij aan de functionele binding en daarmee aan de sociale cohesie in Neer. Zo is de supermarkt een belangrijke ontmoetingsfunctie voor de dorpsbewoners. *“Als je je karretje pakt staan ze te praten en als je je boodschappen gedaan hebt staan ze er nog. Daar wordt het dorpsnieuws uitgewisseld”* (NE5). Ook het gemeenschapshuis wordt als belangrijke voorziening genoemd. *“Het gemeenschapshuis In Den Hamaeker is bepalend voor de cohesie in Neer”*, zo stelt NE6. Veel verenigingen maken gebruik van dit complex. Doordat de gemeente dit soort voorzieningen minder subsidieert als voorheen, proberen partijen gezamenlijk te kijken hoe het gemeenschapshuis gefinancierd kan blijven worden. Naast het feit dat het gemeenschapshuis bijdraagt aan de sociale cohesie, heeft het er andersom ook toe geleid dat de vele verenigingen samen de handen ineen hebben geslagen om het gemeenschapshuis in het dorp te krijgen. *“Het woord gemeenschapshuis zegt dat al”*, stelt NE7. Dit voorbeeld laat de wederkerige relatie tussen voorzieningen en binding (als onderdeel van sociale cohesie) goed zien.

Op het gebied van bijzondere voorzieningen als theaters en andere uitgaansgelegenheden wordt gerust naar steden als Roermond, Weert of Venlo gereden. Wat dat betreft is het wel algemeen geaccepteerd in Neer dat een dergelijk dorp niet alles kan herbergen. Wel wordt er een zorgvoorziening gemist voor ouderen, die er voor zorgt dat mensen in het dorp kunnen blijven wonen. Zo zijn er leden van de seniorenvereniging, die om die reden niet meer in Neer wonen. *“Ja op dit moment zijn er wel een aantal die niet in Neer wonen maar ergens in een verzorgingstehuis omdat die niet in het dorp aanwezig is”*, stelt NE7. En NE5 zegt hierover: *“Mensen wonen hier tot een bepaalde leeftijd, maar als je echt meer zorg nodig hebt dan moeten ze buiten het dorp gaan wonen. En dan gaan ze richting Heythuysen, Helden, Thorn. Dat vind ik best jammer, die hebben hier hun hele leven gewoond en dan moeten ze zelf weg”* (NE5). Desondanks verwachten de bewoners niet dat er snel een dergelijk verzorgingstehuis komt, zeker niet in deze tijd van bezuinigingen. Toch kan een zorgvoorziening bijdragen aan de functionele binding in het dorp, doordat bepaalde groepen op die manier bij elkaar kunnen blijven wonen en het eenzaamheid van ouderen tegengaat. Daarnaast speelt de vergrijzing mee op de achtergrond.

De voorzieningen zorgen in de vorm van ontmoetingsplekken ook voor binding op sociaal vlak. Ondanks het feit dat jongeren weg trekken naar omliggende steden in de buurt, is de sociale binding nog altijd aanwezig volgens dorpsbewoners. Er zijn wel degelijk hechte vriendengroepen aanwezig in het dorp, die er voor zorgen dat jongeren ook in Neer blijven wonen. NE4 illustreert het verschil met grotere steden: *“Hier worden de jongeren juist in de groep opgenomen. Die hebben hun eigen keetje. Die groep wordt dus steeds groter, de homogenie is heel groot. Die doen dan ook dingen met het carnaval en kermis, optochten enzo. Dat is een heel groot verschil met de stad. In een dorp zie je dat een club veel meer aan elkaar blijft hangen, ook al wonen ze buiten het dorp of krijgen ze verkering”*.

Ze blijven stappen met elkaar en er is niet één iemand die moet sturen om dat bij elkaar te houden. Dat is het grote verschil met de stad”.

In tegenstelling tot in Elspeet wordt culturele binding minder nadrukkelijk genoemd in uitspraken van dorpsbewoners. Dit kan te maken hebben met het feit dat er minder nadrukkelijk grenzen worden ervaren tussen bewonersgroepen, bijvoorbeeld door geloofsverschillen. Wel zorgen de tradities in de vorm van jaarlijkse activiteiten als carnaval en schuttersfeesten voor culturele binding. Deze binding is dan meer van toepassing op het gehele dorp in plaats van op specifieke groepen.

Politieke binding gaat om de mate waarin bewoners betrokken zijn bij besluitvorming en andere relaties van zeggenschap in het dorp. Ten aanzien van de aanwezigheid van problemen wordt gesteld dat bewoners van Neer nogal eens passief kunnen zijn. *“Mensen laten bepaalde zaken over zich heen komen en pas achteraf gaan ze pas daarover klagen. Zo hebben we bijvoorbeeld in het verleden een hele herinrichting gehad van de kern van het dorp. En daarbij was er nagenoeg geen aandacht voor de historische kern. Met historisch bedoel ik dat daar nog resten te vinden waren van de kern van dit dorp van pak ‘m beet 1000 jaar geleden. En die zijn gewoon met de bulldozer opgeruimd. En op het moment dat blijkt dat er iets afgebroken wordt, dan wordt er pas ingezien dat er wat aan de hand is. Wij hadden uit de politieke fractie daar wat over geroepen en een aantal informatieavonden georganiseerd. Maar als dan een heemkundevereniging zegt van “hé verdorie dat was eigenlijk nog een boerderij wat er binnen in zat die hier 1000 jaar geleden neer gezet is” dan komt er een gevoel van ja dat hadden we toch niet af moeten breken. Dan bedoel ik van je moet soms ook bereid zijn om ergens in een vroeg stadium over na te gaan denken en niet alles over te laten aan de gemeenteraad”.* (NE1). Deze passiviteit kan er op duiden dat de politieke binding in Neer beperkt is, maar anderzijds maken de verenigingen zich wel heel sterk voor het behoud van bijvoorbeeld het gemeenschapshuis en er zijn ook mensen die proberen de dorpsraad weer nieuw leven in te blazen. Het is dus lastig om een eenduidig oordeel te geven over de politieke binding in Neer.

Binding in de toekomst

De aanwezige voorzieningen in Neer dragen bij aan de binding in het dorp, met name op het vlak van de functionele en sociale binding. De dorpsbewoners zijn hier op dit moment tevreden mee, maar wijzen wel op de ontwikkelingen van krimp en schaalvergroting. Er is in de afgelopen decennia al veel middenstand verdwenen en de sfeer van vroeger wordt soms gemist. Sommige dorpsbewoners nemen het woord ‘spookdorp’ zelfs al in de mond, als er meer voorzieningen dreigen te verdwijnen. Daarom wordt er op gewezen dat het huidige aanbod absoluut moet worden behouden.

Welke fysiek-ruimtelijke maatregelen worden door de dorpsbewoners genoemd die betrekking hebben op binding? Op het vlak van de voorzieningen is het volgens de dorpsbewoners vooral zaak om te behouden wat er nu is. In aansluiting op het realiseren van voorzieningen voor ouderen wordt het idee geschetst om van voormalige schoolgebouwen of gebouwen met een verloren bestemming nieuwe appartementen voor ouderen te realiseren. Hiermee doe je iets functioneels met de gebouwen die nu nergens meer voor dienen en wordt er ook ingespeeld op het toenemende aantal ouderen in het dorp. Op deze manier zouden zij kunnen blijven wonen in het dorp, in plaats van dat zij op oudere leeftijd nog naar een grotere kern dienen te verhuizen.

Volgens NE2 zou er in het algemeen bij het realiseren van woningen rekening gehouden moeten worden met de afstand tussen woningen. *“Als je planologisch gezien de ruimte goed benut en ook de*

mensen fysiek de ruimte geeft dan beïnvloedt dat de sociale cohesie positief volgens mij. Je hebt toch je privacy en je weet dat er een stuk verder iemand woont waar je op kunt bouwen. Fysiek moet je dan al een afstand overbruggen om met iemand te praten. Dat doe je dan sneller dan met iemand die boven je woont". Dit is een voorbeeld van een stedenbouwkundige ingreep die de sociale cohesie kan beïnvloeden, maar heeft niet specifiek betrekking op één van de onderdelen van sociale cohesie die in dit onderzoek worden onderscheiden.

Er zijn door de dorpsbewoners geen expliciete procesmatige maatregelen genoemd die betrekking hebben op binding. Wel is gesteld dat het bij de nieuwe ruimtelijke plannen en projecten (bijvoorbeeld suggesties als hierboven) op prijs gesteld wordt als dorpsbewoners nadrukkelijker bij de planvorming betrokken worden en dat de gemeente hierbij een positieve instelling laat zien aan de bewoners. In de volgende paragrafen wordt hier verder op ingegaan.

5.3 Participatie en betrokkenheid

Ook in dit hoofdstuk over de casus Neer worden de participatie en betrokkenheid, die onderdeel uitmaken van sociale cohesie, samen behandeld vanwege de overlap met elkaar.

Beleving en uitingen van participatie en betrokkenheid

Een eerste indicator die participatie meet (zie hoofdstuk 3) is het meedoen aan lokale activiteiten en het lidmaatschap van verenigingen. Neer wordt ervaren als een gezellig dorp met een hecht verenigingsleven. Samen zorgen deze verenigingen er voor dat er veel bereikt kan worden waar behoefte aan is. *"Toevallig had ik het gisteren er nog over, in Neer kan alles! Soms wordt er wel eens tegengesputterd, maar uiteindelijk krijgen we alles wel voor elkaar en dat zegt veel",* laat NE7 weten. *"En nu gaan we een jubileumconcert organiseren op de Maas op pontons. De Maas is toch een brede rivier van 150 meter breed. En iedereen had zoiets van dat lukt nooit maar ik ben er van overtuigd dat ons dat lukt. Hier kan heel veel!"*. Ook wordt de term noaberschap in verband verbracht met Neer. *"Neer kent een gemeenschap waar sprake is van noaberschap. Je vraagt nooit tevergeefs om steun en hulp en veel verenigingen helpen elkaar"* (NE6).

Dat blijkt dat de participatie (en daarmee sociale cohesie) sterk kan groeien door toedoen van één of meer actieve personen blijkt uit het volgende citaat: *"Toen wij 40 jaar geleden in Neer kwamen wonen was er één man, die de cohesie verzorgde. Iedere keer als er nieuwe mensen of buurtjes kwamen was hij degene die de buurtverenigingen ging oprichten. En daar bleef hij net zo lang bij zitten tot dat dat een beetje liep, zo'n buurtgemeenschap. Dat ze elkaar konden begrijpen en met elkaar aan de slag konden...carnaval, kermis, dat soort toestanden. Dat was het begin van de cohesie"* (NE4). Er kan dus net maar een persoon te zijn die het vuurtje aansteekt en daarmee dorpsgenoten wakker kan schudden om ergens in mee te participeren.

Een andere indicator die betrekking heeft op participatie is het vrijwilligerswerk. Dit is een punt dat veelvuldig naar voren komt in de gesprekken met dorpsbewoners. De aanwezigheid van veel vrijwilligers is een uiting van de goede sociale cohesie in het dorp. *"Het barst al van de vrijwilligers. Die ouderenvereniging heeft heel veel vrijwilligers, steken allemaal de handen uit hun mouwen. Dat zie je bij alle verenigingen. En bestuurlijk is er niet altijd iemand, maar als er wat moet gebeuren, bijvoorbeeld een schuttersfeestje, dan is heel het dorp daar"* (NE4).

Over de beschikbaarheid van vrijwilligers in de toekomst zijn verschillende verwachtingen. Enerzijds wordt verwacht dat de vrijwilligers zich in veelvoud zullen blijven aanbieden. *"De bereidwilligheid is*

er nog steeds en die zal er altijd wel blijven” (NE4). Een andere respondent stelt dat het toch steeds moeilijker wordt om vrijwilligers te vinden. Het is dan met name lastig om vrijwilligers te vinden voor meer dan één keer: “Vorig jaar met de floriade in Venlo konden ze met een bus van de Zonnebloem er naar toe. Er moest voor iedere ‘gast’ een begeleider klaar staan. Ik ben toen op zoek gaan naar mensen die een rolstoel wilden duwen en ik had er toch een tiental weten te strikken. En daarna heb ik gezegd van goh we hebben er wel vaker nodig. Een keer vonden ze prima, maar niet zo van ik word vaste vrijwilliger en je kunt iedere keer een beroep op me doen” (NE5). Ook wordt aangegeven dat het lastiger wordt om in de doelgroep van jongeren nieuwe vrijwilligers te vinden die bijvoorbeeld ondersteuning bieden bij kinderactiviteiten. De individualisering van de maatschappij en het feit dat mensen minder tijd hebben worden aangegeven als reden.

Een andere oorzaak voor het lastiger kunnen vinden van vrijwilligers is het feit dat veel mensen zijn aangesloten bij meerdere verenigingen. Getuige het aantal verenigingen dat in Neer aanwezig is (rond de 40 verenigingen op 3500 inwoners) is dit geen gekke constatering. Doordat steeds meer verenigingen op vrijwilligers moeten draaien, deels als gevolg van minder subsidies van de overheid, kan dit voor de toekomst problemen opleveren. Het vrijwilligerstekort heeft er bijvoorbeeld bij buurtverenigingen al voor gezorgd dat zij fusies zijn aangegaan.

De hoge mate van participatie in Neer komt ook tot uiting in de solidariteit voor de lokale kleine ondernemers. Zo heeft de seniorenvereniging, die overigens met meer dan 500 leden de grootste vereniging van het dorp is, de afspraak dat leden geen boodschappen halen buiten het dorp voor evenementen. En in het algemeen wordt ook getracht om mensen boodschappen te laten doen op het eigen dorp. *“Er zijn er nog wel veel die naar andere dorpen gaan voor hun boodschappen, maar wij promoten het wel dat iedereen dat zoveel mogelijk in Neer doet. Wat we zelf nodig hebben halen we zoveel mogelijk hier” (NE7).*

Een uiting van betrokkenheid is het groeten van elkaar. Volgens NE5 wordt dit veel gedaan in Neer. *“Ik groet eigenlijk alle mensen. Mijn dochter zat vroeger voorop de fiets en die zei nog meer dan ik tegen iedereen goedendag. En toen ik een keer met mijn zus in een stad liep groette ik automatisch de mensen. Je kent de mensen niet maar het zit dan zo in je! Als ik de achterbuurvrouw binnen zie zitten dan zwaai je even.”* Wel lijkt deze gewoonte door de komst van origine niet Neerenaren iets te zijn afgenomen. Dit is een voorbeeld van hoe de betrokkenheid in zijn geheel in de loop van de tijd is veranderd in een dorp als Neer.

Het dorp wordt als erg open ervaren, waar nieuwkomers echt de kans krijgen om te integreren in de dorpsgemeenschap. NE4, iemand die van origine niet uit het dorp afkomstig is, vertelt hierover: *“Als je je openstelt voor het dorp, dan stelt het dorp zich ook open voor jou. Sowieso al eigenlijk, dat is heel prettig. Dat gaat in Kessel of Roggel niet zomaar gebeuren. Neer is op dat vlak echt uniek”.*

De florierende verenigingen in Neer zorgen er voor dat de betrokkenheid als geheel als zeer positief wordt ervaren. Zo wordt gesteld dat de dorpsbewoners veel voor elkaar over hebben en ook elkaar helpen als zij hulp behoeven, wat eveneens uitingen van de betrokkenheid zijn. *“Als er in onze buurt iets is dan hoef ik maar met mijn vingers te bewegen en er is al iemand bereid al wat te doen. Mijn buurman laat ‘alles vallen’ om mij te helpen met mijn auto”,* stelt NE2.

Veel initiatieven in Neer zijn opgezet door kleine buurtverenigingen, die vaak bestonden of bestaan uit bewoners van één of een paar straten. Ook vanuit de buurtverenigingen is van oudsher een soort *noaberplicht* aanwezig voor elkaar. *“Als iemand sterft dan is iedereen betrokken bij het proces van de*

begravenis. Er is hier zo'n meneer gestorven vorige week en dan is het de morele plicht om mee te helpen. Dan wordt er een dienst voor gehouden, of een grafstuk gekocht, en op die manier neem je afscheid" (NE3). Het blijkt dat deze vorm van betrokkenheid niet zozeer is vanwege het geloof. Het is de meeste mensen juist te doen om de traditie die erbij hoort en het gegeven dat men een laatste eer bewijst aan de dorpsgenoot: *"Als er iemand van het dorp doodgaat, dan zit de kerk bomvol. Maar dat wordt voor de mensen gedaan en niet voor het geloof. Waar kom je dat nog tegen?"* (NE4).

Wordt de sterke mate van betrokkenheid altijd als positief ervaren in Neer? Sociale controle is wel aanwezig in het dorp, maar is niet meer zo sterk als voorheen. De invloed van de katholieke kerk is in de afgelopen decennia sterk afgenomen. Waar het vroeger de pastoor was die overall goedkeuring voor moest geven, speelt de kerk meer vooral op traditionele wijze nog een rol, die bijvoorbeeld in uiting komt in een evenement als carnaval. In het algemeen wordt gesteld dat het wel meevalt met de ergernissen over sociale controle, die wel eens aanwezig is. *"Voor dat we in het dorp kwamen wisten ze al dat we getrouwd waren en een kind hadden. Maar als je dat erg vindt dan moet je niet in een dorp gaan wonen"* (NE4).

Participatie en betrokkenheid in de toekomst

Waar zou nog op kunnen worden ingezet op ruimtelijk vlak, om de participatie en betrokkenheid te beïnvloeden? Men is in het algemeen simpelweg al erg tevreden, dus er worden weinig zaken aangeduid. Er wordt door NE1 geopperd om na te denken over plannen voor starterswoningen, waarbij voor de invulling van de plannen veel ruimte zou moeten bestaan voor de burgers zelf: *"Daar zou je de burger veel meer bij moeten betrekken. En niet direct grote woningbouwplannen, maar bijvoorbeeld een pand of oud fabriek. Dan moet de bestemming aangepast worden en dan kun je van zo'n ruimte misschien drie woningen maken of weet ik het wat"* (NE1). Een groeiende betrokkenheid van de burgers hierbij kan bijdragen aan de sociale cohesie.

Op het vlak van participatie en betrokkenheid worden veel procesmatige aspecten genoemd die verbeterd zouden kunnen worden, met name met betrekking tot de gemeente en interactieve projecten. Deze zaken worden in de volgende paragraaf besproken, omdat in de volgende paragraaf de relatie tussen de dorpsbewoners en de gemeente centraal staat.

5.4 Linking capital

Naast binding, participatie en betrokkenheid wordt aandacht besteed aan de *linking capital* in Neer, die betrekking heeft op banden tussen burgers en bijvoorbeeld overheden. Dit wordt gedaan omdat deze banden kunnen bijdragen aan het gezamenlijk kunnen optreden tegen bedreigingen die op het dorp afkomen, zoals het verdwijnen van voorzieningen. De indicator die gebruikt wordt voor het meten van de *linking capital* is het vertrouwen dat de dorpsbewoners van Neer hebben in de gemeente.

Beleving en uitingen van *linking capital*

Bij de interviews met de dorpsbewoners van Neer is veelvuldig de relatie tussen burgers en de gemeente aan bod gekomen. Deze relatie speelt een grote rol als het gaat om het behartigen van de belangen van de dorpsbewoners door de gemeente. Het beïnvloeden van sociale cohesie in het dorp kan als onderdeel daarvan worden gezien.

De relatie van de burgers met de (gemeentelijke) overheid is naar het idee van dorpsbewoners aanzienlijk verslechterd in de afgelopen decennia. De voornaamste oorzaak die daar volgens hen aan ten grondslag ligt is de gemeentelijke fusie van Leudal die in 2007 heeft plaatsgevonden. Voor deze tijd heeft het dorp Neer al een fusie gekend met de dorpen Roggel en Heibloem als gemeente Roggel en Neer, maar deze fusie was veel minder ingrijpend. Inmiddels behartigt de gemeente Leudal de belangen van 16 dorpskernen en naar het idee van de dorpsbewoners van Neer is dit goed merkbaar. *“Kijk, Roggel en Neer was een gemeente van bijna 10.000 inwoners wat zijn zaakjes heel goed op de rol had, vond ik. Nou we zijn nu gefuseerd tot een gemeente die qua oppervlak de grootste is van Limburg. Die gemeentepolitiek is een stuk verder van de mensen af komen staan”,* stelt NE1.

Diverse dorpsbewoners praten over de situatie van vroeger. *“Als we een feest hadden dan liep je even naar het gemeentehuis namens de club buurten om wat geld te lenen of om dranghekken te vragen. Dan ging je de spullen halen en dan bracht je ze na afloop weer terug. Dat is nu ondenkbaar”,* vertelt NE3. Natuurlijk is de bestuurlijke schaalvergroting in heel Nederland zichtbaar, maar dit soort ontwikkelingen zijn wel van invloed op de relatie tussen burgers en de gemeente. Ook de stroperigheid en gebrek aan communicatie komen het vertrouwen van de burgers in Neer in de gemeente niet ten goede. Men vraagt zich tevens af of het centraliseren van de gemeenten (en andere voorzieningen) wel echt goedkoper is zoals wordt beweerd.

Linking capital in de toekomst

Waar de ervaringen rond binding, participatie en betrokkenheid veelal positief zijn in Neer, worden op het vlak van de *linking capital*, ofwel de relatie tussen burgers en de gemeente, veel verbeterpunten genoemd. Veel van deze zaken kunnen ook de participatie en betrokkenheid van de dorpsbewoners verhogen, maar omdat deze paragraaf in het geheel gewijd is aan de relatie tussen burgers en de gemeente, worden deze hier besproken.

Een belangrijk aspect dat wordt aangeduid is de houding die de gemeente aanneemt bij initiatieven die vanuit de bevolking komen. Zo wordt gesteld dat de gemeente vaak al in het begin van een proces een negatieve instelling heeft. NE1 noemt het gemeenschapshuis als voorbeeld, waarbij de gemeente als gevolg van bezuinigingen steeds minder subsidieert. *“Wat het niet moet zijn is dat mensen de indruk krijgen dat de gemeente lekker wil bezuinigen en verder niks. En dat de mensen dan zelf als vrijwilligers het gemeenschapshuis moeten gaan runnen. Het moet wel positief blijven”.* En NE3 zegt dat het niet zo moet zijn dat de bewoners alleen maar het idee hebben dat ze puin moeten ruimen.

Volgens NE2 zijn er wel degelijk signalen dat de Neerse bevolking met meer initiatieven komt op het moment dat de houding van de gemeente anders is. Ook hier gaat het om de positieve instelling, waarbij het feit dát de mensen zelf komen met een idee nadrukkelijker als positief moet worden gewaardeerd. *“In Heibloem hebben ze een centrumplan waarbij men zelf dingen heeft bedacht. En dan is al heel snel geld een vraagteken. Maar dat het uit de burgers zelf komt is al heel wat. Al kost het 1000 euro meer, misschien maakt het dan niet uit, want als je dan weigert mee te werken dan komen ze misschien nooit meer zelf met een initiatief”* (NE2).

De gemeente zou volgens NE2 bij het ontwerpen van een bestemmingsplan ook de burgers moeten betrekken: *“Eigenlijk zou je zelfs zover moeten durven gaan van ‘maken jullie zelf het plan maar’. Ga gewoon eens om de tafel zitten. Maakt niet uit hoe je het doet, maar doe het maar eens. En ik denk dat je dat in Neer dan zouden ze ervoor gaan en ook wat moois ervan maken, daar ben ik bijna zeker*

van. *Dat organisatietalent dat hebben ze wel*". Desondanks wordt er naar zijn idee nog veel geleund op de gemeente. *"Burgers willen graag dat er voor hen gezorgd wordt. Ze zijn in een zorgcultuurtje opgegroeid, 'dat doet de gemeente wel'. En die omslag die is moeilijk te maken"* (NE2). Mogelijk wordt deze omslag sneller gemaakt wanneer het vertrouwen van burgers (en daarmee de betrokkenheid) groeit.

Naast een positieve stimulans en het actiever betrekken van burgers in planvorming, zou de gemeente zich volgens de dorpsbewoners moeten focussen op specifieke groepen uit de samenleving, zoals jongeren. Zij vormen de generatie van de toekomst, maar zijn naar het idee van een aantal respondenten niet meer zo makkelijk te betrekken in verenigingen en diverse initiatieven.

De gemeentelijke fusie van Leudal heeft er zoals gezegd voor gezorgd dat naar het idee van bewoners van Neer de gaten tussen burgers en de gemeente groter zijn geworden en dat belangen minder goed worden behartigd. Het ontbreekt in Neer tegelijkertijd aan een soort tussenorgaan die belangen verzamelt en de schakel vormt tussen burgers en de gemeente: een dorpsraad- of dorpsvereniging. Dit orgaan heeft in het verleden wel bestaan en er is onlangs een poging geweest om de dorpsraad opnieuw leven in te blazen.

Voor het niet van de grond komen van een dorpsraad in Neer zijn allesomvattend drie oorzaken te herleiden uit de interviews. Allereerst lijkt in het geheel het draagvlak te ontbreken voor een dergelijk dorpsorgaan. Dit heeft te maken met feit dat er al veel verenigingen aanwezig zijn in Neer. In het bijzonder gaat het hierbij om buurtverenigingen die al veel kleinschalige zaken oppakken en waarvan mensen ook al weten dat deze er zijn. *"De dorpsraad had in feite daadkracht. Ze zijn maximaal met vijf man geweest en deden voor het dorp bepaalde activiteiten. Maar je hebt dus ook de 14 individuele buurtverenigingen waarbij 80% lid was van die buurten, daarbij was meer draagvlak"*, stelt NE3. Ook werd de dorpsraad als een soort concurrent gezien van florerende verenigingen. *"Vroeger had je hier een vereniging van de gezamenlijke buurten die alles al samen deden, die organiseerden Sinterklaas voor verschillende buurten, Koninginnedag. En ik denk dat heel veel van die verenigingen, met name de mensen die erbij betrokken waren, dat die het een beetje als een gevaar hebben ingezien dat er zo'n dorpsraad kwam. Daarom denk ik dat de dorpsraad niet goed van de grond komt"* (NE7).

Een tweede belangrijke oorzaak voor het niet van de grond komen van de dorpsraad is het feit dat de gemeente volgens bewoners de dorpsraad niet voor vol aanziet en onvoldoende initiatieven honoreert. NE1 stelt: *"Juist omdat de aanspreekpunten minder worden is een dorpsraad van groot belang. Alleen ja, je moet daar wel als gemeente een dorpsraad voor vol aanzien en ik persoonlijk vind dat je ze dorpsraad ook bepaalde bevoegdheden moet geven. Volgens mij worden ze op dit moment door de gemeente alleen als een soort klankbord gezien worden"*. NE3, zelf voormalig lid van het Dorpsoverleg (de dorpsraad in Neer), vindt dat het orgaan niet serieus genomen werd. *"Als je vanuit de gemeente een opdracht krijgt van ga iets voor de gemeenschap doen, dan moet ook de terugkoppeling plaatsvinden en dat miste ik. Als er een groep bezig is voor de gemeenschap dan moet je die in ieder geval een positieve stimulans geven en dat gebeurde niet. Ik heb een paar keer met die lui behoorlijk in de knoop gezeten en gezegd dat je op die basis niet verder kan"* (NE3). Ook hier wordt dus de positieve stimulans van de gemeente gemist.

Tot slot kan naast de genoemde oorzaken ook de afwezigheid van problemen in Neer een reden zijn voor het niet van de grond komen van de dorpsraad. *"Je ziet in andere kernen waar veel problemen zijn, dat een dorpsraad veel aanhang krijgt. Neer is blijkbaar tevreden"*, stelt NE6. In diverse andere

dorpen in Leudal zijn zelfs al dorpsplannen opgesteld, waar de dorpsraad een grote inbreng bij had. Het is dus mogelijk dat mochten er in de toekomst meer bedreigingen op Neer af komen, het beperkte draagvlak voor een dorpsraad alsnog groeit. De gemeente Leudal heeft momenteel al een Bureau Dorpsraden, die contact houdt met reeds bestaande dorpsraden in de gemeente. Een opstart voor een intensiever contact met een tussenorgaan als een dorpsraad lijkt dus wel aanwezig te zijn in de gemeente. Wellicht biedt dit een kans voor de toekomst om de dorpsraad meer op te tuigen en duidelijker te maken waar een dergelijk orgaan voor staat en voor kán staan. Volgens sommige bewoners moet daarvoor ook eerst goed intern worden gekeken hoe een dergelijk orgaan wordt opgezet.

5.5 Conclusie

Kijkend naar de tevredenheid over de binding, participatie en betrokkenheid, kan gesteld worden dat Neer volgens haar bewoners een dorp is met een hoge mate van sociale cohesie, wat zich bijvoorbeeld uit in het bruisende verenigingsleven waar men onderling bijspringt als dit nodig is. Ook zaken als het grote vrijwilligersaanbod, de onderlinge solidariteit en de vele traditionele activiteiten die voor (voornamelijk culturele en functionele) binding zorgen, illustreren deze cohesie. De gemeente Leudal, waar Neer onder valt, is in 2007 gefuseerd tot een gemeente met een groot aantal dorpskernen. Als gevolg hiervan is naar de beleving van de dorpsbewoners van Neer de kloof tussen burgers en de gemeente aanzienlijk gegroeid en worden lokale belangen minder goed behartigd. In tegenstelling tot binding, participatie en betrokkenheid, kan dus gesteld worden dat er op het vlak van de *linking capital* veel te verbeteren valt.

De gemeente noemt in het huidige beleid ten aanzien van sociale cohesie en voorzieningen weinig concrete maatregelen om in te spelen op ontwikkelingen als demografische krimp. Wel wordt aangegeven dat er wordt gestreefd naar het faciliteren van initiatieven van burgers, waarbij men streeft naar een situatie van zelfsturing van burgers. Ten aanzien van voorzieningen wordt Neer als autonome kern genoemd met een aanbod aan basisvoorzieningen. De gemeente Leudal kent tot 2025 een lichte krimp van tussen de 2,5 en 10%.

Hoewel er wel een aantal fysiek-ruimtelijke maatregelen worden genoemd om de sociale cohesie in Neer te beïnvloeden, blijken het toch veelal procesmatige aspecten te zijn die hieraan gekoppeld zijn. Met een meer open, transparante en positieve houding vanuit de gemeente valt er volgens de dorpsbewoners veel meer te bereiken dan nu het geval is. Desondanks wordt het leven in Neer als positief ervaren. Kleine leefbaarheidsproblemen worden aangepakt door de cohesie die er heerst binnen en tussen de verenigingen. Anderzijds zorgt de hoge mate van sociale cohesie die in het algemeen aanwezig is voor het feit dat slechts een beperkt draagvlak aanwezig is voor een dorpsvereniging. De dorpsbewoners geven wel aan dat het goed zou zijn dat er een dergelijk tussenorgaan zou bestaan, zeker in deze tijd van een groeiende kloof burgers en de gemeente door de fusie zoals wordt ervaren. Het blijkt echter niet duidelijk te zijn wat een dorpsraad- of –vereniging precies kan betekenen voor het dorp. Ook hierbij wordt gepleit voor meer duidelijkheid vanuit gemeenten en sommige respondenten stellen zelfs voor om een dorpsvereniging specifieke bevoegdheden te geven in de planvorming.

6 Conclusie

In dit conclusiehoofdstuk worden de resultaten uit beide casussen met elkaar vergeleken en worden conclusies besproken. De vergelijking van de resultaten uit Elspeet en Neer vindt in 6.1 plaats. Vervolgens wordt in 6.2 antwoord gegeven op de centrale vraag van deze thesis.

6.1 Vergelijking Elspeet en Neer

Om antwoord te kunnen geven op de centrale onderzoeksvraag is het eerst van belang om de resultaten van Elspeet en Neer met elkaar te vergelijken. Wat zijn overeenkomsten of juist opvallende verschillen?

Demografie en gemeentelijk beleid

De demografische prognoses van de gemeenten waar de dorpen in gelegen zijn (Nunspeet en Leudal) laten zien dat de demografische krimp en de stijging van het aantal huishoudens gelijkwaardig zijn aan elkaar. De vergrijzing is in Leudal wel sterker, wat verklaard kan worden door het hoge geboortecijfer in Nunspeet.

Het gemeentelijk beleid van Nunspeet ten aanzien van sociale cohesie en voorzieningen bevat concretere en gebiedsgerichte handvaten voor maatregelen om de sociale cohesie te beïnvloeden. Hoewel het belang van sociale cohesie wel wordt benadrukt in haar beleid, beschrijft de gemeente Leudal de strategie vooral op abstracte wijze. Wel wordt in beide gemeenten aangegeven open te staan voor initiatieven vanuit de *civil society*. De geleidelijke overgang van *government* naar *governance* is hierbij herkenbaar in het beleid, of in ieder geval de intentie hier toe.

Sociale cohesie: binding, participatie en betrokkenheid

In het theoriehoofdstuk is het begrip sociale cohesie uitgebreid de revue gepasseerd en zijn diverse soorten cohesie genoemd die kunnen worden onderscheiden. Ook zijn hier de begrippen binding, participatie en betrokkenheid geïntroduceerd, die in dit onderzoek als element van de sociale cohesie zijn onderscheiden. Het vierde element dat centraal staat in dit onderzoek, de *linking capital* zal later in deze paragraaf worden besproken.

De overgang van het traditionele dorp naar het woondorp van Thissen, waar in het theoriehoofdstuk aan werd gerefereerd, is in beide dorpen herkenbaar. Zo is er sprake van minder sociale verplichtingen, de komst van nieuwe bewoners van buiten het dorp of de regio en steeds meer contacten die verder dan het dorp gaan. Ook worden normen en waarden steeds meer gebaseerd op individuele keuzes (bijvoorbeeld ergens in participeren of niet). Dit uit zich bijvoorbeeld in het feit dat het bij de jongere leeftijdsgroepen steeds moeilijker wordt om vrijwilligers te vinden, omdat zij hun vrije tijd anders indelen en kiezen voor andere hobby's. Desondanks is er nog altijd een hoog aantal vrijwilligers aanwezig in de dorpen.

Als gekeken wordt naar de invloed van religie op de sociale cohesie in de dorpen dan valt op dat het (bevindelijk protestantse) geloof in Elspeet een belangrijke factor vormt voor de binding tussen bepaalde groepen. Dit is in Neer niet het geval, maar wel speelt de (katholieke) kerk hier op de achtergrond een rol. Hierbij valt te denken aan carnaval en de katholieke achtergrond van diverse verenigingen in het dorp, die bijdragen aan de culturele binding in Neer. De religie zorgt ervoor dat in

Elspeet groeppen mensen met dezelfde opvatting zich sterk verbonden voelen met elkaar (de *bonding capital* van Putnam), terwijl deze verbondenheid in Neer minder duidelijk waarneembaar is. Vanwege de sterke verbondenheid tussen specifieke groepen lijkt de *bridging capital* juist moeilijker te bereiken. Desondanks kijkt men wel over grenzen heen als het gaat om het verlenen van hulp en andere vormen van betrokkenheid. Zowel in Elspeet als Neer wordt aangegeven dat de derde vorm van sociaal kapitaal die wordt onderscheiden, te weten de *linking capital*, voor verbetering vatbaar is. Hier wordt later op ingegaan, omdat de *linking capital* speciale aandacht in dit onderzoek heeft verkregen.

In tegenstelling tot Neer is Elspeet nooit zelfstandig geweest. Elspeet heeft in het verleden tot de gemeente Ermelo behoord en is nu onderdeel van de gemeente Nunspeet, terwijl Neer ooit een eigen gemeentehuis had. Diverse dorpsbewoners van Neer schetsen het oude beeld van vroeger dat de burgemeester nog 'om de hoek' woonde, maar dat dit nu niet meer het geval is. Doordat Elspeet altijd al onderdeel is geweest van een groter geheel, kan dit van invloed zijn op de mentaliteit die er in dit dorp heerst. Men weet bijvoorbeeld niet beter dat bepaalde voorzieningen, zoals het gemeentehuis, buiten het dorp gelegen waren (en nog steeds zijn).

Hoe is het voor nieuwkomers om te integreren in de dorpsgemeenschappen van Elspeet en Neer? Hoewel de ervaringen wisselend zijn, blijkt dat het in Elspeet zoals eerder gesteld niet altijd even makkelijk is om onderdeel uit te maken van de dorpsgemeenschap als nieuwkomer, met name als men niet uit één van de geloofsgroepen afkomstig is. Toch is dit niet altijd het geval en wordt ook aangegeven dat veel nieuwkomers weten dat het besloten karakter van Elspeet nu eenmaal bij het wonen in dit dorp hoort. "Anders kom je hier niet wonen", is een veelgehoorde uitspraak. Neer lijkt wat dat betreft wel meer uitnodigend naar nieuwkomers. Zo worden nieuwe bewoners direct uitgenodigd om bij zich verenigingen aan te sluiten. Hierbij dient wel te worden aangetekend dat dit onderzoek zich niet uitgebreid toespitst op het integreren in de dorpsgemeenschap, maar op sociale cohesie in de breedste zin. Het is dus goed mogelijk dat er ook in Elspeet verenigingen hun best doen om nieuwkomers te verwelkomen. Ook wordt er ondanks de aanwezige 'grenzen' tussen bepaalde groepen in Elspeet zoals gezegd wel omgezien naar nieuwelingen als zij hulp behoeven. In de theorie is aangehaald dat sommige groepen bewoners van stedelijke wijken slechts tijdelijk woonachtig zijn in deze wijken (terwijl ze op zoek zijn naar woonalternatieven), waardoor zij minder vaak betrokken zijn in de gemeenschap. Voor zowel Elspeet als Neer wordt aangegeven dat burgers hier vaak met een bepaald motief komen wonen en ook niet snel geneigd zijn om weer te vertrekken. Hiermee is de neiging tot participatie ook groter, zeker als de nieuwkomers zich snel onderdeel van de gemeenschap voelen (bijvoorbeeld door lid te zijn van een plaatselijke kerk of het aansluiten bij een vereniging).

De sociale controle is in Neer in de afgelopen decennia afgenomen, wat komt door de afnemende invloed van de katholieke kerk (secularisatie). Toch blijft sociale controle toch iets typisch 'dorps', zo blijkt uit verhalen uit beide dorpen.

In beide dorpen is sprake van de aanwezigheid van veel vrijwilligers en ook veel verenigingen. Voor Elspeet is de Oranjehof een belangrijke uiting van het grote aantal vrijwilligers. In Neer zijn ook veel specifieke buurtverenigingen aanwezig, wat er voor zorgt dat kleine 'problemen' op buurtniveau worden aangepakt. In Elspeet zijn deze buurtverenigingen niet (of voorzover bekend minder) aanwezig, waardoor automatisch meer zaken op dorpsniveau aangepakt worden. Er wordt

aangegeven dat het wel steeds moeilijker wordt om vrijwilligers te vinden, wat komt door ontwikkelingen als individualisering, toegenomen arbeidsparticipatie en het feit dat veel mensen lid zijn van meerdere verenigingen (vooral in Neer).

De hoge mate van participatie en betrokkenheid in zowel Elspeet als Neer uit zich ook in de solidariteit voor de lokale middenstand, deels omdat de dorpsbewoners elkaar goed kennen, maar ook om ervoor te zorgen dat voorzieningen voor het dorp behouden blijven. Een bezoekje aan de lokale drogist wordt omschreven als iets 'vertrouwelijk' en de sfeer van verdwenen voorzieningen (zoals verdwenen ambachten) wordt soms gemist. Wel wordt erkend dat gewoon niet alles in de dorpen te verkrijgen is en dat het ook niet realistisch om een uitgebreid voorzieningenaanbod te hebben dat bijvoorbeeld bij stedelijke allures past. Er wordt verwacht dat zodra er problemen op de dorpen af komen als het om de middenstand gaat, de dorpsbewoners zelf hier automatisch op reageren door bijvoorbeeld hun koopgedrag te wijzigen (bijvoorbeeld de keuze voor het bezoeken van andere winkels).

Ruimtelijke ingrepen in de toekomst

Ten aanzien van voorzieningen kan gesteld worden dat zowel in Elspeet als in Neer het gemeenschapshuis een belangrijke ontmoetingsplek is en zodoende bijdraagt aan de functionele en sociale binding. De bewoners van Elspeet hebben zich samen sterk gemaakt voor de realisatie van diverse voorzieningen die mensen binden en tegelijk in behoeften voorzien, zoals de Oranjehof, Kulturhus en de jeugdwerf. In Elspeet zijn daarnaast de kerken een belangrijke voorziening voor de cohesie. Over het algemeen zijn de bewoners van beide dorpen erg tevreden over het wonen in het dorp en de aanwezige voorzieningen. Om deze reden worden er ook weinig ruimtelijke maatregelen genoemd die bij zouden kunnen dragen aan de sociale cohesie. Wel worden er een aantal ingrepen genoemd, zoals het realiseren van (nieuwe) starterswoningen en zorgvoorzieningen voor ouderen en minder validen, om specifieke bevolkingsgroepen te behouden voor het dorp en eenzaamheid tegen te gaan. De bewoners van Elspeet geven aan dat het centrum zou kunnen worden aangepakt om meer stedenbouwkundige, maar ook sociale samenhang te creëren en het dorpshart ook opnieuw aantrekkelijker te maken voor toeristen. Dit kan gezien worden als een voorbeeld van een stedenbouwkundige ingreep.

De dorpsbewoners van Elspeet zijn over het algemeen kritisch over het eventueel verplaatsen van winkels naar bijvoorbeeld de dorpsrand (nieuwe bedrijvenstrip) omdat dit de cohesie aan kan tasten. De winkels, die verspreid in het dorp gesitueerd zijn, vormen een belangrijke ontmoetingsplek voor de Elspeters. Voor de rest geven de bewoners van zowel Elspeet en Neer aan dat het vooral zaak is om ervoor te waken dat het huidige voorzieningenaanbod behouden blijft, zoals het gemeenschapshuis, kerken, winkels en de sportvoorzieningen. Hierbij is volgens hen zowel een rol voor bewoners zelf als voor de gemeente weggelegd. Ontwikkelingen en trends als krimp, vergrijzing, schaalvergroting en mobiliteitsgroei hebben er toe geleid dat er in de afgelopen decennia veel middenstand verdwenen is en men geeft aan dat het sluiten van meer voorzieningen kan leiden tot spookdorpen.

In beide dorpen hebben de ruimtelijke maatregelen, die genoemd worden ter verbetering van de sociale cohesie, vooral betrekking op het onderdeel binding. Betrokkenheid en participatie kunnen wel indirect worden beïnvloed, bijvoorbeeld doordat door een grotere binding de bereidheid om te participeren in een vereniging weer toeneemt. Bij deze vormen van sociale cohesie worden echter

vooral procesmatige maatregelen genoemd, evenals bij de *linking capital*, die in dit onderzoek als vierde element is onderzocht.

Proces en *linking capital*

Bij de ruimtelijke ingrepen die worden genoemd door de dorpsbewoners wordt continu het proces van de totstandkoming van projecten aangehaald. Zo wordt in Neer aangegeven dat de gemeente van de bewoners verwachten dat zij zelf bepaalde voorzieningen in stand houden (als gevolg van alle bezuinigingen) en met initiatieven komen, maar dit pas van de grond komt zodra zij meer positieve signalen krijgen van de gemeente.

De ervaringen van de Elspeters zijn wisselend als het gaat om de relatie met de gemeente. De sociale cohesie (het feit dat iedereen elkaar kent) speelt hierbij een belangrijke rol, doordat ervaringen worden gedeeld en de dorpsbewoners erg gevoelig blijken voor deze soms negatieve ervaringen uit het verleden. Om deze reden zijn de bewoners niet altijd zo actief naar de gemeente toe, maar ook wordt aangegeven dat er van oudsher al veel op de dorpsraad of gemeente geleund wordt. In Neer speelt vooral de gemeentelijke fusie uit 2007 een belangrijke rol in de groeiende kloof tussen de burgers en de gemeente. Overigens is in dit onderzoek niet specifiek aandacht besteed aan factoren die hebben bijgedragen aan de verslechterde relatie tussen burgers en de gemeente. Het is dus mogelijk dat er meer redenen aan ten grondslag liggen, maar de gemeentelijke fusie wordt door de bewoners zelf nadrukkelijk aangegeven als voornaamste oorzaak dat naar hun beleving de kloof gegroeid is.

Belangen worden minder goed vertegenwoordigd en ook stroperigheid in besluitvorming en het gebrek aan communicatie tast het vertrouwen van burgers in de gemeente aan. Verschillende aspecten die Lowndes et al. (2001) noemen als voorwaarde voor een goede burgerparticipatie komen hier terug. Zo zorgt een gebrek aan een goede communicatie (bijvoorbeeld over mogelijkheden voor initiatieven) er voor dat het vertrouwen in de gemeente en dus de *linking capital* aan wordt getast en komt het negatieve beeld dat aanwezig is, bijvoorbeeld door de gemeentelijke fusie of door eerdere ervaringen, het actief krijgen van burgers ook niet ten goede. Hoewel beide gemeenten in het beleid aangeven meer open te staan voor burgerinitiatieven en *governance*, kan dit pas echt van de grond komen indien het vertrouwen van de burgers in de gemeente wordt vergroot.

Wat dient er volgens de dorpsbewoners van Elspeet en Neer te veranderen om de relatie tussen de burgers en de gemeente te verbeteren en hiermee effectiever samen aan projecten te kunnen werken ter verbetering van de sociale cohesie en leefbaarheid als geheel? Er wordt aangegeven dat er meer duidelijkheid vooraf moet worden gegeven over mogelijkheden in de dorpen. Verder zou de gemeente positievere signalen af moeten geven als reactie op initiatieven waar burgers mee komen en meer de hand uit moeten reiken aan burgers om zelf invulling te geven aan plannen en projecten. Een voorbeeld dat wordt aangehaald is het zelf ontwerpen van een bestemmingsplan, om vervolgens samen met de gemeente om de tafel te gaan om te kijken wat daar uit gebruikt kan worden voor het definitieve plan. Hiermee wordt nadrukkelijker waardering geuit aan de participatie van burgers en dit is voor hen een belangrijk signaal. Het proces is dan feitelijk nog belangrijker dan het plan of project, want hiermee kan vertrouwen (*linking capital*) voor de toekomst worden vergroot.

Andere zaken die worden aangegeven zijn het focussen op jongeren als generatie van de toekomst, bijvoorbeeld ten aanzien van vrijwilligerswerk, maar ook in de participatie in interactieve planvorming. De bewoners in beide dorpen geven aan dat de burgers over het algemeen graag leunen op de gemeente of de dorpsvereniging, mede door het feit dat deze partijen van oudsher zaken op zich nemen, maar ook door de afwezigheid van problemen. Uiteindelijk is het toch zaak om deze knop om te krijgen bij burgers, want ook zij zijn een onmisbare schakel in het verbeteren van de relatie met de gemeente om zo effectiever problemen aan te pakken in de toekomst. Ze geven wel aan dat het huidige voorzieningenaanbod absoluut behouden moet blijven, dus er wordt wel nagedacht over problemen die op de dorpen af zouden kunnen komen.

Recent onderzoek in Leudal naar zelfsturing (maart 2013) bevestigt de resultaten uit dit onderzoek op het gebied van het moeizame procesverloop. Ook hier wordt een kloof tussen burgers (en dorpsraden) en de gemeente geconstateerd. Daarnaast wordt vertrouwen als essentiële voorwaarde genoemd voor het slagen van processen en wordt aangegeven dat een gebrek aan bekendheid van goede voorbeelden van zelfsturing leidend is voor de relatief passieve houding van de inwoners van Leudal, waar Neer toe behoort. Ook wordt geconstateerd dat er een gebrek aan communicatie met dorpsraden is en dat beleid voldoende afgestemd is (Rekenkamer Leudal, 2013). Het feit dat dit onderzoek heeft plaatsgevonden laat in ieder geval zien dat de gemeente zich bewust is van de kloof die aanwezig is en men voornemens is om hier aan te werken.

Dorpsvereniging als schakel

In het aanhalen van banden tussen burgers en de gemeente is volgens de respondenten een belangrijke rol weggelegd voor de dorpsraad of dorpsvereniging. In Elspeet is de dorpsvereniging zeer actief en heeft veel betekend op het gebied van voorzieningen, woningen, verkeer en vervoer, het werven van actieve mensen en veel andere terreinen. Het feit dat er in Elspeet een groot draagvlak bestaat voor de dorpsvereniging (ruim 800 leden) speelt een belangrijke rol in het succes van de dorpsvereniging. De vereniging wordt serieus genomen bij de gemeente en dit is belangrijk voor het onderlinge vertrouwen. Een dorpsplan is nog niet gerealiseerd voor Elspeet, maar volgens bewoners is een dergelijk plan pas echt succesvol als speerpunten voldoende (actiegericht) worden uitgewerkt, iets wat in het verleden niet altijd gelukt is.

In tegenstelling tot in Elspeet is er in Neer beperkt draagvlak voor een dergelijke dorpsraad of –vereniging. Dit komt mede door de aanwezigheid van veel buurtverenigingen die al veel kleinschalige zaken op zich nemen en daarnaast door de algehele tevredenheid die er heerst in het dorp. De dorpsraad heeft in het verleden wel bestaan (en bestaat voor zover bekend nog steeds, maar is momenteel niet actief), maar komt niet succesvol van de grond. Ook wordt aangegeven dat men in Neer (in tegenstelling tot in Elspeet) het gevoel heeft dat de dorpsraad niet voor ‘vol’ aangezien wordt en dat het niet duidelijk is wat zij precies kunnen betekenen voor een dorp als orgaan. In hoofdstuk 2 zijn leiderschap, visie en draagvlak genoemd als belangrijke factoren zijn voor het slagen van coalities (Van den Berg et al., 2002). Hoewel er bij het niet van de grond krijgen van een dorpsraad altijd lokale omstandigheden mee kunnen spelen, kan wel gesteld worden dat (het gebrek aan) draagvlak en ook (het gebrek aan) voldoende leiderschap en visie een rol speelt bij het (gebrek aan) succes bij dorpsraden of –verenigingen, in dit geval in Neer.

Ervaringen uit Elspeet, maar ook uit omliggende dorpen van Neer in de gemeente Leudal, laten zien dat een dergelijke raad wel degelijk veel kan betekenen voor een dorp als Neer en als schakel tussen

de burgers en de gemeente. Het is dan wel belangrijk dat de gemeente duidelijkheid geeft wat een dorpsraad wel en niet kan of mag. Het geven van bepaalde bevoegdheden aan een dergelijk orgaan is een actie die geopperd wordt door diverse bewoners. Hierbij dient te worden opgemerkt dat bij delegeren het gevaar bestaat dat de legitimiteit van ruimtelijke plannen en projecten wordt aangetast, omdat een dorpsraad niet democratisch is verkozen, in tegenstelling tot de gemeenteraad en het college. Waarschijnlijk zal dit betekenen dat het delegeren of het verkrijgen van bevoegdheden beperkt blijft tot een adviserende en communicatieve rol voor een dorpsraad of dorpsvereniging.

In dit onderzoek is niet gekeken wat formeel gezien mogelijk is wat betreft bevoegdheden, maar in het invulling geven aan dorpsplannen spelen dorpsraden in andere dorpen een belangrijke rol. Mogelijk kan dit de opstap zijn naar meer van dergelijke concrete acties vanuit de dorpsraad. Voor Neer is overigens ook nog geen dorpsplan gerealiseerd, maar in sommige andere dorpen in de gemeente Leudal wel. Voor het opstellen van een (interactief) dorpsplan is het dan wel zaak om eerst goed te kijken hoe een dergelijke dorpsraad opnieuw opgetuigd kan worden.

6.2 Conclusie

In deze paragraaf wordt antwoord gegeven op de centrale vraag. Dit wordt gedaan met behulp van het beantwoorden van de deelvragen (in de hoofdstukken 2 t/m 5) en het vergelijken van de onderzoekresultaten in de vorige paragraaf.

De centrale vraag luidt als volgt:

In hoeverre hebben bewoners van de dorpen Elspeet en Neer behoefte aan verbetering van de sociale cohesie door fysiek-ruimtelijke ingrepen van de gemeente?

Centraal in dit onderzoek staan vier elementen die binnen sociale cohesie worden onderscheiden: binding, participatie, betrokkenheid en *linking capital*. Op het vlak van de binding, participatie en betrokkenheid kan gesteld worden dat deze elementen overwegend als positief worden ervaren in Elspeet en Neer.

Deze hoge mate van deze elementen van sociale cohesie kan enerzijds leiden tot een situatie waarbij de gemeenschap zich zelf sterk maakt voor oplossingen voor bedreigingen die op het dorp af komen, waarbij mensen goed kunnen samenwerken om tot een oplossing te komen. Anderzijds zorgt een sterke cohesie binnen bepaalde groeperingen (bijvoorbeeld binnen de kerken) ervoor dat niet iedereen zich verbonden voelt met elkaar op dorpsniveau. Wel wordt er naar elkaar omgezien en hulp gegeven wanneer nodig. Ook is in beide dorpen het aantal vrijwilligers erg hoog, hoewel wordt aangegeven dat het in de toekomst wellicht lastig wordt om dit aantal te behouden en om nog meer vrijwilligers te vinden, met het gegeven dat de gemeenten steeds meer uit handen willen geven. De sociale cohesie als geheel heeft zich in zowel Elspeet als Neer aangepast aan de tijd: individuen meer maken hun eigen keuzes en deze keuzes zijn steeds minder gebaseerd op sociale normen.

De *linking capital*, dat in dit onderzoek is gemeten aan de hand van het vertrouwen van burgers (dorpsbewoners) in de gemeente, wordt daarentegen niet altijd als positief ervaren en is voor verbetering vatbaar. In Neer wordt aangegeven dat mede door de gemeentelijke fusie van Leudal uit 2007 de banden tussen de dorpsbewoners en de gemeente verslechterd zijn en lokale belangen hierdoor minder goed behartigd worden. Ook ontbreekt hier een orgaan dat de belangen in een dorp

goed kan afstemmen en als vertegenwoordigende instantie op kan treden richting de gemeente. Deze rol zou door een dorpsvereniging op zich kunnen worden genomen, maar doordat kleine zaken al door de buurtverenigingen worden aangepakt en er op dit moment weinig problemen worden ervaren, is er op dorpsniveau in Neer weinig draagvlak voor een dorpsraad of –vereniging. Ervaringen in Elspeet laten juist zien dat een dorpsraad, indien zij serieus genomen wordt door de gemeente en er voldoende draagvlak aanwezig is vanuit het dorp, dorpsbelangen op effectieve wijze kan behartigen.

Doordat men momenteel tevreden is met het leven in de dorpen, worden er weinig voorbeelden van ruimtelijke maatregelen geschetst die de sociale cohesie kunnen beïnvloeden. Veel voorzieningen waar vraag naar was en bijdragen aan de sociale cohesie zijn in de afgelopen jaren al gerealiseerd, zoals het Kulturhus in Elspeet. Maatregelen die volgens dorpsbewoners genomen zouden kunnen worden zijn het (opnieuw) realiseren van starterswoningen, specifieke zorgvoorzieningen (niet alleen zorg zelf, maar ook woonlocaties voor ouderen en minder validen) en het stedenbouwkundig aanpakken van het centrum van Elspeet door het aanbrengen van meer samenhang. Deze maatregelen stimuleren ontmoetingen en zorgen ervoor dat bepaalde groepen uit de dorpsgemeenschap kunnen blijven wonen op de dorpen. Opvallend is dat de ruimtelijke maatregelen die genoemd zijn door de respondenten vooral betrekking hebben op het element binding, terwijl voor de elementen participatie, betrokkenheid en *linking capital* vooral procesmatige aspecten genoemd zijn ter verbetering van de sociale cohesie. Er zou gesteld kunnen worden dat dit elementen zijn waarbij het toch vooral iets is wat vanuit burgers ‘zelf’ moet komen, zoals de bereidheid om als vrijwilliger op te treden.

Ondanks het lage aantal maatregelen dat wordt genoemd, gaat het echter te ver om te stellen dat bewoners geen behoefte hebben aan verbetering van de sociale cohesie door ruimtelijke maatregelen. De sociale cohesie wordt als erg belangrijk ervaren door de dorpsbewoners en het is volgens hen vooral zaak om er op toe te zien dat het huidige voorzieningenaanbod in de toekomst behouden blijft als gevolg van krimp echt zichtbaar worden. Zo worden de gemeenschapshuizen als erg waardevol gezien en in Elspeet is ook de aanwezigheid van de kerken van belang. Volgens de bewoners van beide dorpen is het een taak voor zowel de dorpsbewoners als de gemeente om het huidige voorzieningenaanbod in de toekomst in stand te houden. Bij de genoemde fysiek-ruimtelijke maatregelen komt al snel weer de rol van de burgers zelf in beeld en het soms gebrekkige vertrouwen van de burgers in de overheid, ofwel een beperkte *linking capital*.

In het algemeen lijkt het er op dat er voor het aanhalen van banden er op procesmatige vlak op dit moment meer verbeterd dient te worden dan puur op het ruimtelijke vlak. Volgens de dorpsbewoners zijn vertrouwen, duidelijkheid, communicatie en een positieve stimulans essentiële zaken die de sociale cohesie kunnen versterken en daarnaast ook de banden met gemeente aan kunnen halen. Hiermee kunnen de gemeenten, die in hun beleid aangeven steeds meer te willen streven naar initiatieven vanuit de *civil society* of zelfs naar zelfsturing, samen met de dorpsbewoners en –dorpsraden effectiever maatregelen uitvoeren en mogelijke problemen als het verdwijnen van meer voorzieningen voorkomen. Zodra het vertrouwen van de burgers groter is en problemen meer zichtbaar worden, zouden zij wellicht ook meer een actieve modus aannemen. Dit is iets wat op dit moment nog wel eens ontbreekt in de dorpen. Het blijkt voor te komen dat mensen zich pas druk gaan maken om iets als een voorziening weg is en de effecten dan pas gemerkt worden. Met een

gegroeid vertrouwen kunnen burgers en de overheid samen de signalen waarnemen dat er bedreigingen op de dorpen afkomen, waaronder het mogelijke verdwijnen van voorzieningen.

Sociale cohesie wordt in de dorpen dus als zeer belangrijk ervaren, maar het ontbreekt (mede vanwege de tevredenheid) aan de ideeën om dit op dit moment dit inhoudelijk met ruimtelijke maatregelen te beïnvloeden. Echter, de dorpsbewoners geven aan dat als er in de toekomst meer bedreigingen op de dorpen afkomen, zoals krimp of verdere schaalvergroting (met het verdwijnen van voorzieningen als gevolg), het kan zijn dat er wel degelijk ruimtelijke maatregelen zijn die bijdragen aan de sociale cohesie. Voorlopig wordt echter aangegeven dat het vooral zaak is om ervoor te zorgen dat het huidige voorzieningenaanbod behouden blijft. Hier ligt een uitdaging voor zowel burgers zelf als de gemeente, met een dorpsraad als mogelijke tussenschakel. Om in de toekomst effectief om te gaan met mogelijke bedreigingen voor de sociale cohesie, zal op het procesvlak het één en ander verbeterd moeten worden volgens de dorpsbewoners. Het vergroten van de *linking capital* zou hier de sleutel bij kunnen zijn.

7 Discussie: resultaten in een bredere context

Nadat in het vorige hoofdstuk de resultaten en conclusies van het onderzoek zijn besproken, worden deze in dit hoofdstuk in een breder wetenschappelijk- en maatschappelijk perspectief geplaatst. Zo wordt teruggegrepen naar de theorie ten aanzien van sociale cohesie en verwante begrippen. Zijn er opvallende resultaten waarneembaar?

De overgang van het autonome dorp naar het woondorp is in zowel Elspeet als Neer absoluut herkenbaar. Hoewel normen en waarden soms nog wel aanwezig zijn, spelen eigen keuzes steeds meer een rol in het dorpsleven. De overgang naar het woondorp heeft in beide dorpen de sociale cohesie niet per definitie aangetast. Kennelijk maken de dorpsbewoners de keuze om juist wel betrokkenheid te tonen en hechten zij veel waarde aan het gevoel van verbondenheid in het dorp. De sociale cohesie is in zowel Elspeet als Neer dus zeker niet verdwenen, wat aansluit op de opvattingen die Durkheim had over de ontwikkeling van sociale cohesie in de loop van de tijd. De omgangsvormen zijn veranderd als gevolg van allerlei maatschappelijke trends en hiermee hebben sociale verbanden zich als het ware aangepast aan de tijd.

Kijkend naar de soorten cohesie valt te stellen dat in zowel Elspeet als Neer zeker niet alleen het territorium bepalend is voor de sociale verbanden. De cohesie is veel meer gebaseerd op basis van netwerken (bijvoorbeeld via de kerk of andere verenigingen) of via activiteiten die voor culturele binding zorgen. Ook sociale contacten zijn zeker niet dorpsgebonden.

Vooraf de culturele en functionele binding zijn herkenbaar in de verhalen van dorpsbewoners. Dit is echter niet heel verwonderlijk, want deze soorten binding zijn ook het meest concreet. Sociale binding is wel te koppelen aan het opdoen van nieuwe contacten, maar dit wordt door de dorpsbewoners vaak genoemd in combinatie met het gebruik van een voorziening als ontmoetingsplaats (zoals de basisschool).

Van Stokkom en Toenders (2010) wijzen op lange termijndoelen die zouden moeten worden opgesteld bij het activeren van bewoners in de krachtwijken. De lange termijn is typisch iets waar een planoloog zich mee bezig houdt, maar in dit onderzoek blijkt dat juist ook zichtbaarheid van resultaten op korte termijn kunnen bijdragen aan de *linking capital*, ofwel het vertrouwen van bewoners in de gemeente. Recente ervaringen blijven bij en worden ook gedeeld in de dorpen, waardoor het gebrek aan resultaten het vertrouwen anderzijds juist aantast. Bij de dorpsvereniging in Elspeet zijn deze resultaten positief geweest voor het draagvlak vanuit de dorpsgemeenschap.

De participatie van dorpsbewoners in verenigingen en het vrijwilligerswerk zegt weinig over de positie van burgers op de participatieladder, omdat dit niet per definitie activiteiten betreft waarbij ook invloed wordt uitgeoefend op besluitvorming. Dit neemt niet weg dat de participatieladder van Arnstein (1969) of een aangepast model een handig instrument kan zijn waar naar gekeken kan worden als in Elspeet en Neer burgers nadrukkelijk eerder betrokken gaan worden in de planvorming of als bijvoorbeeld geëvalueerd wordt wat op dit moment de invloed is die een dorpsvereniging of – raad heeft of juist de wenselijke situatie in de toekomst. Aangezien niet onderzocht is hoe deze invloed (kwantitatief) daadwerkelijk is, valt er geen uitspraak te doen over de huidige positie van burgers op deze ladder.

In het theoriehoofdstuk is aandacht besteed aan de relatie tussen krimp en sociale cohesie. Hier zijn voorbeelden uit Leipzig en Detroit genoemd. Zowel in deze voorbeelden als in het proefschrift van Laursen (2008) wordt beschreven hoe een wijk langzaam leegloopt, groepen met een hoge sociaal-economische status vertrekken en het de overgebleven bewoners ontbreekt aan vermogen (en tegelijkertijd de gemeente aan financiële middelen) om het gebied dusdanig te innoveren dat de sociale cohesie kan worden hersteld. Dit is een vrij extreme ontwikkeling en alleen al kijkend naar de prognoses (tot maximaal 10% krimp) zal dit in de gemeenten waar Elspeet en Neer van deel uit maken, niet gebeuren. Ook de mate van homogeniteit draagt hier aan bij: de binding, participatie en betrokkenheid in Elspeet en Neer wordt als dermate positief beschreven dat wel gesteld kan worden dat dit er voor zorgt dat de cohesie minder vatbaar is voor gevolgen van krimp dan in de buitenlandse voorbeelden. Hoewel de gevolgen niet zo hevig lijken te zijn, kunnen de DIY-projecten uit Essen wel een goede inspiratiebron zijn indien er wel problemen gaan optreden. Dit is echter slechts een voorbeeld van vele vormen van interactieve projecten en zelforganisatie, waar op in dit onderzoek niet is ingegaan.

Kijkend naar het onderzoek van MOVISIE in de gemeente Borger-Odoorn, dat vergelijkbaar is met dit onderzoek, valt te stellen dat er wel degelijk een aantal resultaten verschillen. Waar de bewoners in die gemeente aangeven dat de sociale cohesie nadrukkelijk is aangetast (bijvoorbeeld in het verenigingsleven en het vrijwilligerswerk), kan dit niet gezegd worden van Elspeet en Neer.

Dit kan echter verklaard worden door verschillende zaken. Zo wordt beschreven dat in Borger-Odoorn de krimp al meer merkbaar is en zijn er sociaal-economische problemen in sommige dorpen. Doordat de lokale verschillen van oudsher al groot zijn in die gemeente, zoals tussen de zand- en veendorpen (rijke en arme dorpen), zijn er een aantal dorpen waar de problemen groot zijn en de krimp veel negatieve sociale gevolgen heeft. In de betreffende dorpen zijn daarnaast veel huurwoningen gesitueerd, wat er voor kan zorgen dat de bereidheid om zich in te zetten voor de omgeving ook al lager is. In Elspeet en Neer is niet gekeken naar cijfers over koopwoningen, maar dit aandeel lijkt wel aanzienlijk hoger te liggen dan in sommige dorpen in de gemeente Borger-Odoorn. Overigens is het mogelijk dat ook in die gemeente de resultaten per dorp erg verschillend zijn. De sociale cohesie is in Elspeet en Neer ook alleen in op dorpsniveau bekeken en aangezien andere dorpen buiten beschouwing zijn gelaten kunnen er geen uitspraken worden gedaan over lokale verschillen tussen dorpen binnen de gemeenten. Wel wordt Neer door de bewoners nadrukkelijk genoemd als een dorp dat in de omgeving ook bekend staat als gezellig en een sterke gemeenschap. Een belangrijke overeenkomst tussen de resultaten uit Borger-Odoorn en Elspeet en Neer is dat er ten aanzien van de vergrijzing een oproep wordt gedaan aan de gemeente om meer huisvesting en passende voorzieningen voor ouderen te realiseren, zodat zij in de dorpen kunnen blijven wonen. Ook lijken in Elspeet en Neer maatschappelijke ontwikkelingen meer van invloed op het draagvlak van voorzieningen dan de krimp. Zo is er wel middenstand verdwenen in deze dorpen, maar is deze ontwikkeling al veel langer gaande.

Dat de binding, participatie en betrokkenheid zowel in Elspeet als Neer overwegend als (zeer) positief wordt ervaren, betekent niet dat er helemaal geen zorgen bestaan over de toekomst van de dorpen. Zo worden er door sommige bewoners zorgen geuit over het werven van jongeren bij verenigingen en het regelen van voldoende vrijwilligers. Jongeren lijken meer bezig met andere activiteiten en minder tijd over te hebben, wat als een gevolg van de individualisering kan worden gezien.

Waar de onderlinge banden tussen de dorpsbewoners in Elspeet en Neer als positief worden beschreven en de sociale cohesie niet of nauwelijks is aangetast door de krimp, is er op het vlak van de *linking capital* veel te verbeteren. Het gebrek aan vertrouwen kan een probleem vormen op het moment dat gevolgen van krimp wel zichtbaar worden. Het vermogen om vanuit de goede sociale cohesie iets te organiseren is absoluut aanwezig in zowel Elspeet als Neer. Wil men echt iets bereiken en goed kunnen anticiperen op toekomstige bedreigingen dan moet echter ook de relatie met de gemeenten verbeterd worden. Het is wel mogelijk dat deze klik er vanzelf komt op het moment dat burgers realiseren dat zij elkaar nodig hebben in het bestrijden van gevolgen van krimp voor de leefbaarheid in de dorpen. Tegen die tijd dient er op het vlak van communicatie, transparantie en het geven van positieve signalen wel het één en ander verbeterd te zijn volgens de dorpsbewoners.

Een belangrijke rol voor het verbeteren van de relatie tussen burgers en de gemeente is weggelegd voor de dorpsvereniging, maar deze komt zoals bleek uit de resultaten niet goed van de grond in Neer. De aspecten die Van den Berg et al. (2002) noemen voor het slagen van coalities komen hier duidelijk in terug. Vooral het gebrek aan draagvlak draagt bij aan het niet van de grond komen van de dorpsvereniging in Neer en dat komt weer deels door de afwezigheid van problemen. Overigens dient hier te worden opgemerkt dat het een momentopname betreft van hoe actief de dorpsvereniging was op het moment van de interviews. Mogelijk is er inmiddels weer nieuw leven in geblazen en is er sprake van meer contacten met de gemeente. Opvallend is wel dat de dorpsvereniging in Elspeet juist wel erg succesvol is en het draagvlak (800 leden) speelt hierbij een belangrijke rol. Het succes van eerdere projecten heeft bijgedragen aan dit succes en de dorpsbewoners weten wat de dorpsvereniging voor hen kan betekenen. Echter geeft ook deze dorpsvereniging dat er nog veel te verbeteren valt op procesmatig vlak.

Welke uitdagingen liggen er op dit moment? Het is niet alleen voor gemeenten en dorpsverenigingen zaak om te kijken hoe de *linking capital* kan worden vergroot en een hogere positie van maatschappelijke partijen op de participatieladder verkregen kan worden. Ook andere verenigingen, corporaties en het bedrijfsleven kunnen hierbij een rol vervullen. Aangezien in dit onderzoek bewust het burgerperspectief is gekozen en niet de positie van bijvoorbeeld de corporaties en bedrijven, is het lastig om uitspraken te doen over hoe zij in dit proces staan en wat zij concreet kunnen betekenen. Wel valt te stellen dat alle partijen elkaar nodig hebben op het moment dat de gevolgen van krimp wel zichtbaar worden in de dorpen. Zolang de problemen niet zichtbaar zijn, is het draagvlak misschien beperkt. Anderzijds wordt vanuit bewoners wel aangegeven dat zij verwachten dat juist de sociale cohesie in de dorpen ervoor gaat zorgen dat burgers zich inzetten voor het behouden van voorzieningen op de dorpen als dit echt gaat spelen. Het is wel zaak dat men dit dan ook wel laat zien en niet blijft leunen op gemeente of dorpsvereniging. Projecten waarbij burgers (en andere partijen) zelf ruimte krijgen om invulling te geven aan plannen en vervolgens positieve signalen krijgen van de gemeente, kunnen bijdragen aan het vertrouwen. Recente ervaringen blijven vaak hangen, maar dit kan ook op positieve wijze gelden als er zichtbare resultaten zijn met actieve betrokkenheid van alle partijen. Een eerste aanzet tot een gezamenlijke aanpak tussen de partijen kan het opstellen van een breed gedragen dorpsplan (of IDOP) zijn. Deze is tot op heden voor beide dorpen niet gemaakt.

Reflecterend op het onderzoek valt te stellen dat de resultaten uit de casussen Elspeet en Neer niet dermate opvallend zijn dat zij enorm afwijken van elkaar. Het zijn per dorp vooral specifieke locatiegebonden kenmerken en motieven die een rol spelen bij de beleving van de sociale cohesie.

Zo is in Neer de gemeentelijke fusie sterk blijven hangen bij de bewoners, terwijl in Elspeet het kerkelijk leven en het besloten karakter van het dorp een grote rol speelt in de sociale cohesie. Met name het verschil in de positie en het draagvlak voor de dorpsvereniging is een opmerkelijk verschil. Anderzijds zorgen de verschillen die wel zijn gevonden er voor dat beide dorpen kunnen leren van elkaar: Neer met name op het vlak van de dorpsvereniging, Elspeet vooral op het vlak van de gevolgen van de gemeentelijke fusie. Met de landelijke bestuurlijke schaalvergrotingsvraagstukken in het achterhoofd kan een dergelijke fusie ook wel eens in Nunspeet gaan spelen.

Als dit onderzoek puur plaatsvindt om inzicht op de ruimtelijke ingrepen te krijgen die nu plaats moeten vinden, dan levert dit onderzoek wellicht teleurstellende resultaten op. Dit heeft echter vooral te maken met de probleemperceptie van de dorpsbewoners. Op dit moment ervaren zij nog geen zichtbare gevolgen van de krimp. Op het procesmatige vlak is op dit moment meer te verbeteren en om die reden worden op dat vlak veel meer suggesties genoemd, hoewel deze nog niet echt concreet van aard zijn. Op het moment dat problemen wel zichtbaar worden zullen naar alle waarschijnlijkheid ingrepen nadrukkelijker benoemd kunnen worden door de bewoners. Verder is het ook een bewuste keuze geweest om voor de *case studies* gemeenten te selecteren waarbij het nog onduidelijk is wat krimp precies met de sociale cohesie doet en hoe hier op geanticipeerd dient te worden. Bij de bekende krimpgebieden in Nederland zoals Oost-Groningen, Zeeuws Vlaanderen en Zuid-Limburg zijn al veel meer strategieën opgesteld voor bestrijding en begeleiding van krimp, dus was het in dit geval minder interessant om te kijken wat er op lokaal vlak wordt aangekaart. In deze gebieden zijn immers ook al meer inzichten op gedaan op het vlak van krimp, voorzieningen en sociale cohesie. Dat juist de uitdagingen momenteel vooral op het vlak van het proces zitten, is tegelijkertijd tekenend voor de nieuwe rol van een planoloog als begeleider van processen.

8 Aanbevelingen

Uit de resultaten van dit onderzoek vloeien een aantal aanbevelingen voor voor bestuurders van gemeenten, die gebruikt kunnen worden voor verder onderzoek of voor toekomstig beleid.

- Bekijk de ruimtelijke en procesmatige component van het beïnvloeden van sociale cohesie vanuit een integrale invalshoek. Ruimtelijke maatregelen zijn pas effectief als er voldoende vertrouwen is vanuit de dorpsbewoners, bijvoorbeeld bij het indienen van eigen initiatieven;
- Leg speciale focus op sociale cohesie als afzonderlijk beleidsdoel, dit kan bijvoorbeeld met een speciale beleidsmedewerker sociale cohesie die lokale zaken vanuit diverse gemeentelijke afdelingen afstemt. Overheden geven zelf vaak aan dat de sociale component van de leefbaarheid (zie ook hoofdstuk 1) een onderdeel is waar moeilijk grip op te krijgen is. Met een specifieke focus op sociale cohesie kan een gemeente samen met de burgers bekijken wat dit begrip inhoudt en op interactieve wijze brainstormen over maatregelen die de sociale cohesie versterken. Recent onderzoek in de gemeente Leudal naar zelfsturing bevestigt de resultaten uit dit onderzoek en laat zien dat de voornemens op het gebied van sociale cohesie en zelfsturing te weinig als apart beleidsdoel worden gezien, maar als uitgangspunt in (breed) beleid dat onvoldoende is uitgewerkt. Ook hierbij wordt aanbevolen om ruimtelijke- en procesmatige aspecten als geheel te blijven beschouwen, maar de integrale kijk op sociale cohesie biedt hier mogelijkheden voor;
- Ervaringen uit Elspeet laten zien dat de dorpsraad kan wel degelijk veel betekenen voor een dorp, zeker in tijden dat de kloof is gegroeid tussen burgers en de gemeente (door de fusie). Ga daarom goed na hoe een dergelijke raad opgezet kan worden (deze zijn in andere dorpen wel degelijk succesvol) en durf als gemeente ook te delegeren waar het mogelijk is. Het verdient dus aanbeveling om onderzoek te doen naar de bevoegdheden van een dorpsvereniging, zeker als in de nabije toekomst verdere bestuurlijke schaalvergroting plaatsvindt en gemeenten nog verder van het lokale komen te staan. Een eerste stap is bij de dorpsplannen (in andere dorpen) reeds gemaakt, maar probeer ook bij de uitvoering van punten te kijken waar de dorpsraad het voortouw kan nemen. Als er zichtbare resultaten zijn, groeit het draagvlak vanzelf;
- Communicatie en vertrouwen zijn sleutelwoorden in de sociale cohesie in dorpen en bij de banden tussen burgers en gemeente. Werk aan de communicatie door jezelf nadrukkelijker als gemeente te laten zien, laat vooraf aan een proces duidelijk weten wat de mogelijkheden zijn. Besef dat het geven van een positieve indruk erg belangrijk is voor de betrokkenheid van burgers. Hierdoor blijven zij sneller actief en zal men vaker met eigen initiatieven komen, dit kan bijvoorbeeld het geven van een eigen invulling aan een bestemmingsplan of ander project zijn. Soms is het feit dát ze dit kunnen doen en serieus genomen worden nog belangrijker dan de uitkomst van het plan of project zelf;
- De gemeentelijke fusie van Leudal heeft er toe geleid dat naar het idee van burgers de banden met de gemeente verslechterd zijn en dorpsbelangen minder goed vertegenwoordigd worden. Met het landelijke bestuursvraagstuk in het achterhoofd tot

hoever gemeenten moeten fuseren (minimum aantal inwoners) is het belangrijk om na te gaan welke gevolgen dit voor de gemeente Nunspeet en de dorpen kan hebben, bijvoorbeeld voor de lokale belangen.

Literatuurlijst

Arnstein, S.R. (1969), A Ladder of Citizen Participation. Boston: American Institute of Planners, Vol. 35, No. 4, July 1969, pp. 216-224.

Baars-Blom, J., F. Bredewold, P. Versteeg & R. Kuiper (2008), De ketting en de schakels. Onderzoek naar sociale samenhang in Nunspeet.

Beunders, N. en P. Peeters (2004), 'Four Wheel Nature: Nederlanders en hun groene hart'. In: P. Sep en M. Verheije (red.), *Groot en klein verzet; temporele ordening in Nederland* (p. 55-67). Amsterdam: De Balie.

Berg, L. van den, E. Braun & A.H.J. Otgaar (2002), Organiserend Vermogen in Perspectief. European Institute for Comparative Urban Research (EURICUR): 2002.

Beyer, E. et al. (red.) (2004), *Schrumpfende Städte, Band 1: Internationale Untersuchung*. Bonn: Philipp Oswald.

Boelhouwer, J. (2006), Leefsituatie-index. In: A. Steenbekkers, C. Simon & V. Veldheer (red.) (2006), *Thuis op het platteland. De leefsituatie van platteland en stad vergeleken* (pp. 341-371). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Boelens L., B. Wissink & T. Spit (2006), *Planning zonder overheid, een toekomst voor planning*. Rotterdam: Uitgeverij 010.

Bolt, G. & R. ter Maat (2005), Participatie in de buurt, *Tijdschrift voor de Volkshuisvesting*, 2005, 6, pp. 56-62.

Bolt, G. & M. Torrance (2005), *Stedelijke herstructurering en sociale cohesie*. Utrecht: NETHUR.

Bontje, M. (2004), Leipzig: een krimpende stad, *Geografie 13* (7): 24-27.

Bot, I. (2011), *Loopt Zeeuws-Vlaanderen leeg? Een onderzoek naar de beleving van krimp door bewoners in Zeeuws-Vlaanderen*. Utrecht: Universiteit Utrecht.

CBS (2012), Begrippen [online]. <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/methoden/begrippen/default.htm?conceptid=2377> [Geciteerd op 16 oktober 2012].

CBS & PBL (2011), *Regionale bevolkings- en huishoudensprognose 2011-2040: sterke regionale contrasten*.

CBS & PBL (2009), *Regionale prognose 2009-2040: vergrijzing en omslag van groei naar krimp*.

Copier, J. (2011), *Over het zwarte water. Kerk- en wijkbinding in Protestantse Gemeente de Open Kring, Stadshagen* (masterthesis). Utrecht: Universiteit Utrecht.

De Limburger (2011), *Plan voor stations in Haelen en Baexem* [online]. <http://www.limburger.nl/article/20110929/REGIONIEUWS01/110929536/1001> [Geciteerd op 19 november 2012].

Derks, W.M. (2006), Van groei naar afname, *Rooilijn 39* (2): 57-63.

- Devilee, J. & J. de Hart (2006), Maatschappelijke participatie, In: A. Steenbekkers, C. Simon & V. Veldheer (red.) (2006), *Thuis op het platteland. De leefsituatie van platteland en stad vergeleken* (pp. 317-340). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Edelenbos, J. & R. Monnikhof (2001), Lokale interactieve beleidsvorming. Utrecht: Lemma BV.
- Engbersen, R. & A. Sprinkhuizen (2004), In vruchtbare aarde. Werken aan een vitaal platteland (essay voor de kennisdag Vitaal Platteland, 28 januari 2004). Utrecht: NZIV.
- Föbker, S. (2008), Wanderungsdynamik in einer schrumpfenden Stadt. Eine Analyse innerstädtischer Umzüge.
- Gemeente Leudal (2012a), Demografie [online].
<http://www.leudal.nl/index.php?mediumid=1&pagid=520> [Geciteerd op 19 november 2012].
- Gemeente Leudal (2012b), Informatie vervolg op bijeenkomsten "Dorpen van de Toekomst" [online].
<http://www.leudal.nl/index.php?mediumid=1&pagid=400&stukid=31351> [Geciteerd op 19 november 2012].
- Gemeente Leudal (2007), Leven in Leudal. Strategische Overallvisie 2020.
- Gemeente Leudal & BRO (2010), Structuurvisie Leudal.
- Gemeente Nunspeet (2010), Handreiking Evaluatie IRTV 2015 (Minisymposium).
- Gemeente Nunspeet (2003), Integrale Ruimtelijke Toekomstvisie 2015.
- Gemeente Nunspeet (2012a), Kerncijferkaart 2012.
- Gemeente Nunspeet (2012b), Raamwerk IRTV 2030.
- Glock, B. (2006), Stadtpolitik in schrumpfenden Städten Duisburg und Leipzig im Vergleich. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften GWV Fachverlage GmbH.
- Graaf, L. de (2007), Gedragen beleid. Een onderzoek naar interactief beleid en draagvlak in de stad Utrecht. Delft: Eburon.
- Groot, N. de & J. Schonewille (MOVISIE) (2012), Krimp in beeld. De sociale gevolgen van demografische veranderingen.
- Hart, J. de, F. Knol, C. Maas-de Waal & T. Roes (2002), Zekere banden. Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Hofman, I. (2007), Wesepe... dörpie is van mie. Identiteit, sociale cohesie en sociaal kapitaal op het platteland. Wageningen: masterthesis Leerstoelgroep Rurale Sociologie, Wageningen UR.
- Huygen, A. & F. de Meere (2008), De invloed en effecten van sociale samenhang. Verslag van een literatuurverkenning. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Janssen, U. & R. Lammerts (1999), Leefbaarheid op het platteland. Sociale en culturele ontwikkelingen op het platteland. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Kam, G. de & B. Needham (2003), Een hele opgave: over sociale cohesie als motief bij stedelijke herstructurering. Den Haag/Utrecht: DGW/Nethur Partnership.

- Kearns, A. & R. Forrest (2000), Social Cohesion and Multilevel Urban Governance. In: *Urban Studies* 37, 5-6, pp 995-1017.
- Laursen, L. H. (2008), Shrinking Cities or Urban Transformation?, PhD-thesis, University Aalborg.
- Leidelmeijer, K. (2012), Buurtparticipatie en leefbaarheid. Amsterdam: RIGO Research en Advies BV.
- Lowndes, V., L. Pratchett & G. Stoker (2001), Trends in Public participation: Part 2 - Citizens' perspectives, *Public Administration*, 79, 2, 445-455.
- Lupi, T. (2005), Buurtbinding. Van veenkolonie tot VINEX-wijk. Amsterdam: Aksant.
- Lupi, T., M. De Stigter-Speksnijder, L. Karsten, S. Musterd & L. Deben (2007), Leven in de buurt. Territoriale binding in drie Vinex-wijken. Amsterdam: Aksant.
- Marissing, E. van (2008), Buurten bij beleidsmakers. Stedelijke beleidsprocessen, bewonersparticipatie en sociale cohesie in vroeg-naoorlogse stadswijken in Nederland. KNAG / Faculteit Geowetenschappen Universiteit Utrecht.
- Marissing, E. van, G. Bolt & R. van Kempen (2004), Stedelijk beleid en sociale cohesie in twee herstructureringswijken: Nieuw Hoograven (Utrecht) en Bouwlust (Den Haag). Utrecht: Habiforum/Universiteit Utrecht.
- Meer, M. van der, F. Thissen, J. Droogleevers-Fortuijn, I. van der Tak & D. van der Wouw (2008), De sociale draagkracht van dorpen in Borsele. Leefbaarheid, sociale cohesie en community care in kleine dorpen. Amsterdam: AMIDSt.
- Müller, T. (2012), Actief burgerschap in Drentse dorpen. Evaluatie. Rotterdam: SEV.
- Nimwegen, N. van & L. Heering (2009), Van groei naar krimp. Een demografische omslag in beeld. Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2009. NIDI rapport nr. 80. Amsterdam: KNAW Press.
- NWO (2000), Stimuleringsprogramma Sociale Cohesie. Den Haag: Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek.
- Osenbruggen, A. van (2010), Verbonden met de buurt. Een onderzoek naar sociale cohesie in homogene en heterogene straten in de Utrechtse wijk Lombok (masterthesis). Rotterdam: Erasmus Universiteit.
- Platform31 (2012), Kennisagenda Bevolkingsdaling. Kennisplatform Demografische Transitie.
- Putnam, R. (2000), *Bowling alone, the collapse and revival of American community*. New York: Simon and Schuster.
- Rekenkamer Leudal (2013), *Zelfsturing! Wat is dat?*.
- Remmers, G., R. Broekhuizen & J. van der Ploeg (2000), *Initiatiefgroepen op het platteland. Naar het creëren van koppelingen tussen praktijk en beleid*. Wageningen: WUR, leerstoelgroep Rurale Sociologie.

- Rink, D., A. Haase & M. Berndt (2009), *Shrink smart. Governance of Shrinkage Within a European Context. Specification of working model.* Leipzig: Helmholtz Centre for Environmental Research.
- Rose, G. (1995), *Place and identity. A sense of place.* In: D. Massey en P. Jesse (red.), *A place in the world? Places, cultures and globalization* (pp. 87-132). New York: Oxford University Press Inc.
- Schnabel, P., R. Bijl & J. de Hart (red.) (2008), *Betrekkelijke betrokkenheid. Studies in sociale cohesie.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Schnabel, P. (2000), *Vergroting van de maatschappelijke cohesie door versterking van de sociale infrastructuur. Probleemverkenning en aanzet tot beleid.* In: R.P. Hortulanus & J.E.M. Machiels (red.) *In de marge. Het sociaal debat, deel 1*, pp. 21-34. Den Haag: Elsevier bedrijfsinformatie.
- Schuyt, K. (1997), *Sociale cohesie en sociaal beleid. Drie publiekscolleges in De Balie.* Amsterdam: Stichting uitgeverij De Balie.
- SCP (1996), *Sociaal en Cultureel Rapport 1996.* Sociaal en Cultureel Planbureau: Rijswijk.
- Spit, T. & P. Zoete (2006), *Ruimtelijke Ordening in Nederland.* Den Haag: Sdu Uitgevers bv.
- Steenbekkers, A., C. Simon & V. Veldheer (red.) (2006), *Thuis op het platteland. De leefsituatie van platteland en stad vergeleken.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Stokkom, K. van & N. Toenders (2010), *De sociale cohesie voorbij. Actieve burgers in achterstandswijken.* Amsterdam: Pallas Publications.
- Strohmeier, K.P. & S. Bader (2004), *Demographic Decline, segregation and social urban renewal in old industrial metropolitan areas, Deutsche Zeitschrift für Kommunalwissenschaften 44 (1): 51-69.*
- Szreter, S., & Woolcock, M. (2004). *Health by association? Social capital, social theory, and the political economy of public health. International Journal of Epidemiology, 33(4), 650-667.*
- Thissen, F. (2009), *Krimp en sociale cohesie in dorpen: betekenis voor leefbaarheid en vitaliteit?* [Powerpoint]
- Thissen, F. & J. Droogleever Fortuijn (1998), *Sociale cohesie en Dorpsverenigingen op het Drentse platteland. Noorderbreedte, 23, 4, p. 2-5.*
- Trouw (2013), *Nee, dit wordt geen spookdorp* [online].
<http://www.trouw.nl/tr/nl/5009/Archief/archief/article/detail/3378489/2013/01/17/Nee-dit-wordt-geen-spookdorp.dhtml> [geciteerd op 2 mei 2013].
- Twist, M.J.W. van, M.B. Kort & M. Timmermann (2004), *STIP-studie Organiserend vermogen in de grote stad.*
- Vermeij, L. & G. Mollenhorst (2008), *Overgebleven dorpsleven. Sociaal kapitaal op het hedendaagse platteland.* Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Vyncke, V. (2009), *Het meten van sociaal kapitaal op individueel niveau in relatie met gezondheid. Evaluatie van een meetinstrument.* Gent: Universiteit Gent, Faculteit Geneeskunde en Gezondheidswetenschappen.

Weenink, D. (2009), Samen leven in het dorp. 'Sociale cohesie: voor wat het waard is'. Wageningen: Grafisch Service Centrum.

Wittebrood, K. (2008), Sociale cohesie als bouwsteen voor veilige buurten. In: Schnabel, P., R. Bijl & J. de Hart (red.) (2008), *Betrekkelijke betrokkenheid. Studies in sociale cohesie* (pp. 95-109). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Woolcock, M. (2000), The Place of Social Capital in Understanding Social and Economic Outcomes.

Wouden, R. van der, F. van Dam, D. Evers, A. Hendriks, A. van Hoorn, N. Pieterse & G. Renes (2006), Verkenning van de ruimte 2006. Ruimtelijk beleid tussen overheid en markt. Rotterdam/Den Haag: NAI Uitgevers/Ruimtelijk Planbureau.

Bijlage I: Interviewguide

A. Introductie interview	
Voorstellen en aanleiding	<ul style="list-style-type: none"> - Stijn Pouwelse, master Planologie, UU, KuiperCompagnons - Masterscriptie: sociale cohesie in dorpskernen. In hoeverre hebben bewoners van Elspeet en Neer behoefte aan de verbetering van de sociale cohesie door ruimtelijke ingrepen van de gemeente? - Aanleiding: door allerlei maatschappelijke en demografische trends zoals bevolkingskrimp groeit de druk op sociale cohesie en voorzieningen. Het is alleen niet duidelijk op welke manier gemeenten invloed kunnen uitoefenen op dit begrip.
Sociale cohesie	<ul style="list-style-type: none"> - Sociale cohesie: het is een allesomvattend begrip dat betrekking heeft op hoe mensen met elkaar omgaan in dorpen en hoe dit zich uitdrukt. Vormen van sociale cohesie zijn hoe iemand zich thuis voelt in het dorp, hoe men betrokken is en voelt, of men iets voor een ander over heeft, of men samen dingen doet, elkaar groet, contacten heeft in het dorp, etc. Door het verdwijnen van voorzieningen in dorpen kan de sociale cohesie onder druk komen te staan. Daarom is het noodzakelijk om beter te begrijpen op welke manier gemeenten hiermee om kunnen gaan. - In het vervolg van het interview noem ik sociale cohesie "binding en betrokkenheid"
Structuur interview	- Delen interview doornemen
Bandrecorder	- Toestemming vragen
Voorstellen respondent (optioneel)	- Voorstellen respondent indien nog niet tijdens kennismaking heeft plaatsgevonden
B. Individuele kenmerken	
Omschrijving respondent (optioneel)	<ul style="list-style-type: none"> - Hoe zou u zichzelf willen omschrijven? (<i>Indien nog niet ter sprake gekomen in kennismaking</i>) - Waar kenmerkt het dorp zich volgens u door?
Wonen in het dorp	<ul style="list-style-type: none"> - Hoe lang bent u al woonachtig in dit dorp? - (Indien verhuisd): wat was voor u de belangrijkste reden om hier naar toe te verhuizen? - (Indien inwoner die al langer woonachtig is in dorp): waar hecht u het meest waarde aan in dit dorp?/wat houdt u hier?
C. Beleving en uiting van sociale cohesie	
Contacten	- Waar heeft u uw contacten, vooral in het dorp, buiten het dorp of buiten de regio?
Binding, betrokkenheid en participatie	<ul style="list-style-type: none"> - Voelt u zich verbonden en betrokken in uw dorp? - Waarom voelt u dit zo? - Hoe uit zich dit?
Dorpscohesie en netwerkcohesie (optioneel)	<ul style="list-style-type: none"> - Verschil verschillende vormen cohesie benadrukken. - Hoe is de binding en betrokkenheid naar uw idee over het

	algemeen in het dorp?
D. Meerwaarde van sociale cohesie	
Belang voor leefomgeving (optioneel)	<ul style="list-style-type: none"> - Is de binding en betrokkenheid volgens u belangrijk voor uw leefomgeving? - Voorbeelden uit de praktijk? - (<i>Bv: gevoel van waardigheid, hulpverlening, sociale veiligheid, 'iets te doen hebben', renderen van verenigingen, 'was iets er wel van gekomen als de s.c. slecht was...'</i>) - Keerzijde van binding en betrokkenheid, is het wel wenselijk? (optioneel) (<i>Bv: uitsluiting, beklemmend gevoel door bemoeienissen</i>)
E. Voorzieningen en sociale cohesie	
	<ul style="list-style-type: none"> - Aan welke maatschappelijke voorzieningen hecht u veel waarde? - Welke voorzieningen zijn volgens u bepalend voor uw binding en betrokkenheid in/met het dorp?
F. Verwachting overheid en actief burgerschap	
Prioriteiten	<ul style="list-style-type: none"> - Waar kan de gemeente volgens u het beste op inzetten in de toekomst/waar liggen volgens u de prioriteiten? - Ruimtelijke maatregelen? (<i>bv: voorzieningen, woningsegmenten, pleinen of groenstroken aanleggen</i>)
Verwachting van gemeente	<ul style="list-style-type: none"> - Wat moet volgens de gemeente volgens u doen om de binding en betrokkenheid te bevorderen?
Bereidheid eigen initiatieven	<ul style="list-style-type: none"> - Bent u zelf betrokken bij initiatieven ten behoeve van een betere sociale cohesie in het dorp of kent u bepaalde initiatieven? Wat kan dit initiatief betekenen voor de binding en betrokkenheid? - Zou u er eventueel zelf bereid toe zijn om iets te ondernemen om uw binding en betrokkenheid met het dorp te beïnvloeden?
Burgers en de gemeente	<ul style="list-style-type: none"> - Wat gaat er op dit moment goed of juist niet wat betreft de verstandhouding tussen gemeente en burgers? (<i>bv: hoge muren/drempels, gebrek aan vertrouwen</i>)
Specifieke zaken die in gemeente X spelen (optioneel)	<ul style="list-style-type: none"> - Aspecten uit gemeentelijk beleid of eerdere interviews
G. Afsluiting	
	<ul style="list-style-type: none"> - Aankondiging einde interview - Heeft u zelf nog onderwerpen of zaken die u graag wilt aankaarten? - Vragen of suggesties? - Bedanken voor medewerking - Behoeftte aan rapport na afloop onderzoek?

Bijlage II: Overzicht respondenten

Afkorting	Naam
EL1	Mw. J. Stofffer
EL2	Dhr. D. Hazeleger
EL3	Dhr. M. van Kooten
EL4	Dhr. J. Jobse
EL5	Dhr. E. van Asselt
EL6	Dhr. B. de Groot
NE1	Dhr. H. Geenen
NE2	Dhr. A. Kierkels
NE3	Dhr. B. Hendrickx
NE4	Dhr. J. Stad
NE5	Mw. A. Timmermans
NE6	Dhr. H. Frenken
NE7	Dhr. T. Hillen

Bijlage III: Labels

Hieronder is vermeld welke labels en sublabels zijn gebruikt voor het coderen van de data. De labels bevatten fragmenten met tekst die hetzelfde onderwerp bevatten. Vervolgens zijn diverse (sub)labels samengevoegd.

Label	Sublabel
Introductie	
Karakterisering personen en dorp	Karakterisering personen Karakterisering dorp Wat houdt mensen in Elspeet / Neer
(Beleving van) sociale cohesie	Binding, betrokkenheid, participatie Sociale controle
Meerwaarde/resultaten van sociale cohesie	
Voorzieningen en ruimte	Wat wordt gemist of zou gemist worden Voorzieningen en sociale cohesie Waar op inzetten in toekomst (ruimtelijk)
Burgers-gemeente	Gemeentelijke fusie Relatie burgers en gemeente, linking capital Waar op inzetten in toekomst (proces) Bijdrage burgers aan sociale cohesie
Dorpsraad	
Afsluiting	